

ВАЗОРАТИ ФАРҲАНГИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
ПАЖҶҲИШҶОҲИ ИЛМӢ-ТАДҚИҚОТӢИ ФАРҲАНГ ВА ИТТИЛОӢТ

МИНИСТЕРСТВО КУЛЬТУРЫ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН
НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ
КУЛЬТУРЫ И ИНФОРМАЦИИ

MINISTRY OF CULTURE OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN
RESEARCH INSTITUTE OF CULTURE AND INFORMATION

ПАЁМНОМАИ ФАРҲАНГ

Наириияи илмию таҳлилӣ
2024, № 3 (67)

ВЕСТНИК КУЛЬТУРЫ

Научно-аналитическое издание
2024, № 3 (67)

HERALD OF CULTURE

Scientific and analytical edition
2024, № 3 (67)

Душанбе – 2024

ТДУ 37 тоҷик+008+025+9 тоҷик+792 тоҷик
ТКБ – 71.0+71.4 (2 тоҷик)+63.3 (2 тоҷик)+85.313 (2 тоҷик)+78.34 (2 тоҷик)
П–14

Паёмномаи фарҳанг: нашрияи илмӣ таҳлилии Пажӯҳишгоҳи илмӣ- тадқиқотии фарҳанг ва иттилоот / сармуҳаррир А. Аминзода; муҳаррири масъул М. Муродӣ. – Душанбе: Аржанг, 2024. – № 3 (67). – 128 с.

МУАССИСИ МАҶАЛЛА:

Пажӯҳишгоҳи илмӣ–тадқиқотии фарҳанг ва иттилооти
Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон

Аминзода Абдулфаттоҳ

САРМУҲАРРИР:

н.и.филология, директори ПИТФИ

Ҷӯраев Мирзоалӣ

ҶОНИШИНИ САРМУҲАРРИР:

н.и.филология, муовини директори
ПИТФИ оид ба илм

Муродӣ Мурод

МУҲАРРИРИ МАСЪУЛ:

д.и.филология, профессори кафедраи
матбуоти ДМТ.

Сатториён Матлубахон

ҲАЙАТИ ТАҲРИРИЯ:

н.и.филология, Вазири фарҳанги ҚТ.

Раҳимӣ Дилшод

н.и.филология, Намояндаи доимии ҚТ дар
назди ЮНЕСКО

Низомов Аслиддин

д.и.санъатшиносӣ, мудири шуъбаи санъат-
шиносии АМИТ

Азимов Аъзамҷон

д.и.филология, профессори кафедраи
телевизион ва радиошунавонии ДМТ

Улмасов Фирӯз

д. и. санъатшиносӣ, профессори кафедраи
таърих ва назарияи мусиқии ДДФСТ ба
номи М. Турсунзода

Камолов Ҳамзахон

д. и. таърих, мудири шуъбаи таърихи қадим,
асрҳои миёна ва нави Институти таърих,
бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба
номи Аҳмади Дониши АМИТ

Табаров Маҳмадулло

н.и.таърих, мудири шуъбаи фарҳанги
рӯзномаи “Ҷумҳурият”

Камолзода Сайфиддин

н. и. педагогӣ, муовини директори
Китобхонаи милли

Комилзода Шариф

н.и.педагогӣ, дотсент, ходими пешбари
шуъбаи фаъолияти китобдории ПИТФИ

Маҷалла соли 2000 таъсис ёфтааст. Дар як сол 4 шумора нашр мешавад.

Маҷалла дар Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон №274/МҚ-97 аз 29 декабри соли 2022 аз
нав ба кайд гирифта шудааст.

Маҷалла ба Феҳристи маҷаллаҳои (нашрияҳои) илмӣ тақризшавандаи Комиссияи олии
аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3.11.2020, №222 ворид гардидааст.

Нишонӣ: 734018, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Н. Қарабоев, 17 (ошёнаи 2). Сомонаи
паҷӯҳишгоҳ: www.pitfi.tj; сомонаи маҷалла: www.farhangnoma.tj; e-mail: fpayom@gmail.com; Тел.: (+992 37)
233-58-84. Индекси обуна: 77728.

Маҷалла мувофиқи шартномаи литсензионии №532–09/2013 аз 2 сентябри соли 2013 дар Индекси
иқтибосҳои илмӣи Русия (РИНЦ) ворид карда шудааст ва мунтазам дар системаи индексатсионии мазкур
дар бораи шумораҳои ҷопшуда маълумот ворид менамояд.

Дарачаи илмӣи мавод, саҳеҳии арқом, санаду иқтибосҳо ба дӯши муаллифони аст. Нуктаи назари
муаллифони маводнама ба назари идораи маҷалла мувофиқ набошад. Бознашри мавод танҳо бо ризоияти
хаттии идораи нашрия ва иқтибос ба маҷалла сурат мегирад.

Матни муқаммалӣ маводи ҷопӣ дар сомонӣ расмӣ маҷалла ҷойгир карда шудааст.

УДК 37 тадж+008+025+9 тадж+792 тадж
ББК – 71.0+71.4 (2 тадж)+63.3 (2 тадж)+85.313 (2 тадж)+78.34 (2 тадж)
В–38

Вестник культуры: научно-аналитическое издание Научно-исследовательского института культуры и информации / гл. редактор А. Аминзода; ответственный редактор М. Муроди. – Душанбе: Аржанг, 2024. – № 3 (67). – 128 с

Учредитель журнала:

Научно-исследовательский институт культуры и информации
Министерство культуры Республики Таджикистан

Аминзода Абдулфаттох

Джураев Мирзоали

Муроди Мурод

Сатториён Матлубахон

Рахими Дилшод

Низомов Аслиддин

Азимов Аъзамчон

Улмасов Фируз

Камолов Хамзахон

Табаров Махмадулло

Камолзода Сайфиддин

Комилзода Шариф

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:

канд. филол. наук, директор НИИКИ

**ЗАМЕСТИТЕЛЬ ГЛАВНОГО
РЕДАКТОРА:**

канд. филол. наук, заместитель директора
НИИКИ по науке

ОТВЕТСТВЕННЫЙ РЕДАКТОР:

док. филол. наук, профессор кафедры
печати ТНУ

РЕДКОЛЛЕГИЯ:

канд филол. наук, Министр культуры РТ

канд. филол. наук, Постоянный
представитель РТ при ЮНЕСКО

док. искусствоведения, заведующий
отделом искусствоведения НАНТ

док. филол. наук, профессор кафедры
телевидения и радиовещания ТНУ

док. искусствоведения, профессор кафедры
истории и теории музыки ТГИКИ имени
М. Турсунзаде

док. истор. наук, заведующий отделом
древней, средневековой и новой истории
Института истории, археологии и
этнографии им. Ахмада Дониша НАНТ

канд. истор. наук, заведующий отделом
культуры газеты «Джумхурият»

канд. пед. наук, заместитель директора
Национальной библиотеки РТ

канд. пед. наук, доцент, ведущий научный
сотрудник отдела библиотечное дело НИИКИ

Журнал основан в 2000 г. Выходит 4 раз в год.

Журнал снова зарегистрирован в Министерстве культуры Республики Таджикистан №274/Ж-97 от 29 декабря 2022 г.

Журнал включен в Перечень рецензируемых научных журналов (изданий) рекомендованных ВАК Республики Таджикистан от 3.11.2020, №222.

Адрес: 734018, Республика Таджикистан, г. Душанбе, проспект Н. Карабаева, 17 (2 этаж). Сайт института: www.pitfi.tj; Сайт журнала www.farhangnoma.tj; e-mail: fpayom@gmail.com; Тел.: (+992 37) 233-58-84; Индекс подписки: 77728.

Журнал, на основе лицензионного договора №532-09/2013 от 2 сентября 2013 года, включен в базу данных Российского индекса научного цитирования (РИНЦ) и регулярно предоставляет в РИНЦ информацию в виде метаданных.

Авторы несут ответственность за содержание материалов. Точка зрения авторов может не совпадать с мнением редакции. Полное или частичное воспроизведение материалов, опубликованных в журнале, допускается только с письменного разрешения редакции.

Полнотекстовые версии опубликованных материалов размещаются на официальном сайте журнала.

UDC 37 Taj +008+025+9 Taj +792 Taj
LBC – 71.0+71.4 (2 Taj)+63.3 (2 Taj)+85.313 (2 Taj)+78.34 (2 Taj)
C H–11

Herald of Culture: scientific and analytic edition of the Research Institute of Culture and Information / editor in Chief A.Aminzoda Responsible Editor M. Murodi. – Dushanbe: Arzhang, 2024. – № 3 (67). – 128 p.

HERALD OF CULTURE

Founder of the journal

Research Institute of Culture and Information (RICI)
Ministry of culture of the Republic of Tajikistan

Aminzoda Abdulfattoh

EDITOR IN CHIEF :

Candidate of philological sciences, Director of the RICI

Juraev Mirzoali

DEPUTY EDITOR:

Candidate of philological sciences, Deputy Director of the RICI

Murodi Murod

RESPONSIBLE EDITOR:

Doctor of philological sciences, Professor of the TNU

Sattoriyon Matlubakhon

EDITORIAL BOARD:

Candidate of philological sciences, Minister of Culture of the Republic of Tajikistan

Rahimi Dilshod

Candidate of philological sciences, Permanent Delegate of the Republic of Tajikistan to UNESCO

Nizomov Asliddin

Doctor of art sciences, Professor of the Department of the National Academia of Sciences of Tajikistan

Ulmasov Firuz

Doctor of art sciences, Professor of the Department of history and theory of the TSICA named after M. Tursunzoda

Kamolov Hamzakhon

Doctor of historical sciences, Main scientific fellow of the Ahmad Donish Institute of history, archeology and ethnography, NAST

Azimov Azamjon

Doctor of philological sciences, Professor of the Department of Television and Radio broadcasting of the TNU

Tabarov Mahmadullo

Candidate of historical sciences, Head of the Department of culture of the newspaper «Jumhuriyat»

Kamolzoda Sayfiddin

Candidate pedagogical sciences, Deputy Director of the National Library of the Republic of Tajikistan

Komilzoda Sharif

Candidate pedagogical sciences, Docent, Leading researcher at the Department of Library issues of the RICI.

The journal established in 2000. Issued 4 times a year.

The journal was registered in the Ministry of Culture of the Republic of Tajikistan and obtained the Certificate №274/jr in December 29, 2022.

The journal is included in the List of peer-reviewed scientific journals (publications) recommended by the Higher Attestation Commission of the Republic of Tajikistan from 3.11.2020, No. 222.

Address: 734018, Dushanbe, N. Karabaev avenue, 17 (second floor). Tel.: (+992 37) 233-58-84;

Website of organization: www.pitfi.tj; Website of the journal: www.farhangnoma.tj; e-mail: fpayom@gmail.com; Subscription index: 77728.

The journal was included under License contract №532–09/2013 since September 2, 2013, to the Russian Science Citation Index (RSCI) and regularly submits its informational metadata.

The authors are responsible for the content of the materials. The authors' point of view may not coincide with the opinion of the editorial Board. Full or partial reproduction of materials published in the journal is allowed only with the written permission of the editorial Board.

The full text versions of the published materials are available in the journal's official website.

ТДУ: 9 тоҷик+008+82тоҷик+37тоҷик+39тоҷик+891.550

Шарипов Шомаҳмад

НАВРӮЗ ДАР САРЧАШМАҲОИ ТАЪРИХӢ

Дар мақола инъикоси Наврӯз дар сарчашмаҳои таърихӣ ва таҷлили он дар замони Сосониён баррасӣ шудааст.

Яке аз суннатҳои қадимтарини халқи тоҷик ин ҷашни Наврӯз аст. Доир ба зуҳури ҷашни Наврӯзи бостон дар сарчашмаҳо ва осори бозмондаи бузургони илму адаб, гуфтори фаровоне то ба мо расидааст. Таърихи ҷашнгирии иди Наврӯз қадима мебошад ва он ҷашни калони порсиён аст. Дар замони Сосониён ба Наврӯз аҳамияти махсус дода мешуд. Он бо шукӯҳу шаҳомати хосае баргузор мегардид. Дар ин рӯз молиёти ҷамъшударо ба назди шоҳ меоварданд. Мардум ин маросимҳоро бо нияте ба ҷо меоварданд, ки соли навашон иқбол оварад ва тамоми сол бедарду ранҷ бошанд.

Хушбахтона, ин ҷашни ниёгон 23-уми феввали соли 2010 дар Созмони Милали Муттаҳид ба феҳрасти ҷашнҳои бостонӣ пазируфта шуда мақоми ҷаҳонӣ пайдо кард. 21 март Рӯзи байналмилалӣ Наврӯз эълон шуд. Пас гирифта шуд Наврӯз ва анъанаҳои наврӯзӣ ин эҳтироми хотираи гузаштагонамон аст. Аз ин рӯ мо вазифадорем, ки ин суннати волои ниёгонамонро арҷгузори намуда, ба наслҳои оянда мерос гузорем.

Калидвожаҳо: *Наврӯз, ҷашн, адабиёт, сарчашма, миллат, ниёгон, таърих, суннатҳои қадима, Ҷамшед, ориёно, син, шин, оташдон.*

Олим ва мутафаккир Абурайҳонӣ Берунӣ сабаби Наврӯз номида шудани рӯзи аввали моҳи фарвардинро чунин шарҳ медиҳад: «чун Ҷамшед барои худ тахт сохт дар ин рӯз ба он савор шуд, ҷин ва шайтон онро ҳамл карданд ва дар як рӯз ба кӯҳи Давоманд ва Бобул омад ва мардум барои дидани ин амр дар шигифт шуданд ва ин рӯзро ид гирифтанд» [2, с. 64]. Мувофиқи маълумотҳои бархе аз олимони ҷашни Наврӯз таърихи 7000-сола дорад. Пайдоиши ҷашни мазкур бунёдгузаштани он одатан ба қахрамонони асотирии эронӣ нисбат дода мешавад. Ба Ҷамшед нисбат додани ин ҷашн ва анъанаҳои наврӯзӣ ва ҳамсаву эҳодиёти дахонакии халқ маълум аст. Маҳмуди Гардезӣ дар китоби худ «Зайн-ул-ахбор» қайд мекунад, ки ин рӯзро «Навруз» гӯянд, зеро, ки сари сол бошад ва ба рӯз баробар бошад ва сояҳо аз деворҳо бигзарад ва офтоб аз ин рӯз ниҳони ӯ афтад. Ва аз расми муғон андар рӯзгори хеш чунин буд, ки хирочҳо андар ин рӯз иттифоқ карданд.

Дар «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ низ васфи ҷашни Наврӯз, таърих ва анъанаҳои он қаламдод шудаанд. Абулқосим Фирдавсӣ низ пайдоиши ҷашни Наврӯзро ба Ҷамшед нисбат медиҳад [ниг. 1, с.111].

Оид ба зуҳури ҷашнгирии Наврӯзи бостон дар сарчашмаҳо ва осори бозмондаи бузургони адабу фарҳанг гуфтори фаровоне ба мо расидааст. Аз ҷумла «Осор-ул-боқия»-и Абурайҳонӣ Берунӣ, «Таърихи Бухоро»-и Муҳаммад Наршахӣ, «Наврӯзнама»-и Умари Хаём, «Китоб-ал-маҳосин-в-ал азот» (китоби хислатҳои неку ва одатҳо)-и Мусо ибни Ал-Кисравӣ ва ғайра оид ба пайдоиши Наврӯз маълумотҳои таърихиву ҷолибе додаанд.

Мусо Ибни Ал-Касравӣ дар асараш «Китоб-ул-маҳосин ва ал-аздод» овардааст: «Нахуст, касе, ки Наврӯзо оин гузоштааст, подшоҳиро бунёд ва рамзи давлатдориро барқарор, нукраву тилло ва дигар маъданҳоро ба даст овард, аз оҳан силоҳ сохт, асп ва дигар ҳайвонотро ром кард, садафу мушку анбор ва дигар нақхатҳоро пайдо кард, қасру кушкҳо сохт, коррез ва обёрӣ кард – Ҷамшеди каёнӣ писари Виванҷахону, яъне ниғаҳдорандаи олам, писари Арфархшод, писари Сом, писари Нух буд, ки наврӯзо асос гузошт. Наврӯз оғози барқароршавии ҳокимияти ӯ буд, ки дертар шакли мувофик гирифта расму одат шуд.

«Занд-Авасто», ки китоби муқаддаси Эронӣ қадим аст, дар бораи Наврӯз сухан меравад. Дар ин ҷо гуфта шудааст, ки «ба мабдаи муқаддас ва тавонотарини тавоноҳи-Хурмузд баъди 3000-сола подшоҳиаш аз тарафи мабдаи ҷаҳолат ва торики Аҳриман бо лашкариёнаш ҳучум сар мешавад. Мабдаи тозагӣ ва равшанӣ Хурмузд барои несту нобуд намудани Аҳриман равшанӣ эҳдо карда ба муқобили душманаш равона менамояд. Ҳамин рӯзи пайдоиши равшании авалин гӯё «Наврӯз» мебошад» [7, с. 143].

Яке аз китобҳои, ки ба ҷашни Наврӯз боли истиқлол бахшидааст «Наврӯзнама-и Умари Хайём мебошад. Дар ин китоб низ пайдоиши ҷашни Наврӯз ба Ҷамшед нисбат дода шудааст. Дар он сабаби ном ниҳодани Наврӯз чунин қайд шудааст: «чун бидонистанд, ки офтобро ду давр бувад, яке он ки ҳар сесаду шасту панҷ рӯз ва рубъе аз шабонарӯз ба аввал дақиқаи ҳамал боз ояд, ба ҳамон вақту рӯз, ки рафта буд, бад-ин дақиқа битвонад омадан, ҷӣ ҳар сол аз муддат ҳаме кам шавад ва чун Ҷамшед он рӯзро дарёфт, Наврӯз ном ниҳод ва ҷашн оӣин овард ва пас аз он подшоҳон ва дигар мардумон бад-ӯ иқтидо карданд ва қисси он чунон аст, ки чун Гюмарт (Каюмарс) аввал аз мулуки Аҷам ба подшоҳӣ бинишаст, хост ки айёми солу моҳро ном ниҳад ва таърих созад, то мардумон онро бидонанд, бинигарист, ки он рӯзи бомдод Офтоб ба аввал дақиқаи ҳамал омад, муъбадони Аҷамро гирд кард ва бифармуд, ки таърих аз инҷо оғоз кунанд, муъбадон ҷамъ омаданд ва таърих ниҳоданд ҳар ки рӯзи Наврӯз ҷашн кунанд ва ба хурраи пайвандад, то Наврӯзи дигар умр дар шодиву хурраи гузорад ва ин таҷрибат ҳукамо аз барои подшоҳон кардаанд» [12, с. 305].

Аз мисолҳои боло оид ба пайдоиши ҷашни Наврӯз якҷанд ҳулосаҳо баровардан мумкин аст. Пеш аз ҳама, тамоми сарчашмаҳо ба қадимӣ будани ҷашни Наврӯз шаҳодат медиҳанд. Ташаккули ҷашни Наврӯз аз расмӣ шудани он ба давраи пеш аз Зардушт тахминан ба асрҳои XX-XVII пеш аз мелод ва ҳатто дуртар аз он рост меояд. Дар китоби «Авасто» Пури Довуд речъ ба аҳди зиндагонии Зардушт чунин таъкид шудааст: «бино ба таърихи санаде, ки ба таввасути китоби паҳлавӣ ба мо расида, ҳазрати Зардушт дар нимаи дуввуми қарни ҳафтум ва оғози қарни шашум пеш аз Масеҳ мезистааст. Аммо нависандагони Юнон ва Рум таърихи бисёр қадимтареро аз барои муассиси дини Эрон қоил шудаанд. Маҳз аз ҳамин асос мо ҳақ дорем ақидаи олимонро дар бораи таърихи ҳафтхазорсолаи Наврӯз дастгирӣ кунем. Зеро, чи тавре Мусо Ибни Исо Ал-Кисравӣ речъ ба таърихи ҷашнҳо қайд кардааст: «Наврӯзо Ҷамшед, вале Меҳргонро Афридун ҷорӣ кардааст ва Наврӯз аз духазору панҷох сол муқаддимтар аз Меҳргон аст» [12, с. 81].

Таърихи чашнгирии иди Наврӯз хело қадима мебошад ва ин чашни калони порсиён аст. Ин чашн бо вучуди он, ки дар баробари шохони Ҳахоманиши арзу муқаддас буд аз заминаи халқи худ қанда нашуд. Яъне бо вучуди ба шукӯху шаҳомати баланд расидани чашни Наврӯз он хоси дарбор нагардида, балки дар ҳуди аҳли дарбор низ мафкураи эҳтиромеро ба кишоварзону қулли заҳматкашон тарбия кард. Ин нуқтаро ҳам бояд ёдовар шуд, ки анъанаҳои халқии чашн хеле устувор буданд. Чашнгирии иди Наврӯз маҳз дар аҳди Сосониён ба пояи баланд бардошта шуд. Сосониён, ки дар инкишофи фарҳанг ва гум нақардани сарватҳои маънаӣ бештар мекушидаанд, ба танзими чашну оӣинҳо, ба зинаи сиёсати давлатдорӣшон бардоштани Наврӯз қорҳои бузургеро анҷом доданд. Подшоҳони Сосонӣ чашни Наврӯзро бисёр азизу ғиромӣ доштанд ва баҳри ғустариши он қорҳои ҳубро низ анҷом доданд. Дар давраи Сосониён вобаста ба соли нав ва кишти қори баҳорӣ донаҳоро меабзонидаанд. Мардум дар қойҳои маҳсус 15 рӯз пеш аз Наврӯз қав, ғандум, нахут, адас, наск ва ғайраро қашта, онҳоро то Наврӯз сабз мекарданд. Омади кишти деҳқониро аз рӯи сабзидани он донаҳо пешбинӣ менамуданд. Он сол ба кишти зироатӣ бештар аҳамият меоданд, ки нисбат ба дигар қонҳо то чашни Наврӯз қадоме беҳтар сабзидаст. Дар ғуашта қочикон бештар ба зироати қав аҳамият меоданд [ниг.2, с. 432].

Ќуаштағони мо дар Наврӯз ҳони солинавиро бо ҳафт қиз меоростанд, ки номи онҳо бо ҳамсадои «шин» оғоз ёфта, аз шаҳду шир, шаробу шақар, шамъу шамшод ва мевақот иборат буд. Дертар аҳқоми Ислон бо сабаби мамнуъ будани шароб «ҳафт шин»-ро ба «ҳафт син» табдил дод. Баъди ислонро ғароидани мардуми мо оҳиста-оҳиста «ҳафт син» дар ҳони Наврӯзи мо мураввақ ғардид, ки аз: сирқо, сабза, (суманак), санқид, сир, сумок (мева) сипанд, себ иборат мебошад. Чашни Наврӯз дар тамоми Осиёи Миёна бо як тантанаи ҳос қайд қарда мешавад. Этнографияи Наврӯз басо рангину дилпазир аст [6]. Дар замони Ҳахоманишиҳо, Ашқониён, Сосониён, Сомониён дар байни мардуми ориёӣ “чашни Наврӯз бо бисёр маросиму одатҳои ақиб барғузор меғардид” [1, с. 111].

Қунон ки аз осори Бобул бармеояд, Дорюш – шохӣ Ҳоҳоманишӣ (486-521 п.аз.м.), дар Наврӯзи ҳар сол ба маъбади баълмардук-раббуннуъи бузурги Бобул мерафт ва дасти онро меғирӣфт. Қун ин подшоҳони дигари Ҳоҳоманишинҳо барои таҳқими бунёди қудрати худ маъмулан дар анзори ҳар як миллат ҳудро тарафдори мазҳаби эшон муаррифӣ мекарданд ва мутобиқи одоби мазҳаби онон рафтор менамуданд. Дар ин аҳд подшоҳон дар Наврӯз ба “бори ом” менишастанд. Бори омро иморати маҳсус буд ва шох дар айвони ин иморат қулус мекард ва қаровулони ҳосса дар атрофи вай саф мекашидаанд ва маросими Наврӯз дар қамоли қулусу қабарут иқро мешуд. “Дар ин рӯз, маъмулан аз вилояту иёлоти мухталифи мамлақат ҳадяхое ба васили намояндағони маҳсус ба хидмати шох ғиристода мешуд ва соҳиби бор намояндағони миллии тобеъро ба навбат ба хидмати шох мебурд. Ҳадяхое, ки ба хидмат оварда мешуд, иборат буд аз асп, ғусфанд, шутур, ғов, шер, бузи қухӣ, зарофа ва намунаҳое аз либосҳои маҳсузи ҳар қавму заруфи тиллоӣ ва амсоли инҳо” [5, с.121].

Наврӯз дар замони Ашқониён ва Сосониён рушду болидағии бештаре дошт. Асри Сосонӣ даврони суботи манзалатҳо низ ҳаст ва қомеай

шаҳрнишинии Эрон ба ҳама талошҳои чандинҳазорсолаи хеш тасвири қонунӣ пӯшонидааст. Дар ин миён Наврӯз низ мақому мавқеи хосеро дорад. Эронӣён пояҳои асотири кӯҳани худро низ дар ҳамин даврон ниҳодаанд ва бешак, барои ниҳодҳои гуногун, ки доштаанд, собиқу заминаи лозимро таҳия кардаанд. Муаррих Мула менависад: “Ҷомеаи Сосонӣ натавон ба Наврӯз барои ҳар падидаи устувору мондани рӯзгори худ низ реша ёфта буд, ки мавқеияти таърихи худро ҳифз кунад ва бо ҳамаи гузаштаҳои дури қуллаи ақл, ки миллату фарҳанги эрониро месохтаанд, ҳамроҳӣ ёбад” [8, с. 280].

Сосонӣён Наврӯзро *ног роз* мегуфтанд. Ба мӯҳибӣ ривояти “Динкард”, ҳар подшоҳе дар ин рӯзи фарҳунда раияти мамолики хешро қарини шодиву хуррамӣ мекард ва дар ин ид қасоне, ки қор мекарданд, даст аз қор қашада, ба истироҳату шодмонӣ мебардоштанд. Яке аз қутуби паҳлавии нисбатан қадим ҳама ҳаводиси гузаштаву ояндаро, ки дар Наврӯз воқеъ шудаву хоҳад шуд, шарҳ медиҳад. Яъне аз рӯзе, ки Аҳрамаздо ҷаҳонро биҷаҳид ва аёми фарҳундае, ки дар таърихи достони мақбур аст, то поёни умри олам дар он омадааст. Наврӯз иди баҳорист ва дар ин рӯз молиётҳои вусулшударо ба ҳузури шох ба азлу насби ҳуқуқ мебардошт. Ҷаҳе ки донишмандони Аврупои Артур Кристенсен дар асари “Эрон дар аҳди Сосонӣён” овардааст: “Дар рӯзи аввали Наврӯз дар он замони дерин низ мардум субҳ зуд бархоста, ба қанори наҳри ҷӯйборҳо рафта шустушӯ мекарданд, ба ҳамдигар ҳамчун пайғоми поки рӯшноӣ об мепошиданд ва ширинӣ мебуданд” [7, с. 143].

Яке аз муҳаққиқи араб Ҷоиз дар қитоби худ “Ал-Маҳосин-в-ал-азод” дар бораи Наврӯзи замони Сосонӣён, баҳусус қони наврӯзии он рӯзгорон, чунин гуфтааст: “Марди хушному хушгун бондоди рӯзи Наврӯз ба ҳузури шох бор меёфт ва мизи симин рӯ ба рӯи ӯ мениҳод. Дар қанори миз қулҷаҳое гузошта шуда буданд, ки аз ҳубуботи гуногуни монанди гандум, ҷав, арзан, наҳд, биринҷ, қунҷид, лубиё пухта шуда буданд ва ҳафт дона аз ҳар як аз анвои ин ҳубуботро бардошта дар қанори миз мегузоштанд. Дар васати миз ҳафт шохи дарахтро низ мениҳоданд, номи онҳоро пешгӯи мекарданд ва шакли онҳоро ба қоли нек мегирифтанд, аз қабилӣ бед, зайтун ва анор, ки ҳар қадом ба андозаи як, ду ё се банд қатъ шуда буд ва ҳар шохе бо номи яке аз иёлоти рӯи миз мегузоштанд ва бар ҷойҳои муҳталиф менавиштанд: абзуд-абзид-абзун-барвон-фароҳӣ, яъне афзуда хоҳад шуд. Ва ҳафт қоми сафед ва ҳафт дирҳами сафед, як динори наф ва як испанд мегузоштанд” [3, с. 365]. Шукӯҳу қалоли Наврӯз, маҳсусан дар аҳди Сосонӣён боло рафт ва аз осору ашъори шоирон бармеояд, ки қашни Наврӯз баёнғари бузургӣ, шукӯҳу салтанат ва ифтихори аҷдодони шохони Сосонӣ буда, барои мардуми Мовароуннаҳр ва Хуросон рамзи истиқлолқалаби низ доштааст. Дар давраи Сосонӣён чунин таомул низ будааст, ки дар қашнҳои Наврӯз ва Меҳргон шохон аз мардуми меҳнатқаш ба ғайр аз андозҳои муқаррарии солана боз андоз меситонидаанд. Он хирочҳо “ҳадяҳои Наврӯзӣ ва Меҳргон” номида мешудааст. Дар бораи қанд рӯз қашн гирифтани Наврӯз маълумотҳо муҳталифанд. Берунӣ дар аҳди Сосонӣён 6 рӯз ид қардани Наврӯзро хотирнишин намудааст. Дар аёми Наврӯз навоҳое маҳсус дар назди шох навохта мешуд, ки қафат ихтисос ба ҳамин қашнҳову аём дошт. Мувофиқи маълумотҳои муаллиф, шох рӯзи

аввалро ба кабули мардум ва ҳурмату эҳтироми онҳо мегузaronид. Рӯзи дуҷум мансабдорон ва давлатмандонро қабул карда, суҳбат меорост. Рӯзи сеҷум муъбадон, олиму доноёни давр, рӯзи чаҳорум аҳли дарбор, рӯзи панҷум фарзанду ҳешу таборони худро мепазируфт. Рӯзи шашум, ки расид, ҳуди шоҳ Наврӯзро қайд мекард. Аз ин рӯзҳои қашнӣ рӯзи шашумро “Наврӯзи бузург” меномидаанд. Шоҳ дар Наврӯзи бузург пешкашҳои аз вилоятҳо омадаро қабул менамуд [ниг. 4, с.55]. Дар замони Сосониён ба Наврӯз аҳамияти махсус дода мешуд. Он бо шахомату шукӯҳ баргузор мегардид. “Дар ин рӯз молиёти чамъшударо ба назди шоҳ меоварданд. Мардум ин маросимҳоро бо нияте ба ҷо меоварданд, ки соли навашон иқбол оварад ва тамоми сол бедарду ранҷ бошанд” [5, с.121].

Ҳамин тавр, пас доштани Наврӯз ва анъанаҳои он ин эҳтироми хотираи гузаштагонамон аст. Аз ин рӯ мо вазифадорем, ки ин суннати волои ниёгонамонро арҷгузорӣ намуда, ба наслҳои оянда мерос гузорем.

Адабиёт

1. Аҳмадов, Р. Наврӯзи ҳуҷастапай / Р. Аҳмадов. – Душанбе, 2008. – 234 с.
2. Берунӣ, А. Осор-ул-боқия / А. Берунӣ. Душанбе, 1990. – 390 с.
3. Гардезӣ, А. Зайн-ул-аҳбор / А. Гардезӣ. – Техрон, 1363. – 365 с.
4. Ғафуров, Б. Тоҷикон: таърихи қадимтарин, қадим, асрҳои миёна ва давраи нав. Ҷ.1 / Б. Ғафуров. – Душанбе, 1998. – 412 с.
5. Забарова, М. Таҷлили Наврӯз дар Ҳисори Шодмон / М. Забарова, З. Дӯстов. – Душанбе, 1992. – 120 с.
6. Исоматов, М. Қашни Наврӯз дар Суғд / М. Исоматов // Шоҳроҳи Ваҳдат. – 2001. – №3. – С.
7. Кристенсен, А. Эрон дар аҳди Сосониён / А. Кристенсен. – Техрон, 1363. – 321 с.
8. Наршаҳӣ, М. Таърихи Бухоро / М. Наршаҳӣ. – Душанбе, 2012. – 280 с.
9. Наврӯзи Қазоқистон. Дасури таълимӣ. – Душанбе. 2007. – 188 с.
10. Обидов, Д. Таҳқиқи сурудҳои мавсимии тоҷикони Афғонистон. – Душанбе / Д. Обидов, 2009. – 234 с.
11. Раҳмонӣ, Р. Наврӯзи ориёи тоҷикон / Р. Раҳмон. – Душанбе, 2013. – 312 с.
12. Хайём, У. Наврӯзнама / У. Хайём. – Душанбе, 2012. – 352 с.

Шарипов Шомахмад

НАВРУЗ В ИСТОРИЧЕСКИХ ИСТОЧНИКАХ

Данная статья посвящена отражению Навруза в исторических источниках и его отражению во времена Сасанидов. Действительно, одной из древнейших традиций таджикского народа является празднование Навруза. О проявлении праздника Навруз в истоках и трудах великих деятелей науки и литературы до наших дней дошло множество высказываний. История празднования Навруза очень древняя, и это большой таджикский праздник. Во времена Сасанидов Наврузу придавалось особое значение. В этот день собранные финансы приносились правителю. Люди выполняли эти ритуалы с намерением, чтобы новый год принес удачу и был здоровым в течение всего года.

К счастью, этот праздник предков 23 февраля 2010 года был принят Организацией Объединенных Наций в реестр древних праздников и стал всемирным. Так что почитание Навруза и традиций Навруза – это почитание памяти наших предков. Поэтому мы обязаны чтить эту великую традицию наших предков и передать ее в наследство будущим поколениям.

Ключевые слова: Навруз, праздник, литература, источник, нация, предки, история, древние традиции, Джамшед, Ориён, син, шин, камин.

Sharipov Shomahmad

NAVRUZ HISTORICAL SOURCES

This article is dedicated to the history and origin of the Navruz holiday. In fact, one of the oldest traditions of the Tajik people is the holiday of Navruz. Author in this article deals with the information on Navruz in the historical sources, as well as the scientific findings of great scholars and Persian-Tajik literature.

From historical, literary books and archeological findings, it is clear that Navruz is a truly national holiday, that commemorates our ancestors even before the Arab invasion.

Interesting information about the national holiday Navruz has been found in ancient sources. According to historical sources, the Navruz was established by Jamshed Pishdadi, but some of the ancient authors consider that to Kayumars, the first king in the world, some other authors consider Navruz beginning to the period of the ruling of Kurush and Ardasher Babakan. Thus, the author of article analyzed the history and origin of the Navruz holiday based to historical and literary sources.

Keywords: Navruz, holiday, literature, source, people, ancestors, history, ancient, tradition, tradition, rite.

ТДУ: 37точик+82точик+371+9точик+17+891.550+39точик

Хочаев Қурбон,
Назаров Холназар

МОҲИЯТИ ПЕДАГОГӢ – ПСИХОЛОГӢ ВА ЭТНИКИИ ОСОРИ ШИФОҲИИ МАРДУМИ АЧАМ

Мақола ба моҳияти тарбиявӣ – ахлоқӣ ва этникии адабиёти қуҳанбунёди шифоҳии тоҷик, то кадом дараҷа дар таълиму тарбия ва камолоти насли гузашта ва муосир таъсирназир будани намудҳои мухталифи осори шифоҳии мардумӣ бахшида шудааст.

Бахши азими мероси шифоҳии ориётаборонро аз аҳди бостон то бад-ин айём устураҳо, афсонаҳо, саргузаштҳо ва расму оинҳои мардумӣ ташикл медиҳанд, ки баъдан ба адабиёти китобӣ таъсир расонида, интиқол ҳам гардидаанд.

Адабиёти шифоҳии мардуми Аҷам дар радифи дигар мамолики мутараққии башар шуҳрат ва шарафи оламгир дорад. Ин ганҷи шойгон ва ин осори гуфторӣ дар байни мардум аз домани қўҳҳои Тибет оғоз гардида,

то ба Суғду Бохтару Ҷафқоз ва Эрону Хуросону Ҳинд мерасад. Фолклори ин сарзамин кайҳо боз таваҷҷуҳи шарқшиносони Аврупо ва Фарбро, беш аз андешамандони ватанӣ ба ҳеҷ ҷалб намуда, асарҳои ниҳоят ҷолиб эҷод кардаанд.

Нахустин пажухандагони осори шиғоҳӣ ва расму анъана, суннатҳои мардуми Шарқ аз қабилҳои Н. Хаников, О. Валбери, М. Н. Галкин, Ш. А. Роберт, Н. Старемоухов, Н. И. Василевский, Н. А. Семёнов, В. В. Бартолд, И.С.Брагинский ва соирин буданд, ки бо заҳмати беш ҳазинаи фарҳангии моро ба оламиён муаррифӣ намуданд.

Саҳми осори шиғоҳии мардумӣ дар тарбияи хосу ом ва бахусус, камолоти насли ҷавон назаррас буда, дар гани гардидани фарҳанги маънавии онон нақши муҳим дорад.

Калидвожаҳо: куҳанбунёд, этникӣ, Тибет, Сосониён, унсур, устура, ҷарф, Авастро, аркони тарбия.

Нахустин осори зеҳнии таърихи башар аз он гувоҳӣ медиҳад, ки падидаҳои фарҳанги инсонӣ аз сарзамини тамаддунпарвари ориёнажодон бархоста, мунтазам густариш ёфта, то бад – ин айём расида, дар тарбияи хосу ом саҳми бориз гузоштааст. Тарбия худ хоси мардумони ориётабор аст. Аввалин ва бехтарин намунаҳои осори тарбиявӣ дар сарзамини Шарқ аз гуфторҳои шиғоҳӣ манша ва ағлаби мавзӯҳои ҳаётиро фаро гирифта, асотирсиришту афсонавӣ ва антиқавӣ буда, тамоили этникӣ доранд.

Чи тавре ки пажухандаи адабиёти шиғоҳии мардумӣ Д. Раҳимӣ зикр менамояд, “Адабиёти шиғоҳии халқи тоҷик бо вижагиҳои милли ва мундариҷаи ғании худ дар миёни фолклори халқҳои ҷаҳон мавқеи назаррасе дорад. Мундариҷаи он аз матнҳои бадеии шиғоҳӣ, асарҳои иҷроӣ, ҷашну маросимҳо, бовару эътиқодҳо, ҳунароҳои анъанавии мардум ва монанди инҳо иборат мебошад, ки дар тӯли садсолаву ҳазорсолаҳои пешин эҷодшуда, гуруҳ ба гуруҳ ва насл ба насл бо роҳҳои шиғоҳӣ, мушоҳидавӣ ва иҷроӣ интиқол ёфта, дар тафаккури таҳайюли омма пухтаву сайқал гашта, то ба рӯзгори мо расидаанд”[5, с. 9].

Мардуми Аҷам аз азал сарояндаи бузургтарин сармояи тарбия буда, асос ва маҳаки тарбияи онҳоро осори шиғоҳии халқ ташкил медиҳад. Ҷолиби диққат он аст, ки осори шиғоҳӣ дар баланд бардоштани эҳсоси ҳудудӣ, бедории милли, ҳештаншиносӣ, ҳифзи меҳан, накукорӣ, инсондӯстӣ, донишандӯзӣ ва чандин ҳисоли неки башарӣ нақши муҳим мегузорад ва хусусиятҳои таъсирбахш дорад.

Бисёре аз осори ҳаттӣ, аз ҷумла “Шоҳнома”-и мутафаккир, ҳаким Абулқосим Фирдавӣ, “Афсонаҳои халқи тоҷик”, “Самаки айёр”, “Ҳазору як шаб”, “Синдбоднома”, “Ҳотами той” ва ғайра аз он башорат медиҳанд, ки ин ҳизонаи сухун дар асоси осори шиғоҳӣ сурат гирифта, ба адабиёти ҳаттӣ роҳ ёфтаанд ва бо хусусиятҳои гуногуни педагогӣ-психологӣ ва этникии худ роҳи тарбияро барои мардуми маънипазири дунё кушодаанд. Осори мазкур ҳамчун роҳнамои тарбиявӣ дар вучуди ҳар як фард рисолати инсониро парварида, ба ин васила дар роҳи ояндабинии мардум хизмати бебаҳо намудааст. Яке аз паҳнғаштатарин ва ҷаззобтарини онҳоро қиссаву ривоятҳои “Ҳазору як шаб” ташкил медиҳад. “Ҳазору як шаб” таърихи тӯлонӣ дошта, манбаъ

ва сарчашмаи ин осори безаволи оламшумулро “Ҳазор афсона”-и паҳлавӣ ташкил менамояд, ки сирф халкист ва дар замони салтанати Сосониён китобат шуда, дар асри IX ба забони арабӣ тарҷума гардидааст. Сипас, дар асрҳои минбаъда аз забонҳои арабӣ, ҳиндӣ ва яҳудӣ қиссаҳои алоҳида илова гашта, бо унвони “Ҳазору як шаб” шуҳрат ёфт ва маъруф гашт.

Чи тавре ки шарқшиноси маъруфи тоҷик Акбари Турсон дар боби сайри таърихӣ қиссаи “Ҳазору як шаб” қазоват менамояд: “Бино ба хабарӣ муаррихони араб Масъудӣ ва Ибни Надим (асри X), “Ҳазору як шаб” аслан моли эронӣ бостонӣ буда, дар аҳди ислом (асри IX) ба арабӣ гардонида шудааст. Вале гап дар бораи он аст, ки шакли арабии афсонаҳои мазкур тарҷумаи як бар яки (айнан) матни форсӣ – тоҷикӣ набуд. Ташаккули “Ҳазору як шаб” то қарни XVI тӯл кашида, дар ин байн бо унсурҳои ҳамчинси арабӣ, ҳиндӣ ва мисрӣ омехта шуд. Ва ҳарчанд ки риштаи асосии сюжет ва сохти бадеии афсонаҳо тағйир наёфтааст (дар ҳама шаклҳои баъдина гӯянда ва ғирдоварандаи қиссаҳои аҷоибу ғароиб ҳамон духтари эронӣ Шаҳрзод аст), барои мо ҳаминаш муҳим аст, ки “Ҳазору як шаб” як қисмати ҷудонашавандаи мероси фолклории ҷаҳони мутамаддин ба ҳисоб меравад [9, с.26-27]

Бояд гуфт, ки ин қиссаҳои дилангез соли 1843 бо қалами Мирзо Абдулатифи Тасуҷии Табрэзӣ бо тасҳеҳ ва муқобилаю муқоисаҳо дубора дар панҷ ҷилд аз арабӣ ба форсӣ нашр гашт ва соли 1959 бо кӯшиши нависандаи забардасти тоҷик – Ҷалол Иқромӣ ва шоир Нодир Шанбезода бо ҳуруфи имрӯза дар 6 ҷилд рӯйи ҷоп омад. Чи тавре ки зикр кардем, “агар жарфтар назар афканем, “Ҳазору як шаб” аз забони нобу шевои форсӣ сарчашма гирифта, бо тарзу равиши қиссапаймоии халқиву ривоятӣ яке аз намунаҳои барҷастаи насри классикӣ шинохта шудааст” [13, с.5].

Ҳатто дар асарҳои паҳлавӣ ва адабиёти исломӣ омадааст, ки “Авесто” ва “Қуръон” низ дар ибтидо тариқи шифоҳӣ нақл меёфт, баъдтар баробари пайдоиши алифбои авестой (арси III-и то мелод) дар рӯйи пусти 1200 ғов бо ҳарфҳои авестой китобат шуда будааст. Набояд фаромӯш кард, ки ақидаҳои дар ин асар баёншуда сарчашмаи панду ҳикмат ва моҷи тарбия ба ҳисоб мераванд, ки муаллифи барҳақи онҳо халқ ҳаст. Ҳамчунин, мо аз китоби муқаддаси “Авесто” дар бораи қиссаву ривоят, достонҳои қадим ва асотири халқҳои ориёнаҷод, инчунин, ба адабиёти шифоҳии халқ, ки то замони мо расидааст, ошноӣ пайдо мекунем [5, с.5].

Муҳаққиқони варзидаи адабиёти шифоҳии халқи тоҷик Р. Раҳмонӣ ва С. Қосимӣ дар хусуси сароғози эҷоди мардумӣ чунин қазоват менамоянд: “Аксари пажӯҳандагони мероси бостон бар он назаранд, ки дар он замонҳо матнҳои гуфторӣ аз ҷониби хунёгарон, гусонҳо ва гӯяндагон пешкаши шунавандагон мешуданд” [7, с. 28]. Ин гуфтаҳо шаҳодати таърихӣ аст, ки ибтидои адабиёти хаттиро адабиёти шифоҳӣ ташкил медиҳад ва дар домони адабиёти шифоҳӣ маънии зиндагӣ ва таҷоруби рӯзгор дар ашқоли тарбия ва ахлоқи хучаста парвариш ёфтааст.

Моҳияти афкори педагогӣ-психологӣ ва этникии халқи тоҷикро, дар шаклҳои гуногуни тарбияи дурусти наврасону ҷавонон дарёфт кардан мумкин аст. Ба ин маънӣ, метавон гуфт, ки осори шифоҳии халқи тоҷик аз

кабили афсона, ривоят, зарбулмасал ва дигар жанрҳои хурди панду ахлоқӣ, нахустин падидаҳои тарбиявӣ буда, бо дар бар гирифтани ҷанбаҳои гуногуни ҳаёти диниву дунявӣ ба насли инсон таъсири баланди тарбиявӣ мебахшанд.

Азбаски руҳу равони одамият чунин осори пурмазмун ва пандомӯзо пазиро буд, он дарҳол ба қавмҳо ва дигар қишрҳои ҷомеа реша давонида, тадриҷан дар замири халқҳои гуногуни олам маъво гирифт.

Олими намоёни Амрико – доктор Фредерик Стар дар китоби машҳури худ “Маърифати гумшуда” фикри болоро чунин тақвият бахшидааст: “Зардуштиён ва монавиён ақидаҳо ва сурудҳои мазҳабии худро менавиштанд ва мубаллиғони ҳавасманд ин матнҳо, достонҳо ва афсонаҳои фалсафии халқиро ба забонҳои гуногун тарҷума мекарданд. Ҷамоатҳои гузашта, ки то Ҳинду Чин ва дигар кишварҳо роҳ меёфтанд, ҳамчун интиқолдиҳандагони фарҳанги Шарқ ба Ғарб хидмат мекарданд” [12, с.114].

Маҳз ҳамин сабаб аст, ки моҳияти тарбиявии афкори педагогӣ-психологӣ ва этникии осори шифоҳии халқи тоҷик ба руҳия ва вучуду сиришти инсон таъсири мусбат гузошта, ҷомеаи инсониро дар тӯли асрҳо аз ҷаҳолат, бадӣ, бухлу кина, торикӣ ва густоҳӣ ба сӯйи дунёи маърифат раҳнамун сохтааст. Ин нуктаро як қатор донишмандони ватанию хориҷӣ рӯйи коғаз оварда, Осиёи Марказиро “ҷорроҳаи тамаддунҳо” тавсиф кардаанд, ки асоси онро осори баргузидаи миллати тоҷик ташкил медиҳад. Чунки забони асосии ин минтақа эронӣ буда, забонҳои бохтарӣ, суғдӣ, хоразмӣ ба он дохил мешуданд [14, с. 109].

Пас равшан мегардад, ки муҳимтарин баргузидаи осори шифоҳии мардуми Аҷам махсуси тоҷикони аҳди қадиманд, ки дар ашқоли мухталиф мавриди истифода қарор гирифта, асрҳо тавассути таълиму тарбия ва панду андарз дар камолоти инсон нақши муфид гузоштаанд.

Таърихшиноси бузурги тоҷик – академик Б. Ғафуров навиштааст: “Протсесҳои этникие, ки дар Осиёи Миёнаи аҳди биринҷӣ ба амал меомаданд, ҳам барои густариши илму фарҳанг, ҳам барои тараққиёти ояндаи худӣ ин сарзамин, ҳам барои таърихи як қатор халқҳои ҳамсоя, ки аз Ҳиндустон то Европаи Ҷанубӣ-Шарқӣ масоҳати бузургро ишғол намудаанд, аҳамияти хеле калон доранд” [3, с. 49]. Яъне, Б. Ғафуров раванди ташаккул ва густариши адабиёти халқиро таъкид намудааст, ки ҳоси қавмиятҳои халқи тоҷик ҳаст.

Ҳамин тариқ, бисёре аз маъхазҳои таърихӣ гувоҳӣ медиҳанд, ки қиссаи афсона ва суруду ривоятҳои тамоили тарбиявиро аз адабиёти паҳлавӣ ба адабиёти араб интиқол ёфтаанд, ки баъзеи онҳо мазмуни динӣ пайдо карда то бад-ин айём расида, дар тарбияи хосу ом сахми бориз доранд. Таъсири тарбия низ дар асоси қиссаи афсонаҳои халқӣ бештар буда, нисбати дигар усулҳои тарбиявӣ қуллайтар ва дастрасу қозибаноктар мебошад.

Агар ба адабиёти классикии тоҷик назар афканем, бештари шоиру нависандагон аз эҷодиёти шифоҳии халқ нерӯ гирифтаанд. Аз ҷумла, дубайтисароии баргузида – Боботоҳири Урён саропои ашъори ғиноии худро бо мазмуни осори шифоҳӣ гулгун гардонидааст, ки дар шакли жанри рубой ироа гардидааст:

Диле дорам, харидори муҳаббат,
К-аз ӯ гарм аст бозори муҳаббат.
Либосе бофтаи бар қомати дил,
Зи пуди меҳнату тори муҳаббат [8, с. 49].

Эҷодиёти шифоҳии Бобо Тоҳири Урён бо лаҳҷаҳои маҳаллӣ ва рустой суруда шудааст, ки дар ҳақиқат, ба эҷодиёти шифоҳии халқ наздик буда, миёни мардум шухратангез гаштааст. Чунон ки гӯяд:

Хушо онун, ки по аз сар надунанд,
Миёни шуъла хушку тар надунанд.
Куништу каъбаву бутхонаву дайр,
Сарое холи аз дилбар надунанд [8, с. 49].

Осори шифохиро мардум дар заминаи таҷрибаҳои ҳаёт ва раванди мушоҳидаи рӯзгор меофаранд. Азбаски чунин осор воқеӣ буда, ҷанбаҳои муфиди тарбиявӣ доранд, безаволу ҷовидона хоҳад монд.

Дар мавриди нуруи бузурги тарбиявӣ доштани афкори шифоҳии мардумӣ педагоги машҳури рус К.Д. Ушинский чунин зикр менамояд: “Тарбияро, ки худи халқ ба вучуд оварда дар асоси халқӣ бунёд ёфтааст, ба он қувваи тарбиявие соҳиб мебошад, ки онро дар бехтарин системаҳои ба ақидаҳои абстрактӣ асосёфта ва ё аз дигар халқҳо гирифташуда дида наметавонем.

Ҳар гуна халқияти хирадманди зиндаи таърихӣ офарандаи бехтарин аркони тарбия мебошад ва ҳар як падару модар ва тарбиятгарро лозим меояд, ки аз ин сарчашмаи мусаффо баҳра барад”. Дар шароити кунунӣ, ки ағлаби насли наврас гузаштaro наметавонад, аҳли тарбияро зарур аст, ки дар асоси тарбияи халқӣ, усулҳои халқӣ ва миллии тарбияро дар заминаи суннатҳои волеи мардумӣ ба роҳ монад. К.Д.Ушинский дар ҷойи дигар зикр менамояд, ки “агар тарбия хоҳад, ки очиз набошад, бояд халқӣ бошад. Тарбия бояд мағз андар мағз халқӣ бошад” [11, с.78].

Пӯшида нест, ки ҷанбаҳои муҳими педагогии психологии тарбия амсоли накукорӣ, мардонагӣ, ватандӯстӣ, инсондӯстӣ, донишандӯзӣ, мардонагӣ, гуфтори нек, рафтори нек, ростқавлӣ, меҳнатпарастӣ, боадолатӣ ва ҷолокию хушёрӣ маҳсули осори халқ ҳаст, ки дар натиҷаи меҳнат, заҳмат ва тарибаи ҳаёт ба вучуд омадаанд. Тибқи ақидаи шоири бузург – Ҳофиз Шерозӣ:

Пирон сухан зи таҷриба гуфтанд, гуфтамат,
Ҳон, эй писар, ки пир шавӣ панд гӯш кун [15, с. 345].

Ин ҳама панди гузаштагон ҳазинаи бузурги тарбия ва ахлоқ аст ва танҳо шахсе ба бузургӣ ноил мегардад, ки аз ин маъҳази маънӣ бархӯрдор бошад.

Президенти кишвар, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар муқаддимаи китоби “Тоҷикон”-и академик Бобоҷон Ғафуров моҳияти тарбиявӣ таърихӣ осори гузаштагонро ба таври зайл шарҳ додааст: “Моро зарур аст, ки давраҳои таърихӣ рӯзгори халқамонро бо диққати том мутолиа намоем, аз ҳар саҳифаи гузаштаи ниҳоят пуршебу фарозаш сабақ омӯзем, аҷдоди номбардори худро шиносем, аз решаҳои қадимаи хеш огоҳ бошем, бо мардуми бумӣ, фарҳангиву тамаддунсози ҳунарманду эҷодкор ва соҳибмаърифат будани халқамон ифтихор кунем. Таърих, забон, фарҳанг ва суннату анъанаҳои миллиро ҳифз намоем” [3, с. 15].

Ҳамин тавр, дар раванди омӯзиш, таҳлил ва пажӯҳиши осори шифоҳӣ собит гардид, ки афкори педагогӣ-психологӣ ва этникии фолклори тоҷик

моҳияти баланди тарбиявиरो молик буда, ба ҷанбаҳои мухталифи ҳисоли инсонӣ таъсир мерасонад.

Таъсири осори шифоҳии мардумӣ метавонад манфӣ ё мусбат бошад. Масалан, устод Садриддин Айний дар “Ёддоштҳо” ба хотир овардааст, ки чи тавр афсонаҳои нақлнамудаи Султонпошшо ба ӯ таъсир намуда, дар тасаввури тахайюлаш ҳар чиз падидаи омадан мегирифт. Чунончи:

“Вақте ки падарам дур шуд ва шаб ҳам торик шудан гирифт, ба ёди ман “деви ҳафсар”- и Султонпошшо омада, дар поини суфа як гурба ба назарам намуд, фурсате нагузашта сагу ҳарҳои бисёре пайдо шуданд... Ман якбора “вой мурдам” гӯён фарёди саҳт кашидам [1, с.59].

Бино бар ин, волидайн, мураббӣ ва ҳар як тарбиятгор бояд донанд, ки ба атфол кадом афсона ва ё ривоятҳоро нақл намояду аз кадомаш худдорӣ.

Мисоли дигар, нақл нависандаи забардаст – Сотим Улуғзода дар романи “Субҳи ҷавонии ман” аст. Нависанда навиштааст: “Ҳангоми аз дунё гузаштани модарам ду ҷашми калон-калон маро пайгирӣ мекарданд. Муддати ду ҳафта ҷашмҳо маро тарк накарданд. Падарам то сахар ҷароғро хомӯш намекард. Барои он ки ман дар бораи модарам фикр кардан нагирам, вай ба гуфтани афсонаи “Гурғулӣ” шуруъ намуд. Афсона дароз ва шавқовар буда, падарам онро ба ман ҷандин шаб нақл кард. Вақте ки маро хоб мебурд, вай афсонагӯйиро бас карда, давомашро шаби дигар мегуфт. Саргузашту корномаҳои баҳодурон, ки бар душманҳои макқору бадкин зафар меёфтанд, маро ба ҳаяҷон меовард. Ин афсона бароям шифобахш омад – ман аз бемории руҳӣ ва асабӣ сиҳат шудан гирифтам [10, с. 111].

Аз ин матн чунин маънӣ бармеояд, ки қисса ва афсонаву ҳикояҳои мардумие бояд мувофиқи дараҷаи қабули наврас интихоб гарданд, аз ҷиҳати равонӣ судманд бошанд ва ғизои руҳӣ бахшанд. Имрӯзҳо низ мо метавонем, ки ба воситаи афсонаю ривоятҳо ва дигар осори шифоҳии мардум кӯдаконро аз айёми туфуллият дар руҳияи миллӣ, ҷусту ҷолоқӣ, зирақӣ, ҳушёрӣ, далерӣ ва меҳандӯстӣ тарбия намоем, дар зеҳни онҳо падидаҳои поки ахлоқиву тарбиявиरो ҷойгир созем ва ба ин васила хотираи насли наврас ва ҷавонро аз ҳар гуна хатарҳои руҳию равонӣ пок намуда, қавӣ гардонем. Насли наврас дар ҳамоно вақт дуруст ба камол мерасад, ки аз неруи бузурги фарҳангӣ ва арқони тарбия бархӯрдор бошад.

Адабиёт

1. Айний, С. Ёддоштҳо. Қисми якум / С. Айний. – Душанбе: Адабиёти бачагона, 2017.- 223 с.
2. Зайниддинов, М. Адабиёти ҷаҳон, китоби дарсӣ барои синфи 11 / М. Зайниддинов, А. Худоидодов. – Душанбе: Офсет, 2001. – 352 с.
3. Ғафуров, Б. Тоҷикон / Б.Ғафуров – Душанбе: Нашриёти муосир, 2020.– 975 с.
4. Раҳимов, Б. Педагогикаи этникӣ ва халқии мардуми тоҷик / Б. Раҳимов, А. Нурув – Душанбе: 2008. –118 с.
5. Раҳимӣ, Д. Ҳамосаи «Гурғулӣ» ва шинохти он / Р. Дилшод. – Душанбе: Аржанг, 2019. – 144 с.
6. Раҳимов, К. С. таджикский эпос “Гуругли” в традициях исполнительской школы Хикмата Ризо / К.С. Раҳимов. – Душанбе, 2019. – 256 с.

7. Раҳмонӣ, Р. Адабиёти гуфтории тоҷикон / Р. Раҳмонӣ, С. Қосимӣ. – Душанбе: ДДОТ ба номи С. Айни, 2020. – 352 с.
8. Тоҳиров, У. Адабиёти тоҷик. Барои хонандагони синфи 7 / У. Тоҳиров. – Душанбе: Маориф. – 2023. – 164 с.
9. Турсунов, А. Эҳёи Аҷам. Ручуи таърихию публисистӣ / А. Турсунов. – Душанбе: Ирфон, 1984. – 205 с.
10. Улуғзода, С. Субҳи ҷавонии мо, Ҷ.1 / С. Улуғзода. – Душанбе: Ирфон, 1982. – 488 с.
11. Ушинский, К.Д. Педагогические сочинения в 6 т. Т. 5 / К. Д. Ушинский. – М., 1988. – 151 с.
12. Фредерик, С. Маърифати гумшуда / С. Фредерик. – Душанбе: Эр-граф. – 2023. – 692 с.
13. Ҳазору як шаб. Кит.1. Душанбе: Адиб, 1992. – 272 с.
14. Шадриков, В. Д. Народная школа // Высшее образование в России. В.Д. Шадриков – 1993. – № 2. – С. 41-48.
15. Шерозӣ, Ҳ. Куллийёт / Ҳ. Шерозӣ. – Душанбе: Ирфон, 1983. – 667 с.

**Ходжаев Курбон,
Назаров Холназар**

ИСТОРИЯ ПЕДАГОГИКО – ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО И ЭТНИЧЕСКОГО ЗНАЧЕНИЯ ФОЛЬКЛОРА НАРОДА АДЖАМА

Изучение и исследование истории возникновения фольклора народов Средней Азии имеет значительную давность. Устное народное творчество и культуры этих наций имеют большое сходство в традициях и обрядах.

Если провести рассмотрение на примере истории исследования таджикского фольклора, то станет известно, что исследования начались с 50-го года прошлого столетия.

Но это не означает, что до этого периода в области таджикской фольклористики не было проделано никакой работы. Всем известно, что ещё с 30-х годов возникали вопросы по поводу сбора и обобщения фольклора таджикского народа. Под руководством и организацией академика Б. Гафурова и основоположника современной таджикской литературы Садриддина Айни была организована группа писателей и молодых учёных, как: Мирзо Турсунзаде, Сотим Улугзаде, Мирсаид Миршакар, Л. Бузургзаде, Р. Амонов, Н. Шакармамадов и др. Целью их командировок по разным областям республики был сбор и обобщение фольклора таджикского народа. Изучением вопросов таджикского фольклора раньше занимались и зарубежные исследователи, такие как: И.И. Зарубин, А.Н. Болдырев, М. Андреев, Я. Нальский и др.

Эти материалы о культурном достоянии народного творчества того времени были уникальными и являлись доказательствами существования таджикского народа, как исторической нации в Средней Азии. Эти решающие шаги того времени, конечно, были своевременными и разумными.

А теперь, в начале XXI века возникают вопросы: В полном ли объёме было проведено изучение и исследование истории возникновения таджикско-персидского фольклора? Какое имеет отношение история

культуры народов Аджамы к фольклору? Влияло ли содержание и фольклорные идеи на творчество мыслителей и писателей в разные периоды истории?

Ответы на эти и другие вопросы читатели находят в этой содержательной научной статье. Авторы статьи стремились по возможности проанализировать и доказать, что фольклор народа Аджамы имеет значительную историческую давность на примере ряда таких произведений, как: “Тысяча и одна ночь”, “Синбоди дарёгард”, “Самаки Аёр”, “Авесто” и др.

Ключевые слова: пахлави, этнический, Сосониды, устное народное творчество, Зорроастра, процесс, наследие, сказки.

**Khojaev Qurbon,
Nazarov Kholnazar**

SOME WORDS ABOUT THE PEDAGOGICAL, PSYCHOLOGICAL, AND ETHNIC SIGNIFICANCE OF THE TAJIK FOLKLORE

The study and research of Central Asian, including Tajik folklore have a long history. The oral traditions and cultural heritage of these nations share many similarities with their rituals and traditions.

When examining the history of Tajik folklore studies, it becomes evident that significant research began in the 1950s. Under the leadership of academician B. Gafurov and Sadridin Aini, the founder of modern Tajik literature, a group of writers and young researchers, including Mirzo Tursunzade, Sotim Ulugzade, Mirsaid Mirshakar, L. Buzurgzade, R. Amonov, and others, were organized. Their aim was to travel to different regions of the republic to gather and document Tajik folklore.

Russian researchers such as I.I. Zarubin, A.N. Boldyrev, M.S. Andreev, and A. Semenov had previously explored aspects of Tajik folklore. These studies of the cultural heritage oral tradition were unique and served as evidence of the Tajik people's existence as a historical nation in Central Asia.

Now, in the 21st century, several questions arise: Was the history of Tajik-Persian folklore thoroughly studied and researched? How does the history of Iranian culture relate to folklore? Did the content and themes of folklore influence the creativity of historical thinkers and writers?

This article aims to answer these questions and more. The authors attempt to analyze and demonstrate the rich historical roots of Tajik folklore by examining works such as “A Thousand and One Nights”, “Sinbadi Daryagard”, “Samaki Ayar”, and others.

Keywords: Tajik folklore, Pahlavi literature, ethnic, oral tradition, heritage, fairy tales, pedagogy, psychology.

ТДУ: 9точик+008+37точик+39точик+930.26+29

Абдуллоев Шамсуддин

ДОИР БА ЁДГОРИҶОИ ТАЪРИХӢ-ФАРҲАНГИИ НОҲИЯИ ДЕВАШТИЧ

Тоҷикон аз миллатҳои хеле қадимӣ ба шумор рафта, дар рушду такомули таъриху фарҳанги башарӣ нақши муассир доранд, зеро мардуми тоҷик дорои тамаддуни бою рангин мебошанд. Ёдгориҳои беназири чандинҳазорсолаи ин миллати қадим пайвандгари ҳаёти моддӣ ва маънавии ниёгони мо буда, баҳри наслҳои оянда арзишҳои фарҳангии зиёдеро ба мерос мондаанд. Боиси зикр аст, ки Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон оид ба таъриху фарҳанг ва тамаддуни миллати куҳанбунёди тоҷик иқдомҳои зиёдеро дар сатҳи ватанӣ ва арсаи байналмилалӣ ба субут расонидаанд. Ҳифзу нигоҳдорӣ ва баланд бардоштани мақому манзалати ёдгориҳои қадими ниёгон дар шароити кунунӣ вазифаи асосии ҳар яки мо маҳсуб меёбад.

Дар ин мақола сухан дар бораи ёдгориҳои таърихӣ-фарҳангии ноҳияи Деваштич ва аҳамияти таърихӣ фарҳангии онҳо дар ҳаёти маънавии мардум меравад. Ноҳияи Деваштич аз сарзаминҳои қадимтарини тоҷикон доништа шуда, бозгӯи фарҳангу тамаддуни сугдиёни қадим аст. Сарчаишаҳои таърихӣ бостонишиносии зиёдеро номбар кардан мумкин аст, ки дар онҳо аз таъриху фарҳанги минтақаи Деваштичи имрӯза сухан рафтааст. Деваштич дар домани водии Зарафшону Фарғона ҷойгир буда, макони ёдгориҳои таърихӣ фарҳангӣ, мавзеҳои муқаддас ва табиӣ зиёд, аз ҷумла, Масҷиди Чилсутун, Масҷиди ба номи Қорӣ Исмоил, Мақбараи Хоҷа Абутоҳир, Оромгоҳ ва Масҷиди Боло ва ғайра мебошад.

Калидвожаҳо: Деваштич, ёдгориҳои таърихӣ фарҳангӣ, Масҷиди Чилсутун, Масҷиди ба номи Қорӣ Исмоил, Мақбараи Хоҷа Абутоҳир, Чилдӯхтарон, Оромгоҳ ва Масҷиди Боло, Мақбараи Хоҷа Муҳаммади Восеъ.

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар самти эҳёи мероси фарҳангии миллати тоҷик чунин ироа доштанд: “Дар шароити ҷаҳонишавӣ яке аз вазифаҳои асосии ҳар як давлат – ҳифзи асолати миллӣ, забон, фарҳанг, аз ҷумла ёдгориҳои таърихӣ мебошанд” [8, с. 62]. Зимнан, Роҳбари олии мамлакат аз нахустин солҳои соҳибистиклолии кишварамон баҳри ҳифзи мероси таърихӣ фарҳангӣ таваҷҷуҳи хос менамояд. Нахуст тавассути санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқӣ асосҳои ҳифзу рушди мероси фарҳангии моддӣ ғайримоддӣ гузошта шуданд. Дар дар моддаи 44-и Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, ин масъала чунин матраҳ гардидааст: “Ҳифзу нигоҳдорӣ, тармиму барқарорсозӣ ва муаррифии ёдгориҳои таърихӣ фарҳангии кишвар на танҳо масъулият ва вазифаи мақоми ваколатдори давлатӣ, балки масъулият ва вазифаи шаҳрвандии ҳар як сокини мамлакат ба шумор меравад” [4, с. 22]

Аз ин рӯ, мо шаҳрвандон, дар маҷмӯъ бояд ба арзишҳои таърихӣ фарҳангӣ ҳамчун рукни асосии ҳештаншиносӣ ва муаррифгари таъриху тамаддуни башарӣ арҷ гузорем.

Вобаста ба роҳандозӣ намудани ҳафриётҳои бостоншиносӣ, тармиму барқарорсозӣ ва ҳифзу нигоҳдории мероси таърихӣ фарҳангӣ барномаҳои давлатӣ мунтазам таҳия ва аз ҷониби ҳукумат ба тасвиб мерасанд. “Барномаи давлатии ҳифз ва истифодаи мероси таърихӣ фарҳангӣ барои солҳои 2012-2020”, “Барномаи давлатии ҳифз ва истифодаи мероси таърихӣ фарҳангӣ барои солҳои 2021-2025”, ки аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти рақами 253 аз 1 майи соли 2020 тасдиқ шуд, намунаи онҳост.

Дар маҷмӯъ, баҳри рушду инкишоф ва боло бурдани самти маърифати ҳукукии мардуми кишвар, огоҳонидан ва бозгӯӣ намудани таърихи фарҳанги милли аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон 17 санади меъёрию ҳукуқӣ ба тасвиб расидааст, ки барои ҳар як сокини ин кишвар дастурамали ҳукукии муҳим ба шумор мераванд. Табиист, ки чунин ғамхорӣ ва ташаббуси нек имконият фароҳам меоварад, ки дар мамлакат ташрифи сайёҳони хориҷӣ, дохилӣ ва қабули меҳмонон бештар шавад.

Ҳифз ва нигоҳдорӣ намудани осори таърихӣ фарҳангии миллат, пажӯҳиши анъана ва русуми ниёгон дар таносуб бо дигар фарҳангҳои ҷаҳони муосир талаботи мубрами рӯз маҳсуб мегардад.

Эҳёи суннатҳои милли ва ҳифзу тарғиби ёдгориҳои таърихӣ фарҳангӣ дар боло бурдани руҳияи ватандӯстӣ, ҳудогоҳиву ҳештаншиносии шаҳрвандон, хусусан, наврасон ва ҷавонон басо судманд хоҳад буд.

Назар ба навиштаи баъзе фарҳангшиносон, ҳоло ҳам дар баъзе минтақаҳо ёдгориҳои ҳастанд, ки ба феҳристи ёдгориҳои таърихӣ фарҳангӣ шомил нагардидаанд. Масалан, дар мақолаи Н. Одинаев таҳти унвони “Осорхонаи ношинохтаи миллат” омадааст: “...то ҳол ёдгориҳои фарҳангии таърихӣ дар ғору теппаҳо ва кӯҳу камарҳои ин сарзамин (воҳаи Зарафшон – Ш.А.) маҳфуз аст, ки донистану ба феҳристи ёдгориҳои таърихӣ фарҳангии сатҳи кишвар ва созмонҳои минтақавию ҷаҳонӣ ворид намудани онҳо дар замони Истиқлол муҳим ва саривактӣ мебошад” [7, с. 62].

Ба андешаи мо, бозёфт ва кашфу ошкор сохтани таърихи ҳар як ёдгории фарҳангӣ дар ин ё он ноҳия нахуст вазифаи аҳли маърифати ҳамон ноҳия буда, сониян, пешниҳоди он ба ҳукумати шаҳру мамлакат самараи муфид ба бор меорад, ки ин нукта дар суҳанрониҳои Сарвари давлат дар боби ҳифзи ёдгориҳои таърихӣ таъкид гардидааст. Таърихи ҳар як ёдгорӣ ва ҷойҳои муқаддасро бидуни мардуми маҳаллӣ дигар кас ба ҳубӣ намедонад.

Ноҳияи Деваштич (собик н. Ғончӣ) дар радифи Истаравшани бостонӣ таърихи беш аз 2500-сола дорад. Ноҳияи мазкур дар тӯли солҳои гуногун гоҳ ба Истаравшан ҳамроҳ карда шудааст ва гоҳе мустақилона арзи ҳастӣ намудааст. Дар даврони истиқлоли кишвар он ҳамчун ноҳияи алоҳида бо номи яке аз муборизони далеру ҷасури зидди истилогарони араб – ҳокими Суғд Деваштич гузошта шуда, маркази он Ғончӣ ном гирифт.

Ноҳия бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти рақами 29 аз 2-юми феввали соли 2016 ва бо қарори Маҷлиси миллии МО Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти рақами 24 аз 3 марти соли 2016 бо номи Деваштич таъдбири ном кардааст.

Ноҳияи мазкур дар айни ҳол шомили як шаҳрак – Ғончӣ ва ҳафт ҷамоат: Далёни Боло, Ғазнатарак, Исмоили Сомонӣ, Мучун, Ваҳдат, Росровут ва Яхтан мебошад. Аҳолии муқимии он аслан тоҷиконанд ва қисман ўзбекон низ сукунат дошта, ағлаби сокинон бо ду забон ба ҳубӣ ҳарф зада метавонанд. Ноҳия 60 км

чанубтар аз шаҳри Хучанд ва 263 км шимолтар аз шаҳри Душанбе воқеъ гардидааст.

Дар асарҳои тазкиравӣ ва манбаъҳои таърихӣ роҷеъ ба ноҳияи Деваштич ва деҳоти атрофи он ривоятҳо ва қиссаҳои марғуб зиёд ҷой доранд, ки аз қадимӣ ва обод будани он мавзеъ башорат медиҳанд. Масалан, дар асари олими маъруфи тоҷик академик Н. Неъматов чунин омадааст: «...дар қисми водии Истаравшан рустоҳои Бунҷакат, Собот, Зомин, Бурномад, Харкана, Хавос, Шавкат ва ғайра арзи вучуд доранд» [6, с.8]. Ё ин ки дар асари машҳури “Ҳудуд-ул-олам” чунин оварда шудааст: “Ва ба наздики ӯ (Истаравшан – Ш.А) ҷоест Марсманда хонанд ва он ҷо ҳар сол як рӯз бозор бувад, ки гӯянд: “Он рӯз дар бозор афзун аз сад ҳазор динор бозоргонӣ кунанд” [9, с.73]. Бояд ёдовар шуд, ки Марсманда то ҳол вучуд дорад ва бо мурури асрҳо номи он ба Басманда табдил ёфтааст.

Воҳаи мазкур дар миёни кӯҳсори Туркистон ва водии Фарғона дар ҳудуди 158,7 км ҷой дорад. Аз самти шимол бо ноҳияҳои Зафаробод, Спитамен, аз ғарб бо шаҳри Истаравшан ва ноҳияи Шахристон, аз чануб бо ноҳияи Фалғару кӯхистони Мастҷоҳ, аз шарқ бо ноҳияи Лайлаки вилояти Ботканди Қирғизистон ҳаммарз аст.

На ҳама аз таърихи диёру мардуми худ ба ҳубӣ ошноост. Аз ин лиҳоз, ҳар касе, ки ба ин кӯҳандиёр қадам мегузорад, пеш аз ҳама, исми Деваштич диққати ӯро ба худ ҷалб менамояд. Месазад, ки ҳамагон аз таърихи гузаштаи ин сарзамин ва мардуми азияткашидаи хеш оғаҳ бошем. Бори дигар ба таърих рӯй оварем ва ибрат бигирем, ки чӣ гуна ҳазорҳо нафар гузаштагонӣ мо барои ин марзу бум ҷон нисор кардаанду зери ҳок мадфунанд. Бояд тавассути омӯзиши таъриху фарҳанги миллий фарзандони хешро ба ҳиссу ғурури ватандӯстӣ ва ҳештаншиносӣ парварем. Ба тарзе ки дар замиру ривояту гуфтори ин мардум ёди он гузаштаҳои дур абадӣ боқӣ мондааст.

Чунон ки аз “Таърихи Табарӣ” ва “Тоҷикон”-и аллома Бобоҷон Ғафуров бармеояд, Деваштич ва ё Деваштак яке аз шоҳони ихшиди охиринаи Суғди Самарқанд, ҳокими Панҷакант, қаҳрамон ва муборизони шӯҷоӣ озодихоҳи кӯхистони Суғд бар муқобили ғосибон ва истилогарони золими араб буда, соли 720 ҳамроҳи шоҳи Суғд бо номи Ғурак муборизаҳои шадидро ба анҷом расонидааст.

Сабт аст, ки Деваштич пас аз ихшиди Суғд шуданаш ба шаҳру вилоятҳои Мовароуннаҳр: Хатлон, Чоч, Устурушан, Фарғона ва Ҳокони турк мактубҳои имдодона навишта, кумак хоста, онҳоро барои муборизаи муттаҳидона ба муқобили ғосибони араб ба ҷанг даъват кардааст. Дар натиҷа солҳои 719-722 дар Суғду Фалғару Мастҷоҳ ду лашкари зидди аъроб: яке бо сардории Ғурак ва дигаре бо роҳбарии Деваштич ба ҳам омадаанд. Ҳар ду ҳам аз авлоди ашрофзодаҳо будаанд. Ғурак асосан дар водии марказии Суғди Самарқанд ва Деваштич дар минтақаи кӯхистони Суғд ҷанг мекардаанд. Дар натиҷаи ҷангҳои шадид ва ҳазорҳо шаҳид минтақаҳои маркази Суғд, Самарқанд аз аъроб озод карда шудаанд.

Мувофиқи иттилооти сарчашмаҳои таърихӣ арабҳо чун диданд, ки тавассути ҷанг ба ғалаба муваффақ намегарданд, ба воситаи қосидони худ ва ваъдаҳо бо Ғурак ба мусолиха омада, ӯро ба муқобили Деваштич шӯрондаанд, ки дар натиҷа Ғурак ба муқобили мардуми худ ҷангидааст.

Дар китоби “Тоҷикон” дар ин бобат чунин омадааст: “Саид-ал-Ҳарошӣ, ки дар паҳш кардани шӯриши халқи Ироқ “шухрат” ёфта буд, қоиммақоми

Хуросон таъйин гардид. Ё бо шӯришчиён гуфтушунид сар кард, фавран қисме аз аёну ашроф нисбат ба шӯриш хиёнат намуд. Дар миёни ин хиёнаткорон подшоҳи Суғд Ғурак ҳам буд, ки на фақат ба тарафи арабҳо гузашт, балки ҳамроҳи онҳо бар зидди раияти худ ҷангиданро ҳам ба зимма гирифт” [2, с. 638].

Деваштич баъд аз хиёнати Ғурак хостааст, ки лашкари худро ба воситаи ағбаи Шаҳристон гузаронида, ба Хучанду Фарғона расонад, қувваҳои аз Чочу атрофи Хучанд омадаро бо худ ҳамроҳ намояд. Вале душман аз ин мақсади Деваштич огоҳ гардида, дар қалъаи Муғ онҳоро ба муҳосира мегирад. Муҳосираи қалъа беш аз ду-се моҳ давом мекунад, фасли сармо омада, озуқаворӣ низ кам мешавад. Баъзан ҷангҳои тан ба тан неруи арабҳоро кам карда наметавонад. Ниҳоят, Деваштич ба шарте ки арабҳо сад танро саломат раҳо кунанд, бо арабҳо мусолиҳа мебаранд. Вале, ҷуноне ки ваъдаҳои хоси арабҳост, Деваштичро дар Робинҷон ба қатл расонида, сари ӯро ба Ироқ мефиристанд. Ин воқеаи мудҳиш ба соли 723 рост меояд. Арабҳо бо ин қасосгирӣ, албатта, мардумро тарсонда натавонианд, балки ғазбу ҳисси интиқомгирӣ халқро бештар намуданд. Бо ҳамин Деваштич ба ҳайси як шахсияти таърихӣ ва диловару муборизи шучоъ, ватандӯсту ҷонфидо дар хотири мардум маъво гирифт ва дар саҳафоти таърихи Мовароуннахр номаш абадан сабт шуд.

Бояд ҳамин маълумоти мухтасари таърихӣ дар пояи ҳайкали Деваштич сабт меёфт, ки моҳияти бузурги тарбиявӣ ва ватандӯстиро молик аст. Бешубҳа, сарзамине, ки ҷунин лашкаркашону диловарони шучоъро ба камол расонидааст ва марзе, ки он таърихи куҳан дорад, осору меросу ёдгориҳои таърихӣ фарҳангии ғановатмандеро соҳиб аст.

Ёдгориҳои фарҳангӣ ифодагари ҳаёти моддӣ ва маънавии ниёгони мо буда, дар маҷмӯъ саҳифаҳои таърихи ҷандҳазорсолаи ин миллати бузургро ба ҳам мепайванданд. Аз ин рӯ, тарғибу ташвиқи сарватҳои таърихӣ фарҳангии халқи тоҷик тавассути ҳамкориҳои ватанӣ ва байналмилалӣ аҳамияти бештар пайдо кардааст.

Бо фармоиши директори ПИТФИ таҳти №53 аз 14 июни соли 2024 ба ноҳияи Деваштич сафари хидмати анҷом додем. Дар ин сафар ба мо муяссар шуд, ки ба мевзеҳои муқаддас ва ёдгориҳои таърихӣ фарҳангии он ошноӣ пайдо намоем. Мавзеҳои муқаддас ва ёдгориҳои таърихӣ фарҳангии ин ноҳияро асосан мазорҳо, масҷидҳо, зиёратгоҳҳо, манораҳо, қалъаҳо, макбараҳо ташкил медиҳанд.

Мақомоти ҳокимияти давлатии ноҳия ба тармим ва таҷдиди мавзеҳои таърихӣ фарҳангӣ пайваста таваҷҷуҳ зоҳир менамояд. Ноҳияи Деваштич бо ҷойҳои таърихӣ ва ёдгориҳои бостонӣ диққати меҳмонони ватанӣ хориҷиро ба худ ҷалб менамояд. Ҳар сол ташриф овардани садҳо сайёҳони хориҷӣ далели ин гуфта буда метавонад.

Азбаски ҳадаф ва сафари мо анҷом додани пажӯҳише дар боби вазъи ёдгориҳои таърихӣ ва фарҳангии ин ноҳия қарор дошт, бештар ба ҳамин самти масъала шугл ва корбар шудем.

Аз мушоҳидаҳо ва маълумоти кӯтоҳ оид ба ёдгориҳои фарҳангӣ таърихӣ ин диёр ба ҷунин ҳулоса омадан мумкин аст, ки ағлаби онҳо пас аз омадани арабҳо бунёд ёфтаанд. Ин осор аз қабилҳои кӯҳӣ “Чилдухтарон”, ки дар деҳаи Метк воқеъ аст; масҷиди “Чилсутун”, оромгоҳ ва макбараи Хоча Муҳаммади Восеъ, Масҷиди ба номи Қорӣ Исмоил, зиёратгоҳи Хоча Абутоҳир,

ки бо номи “Тоҳирхочаи сангдузд” машҳур аст, оромгоҳ ва Масҷиди Боло ё Бузи Боло ва ғайра. Хар яке аз ин ёдгориҳо дорои таърихи хос мебошанд.

Масҷиди Чилсутун. Ин ёдгории фарҳангӣ бо номи масҷиди Чилсутун имрӯз дар вилояти Суғд машҳур аст. Ёдгорӣ дар маркази Ҷамоати деҳаи Далёни Боло воқеъ аст. Фосила аз маркази ноҳия то ба масҷид 4 км мебошад. Дар қисми пеши бино ҳавзи калоне бо андозаи 6 метр паҳной ва 8 метр дарозӣ мавриди истифода аст. Ёдгории масҷиди Чилсутун аслан аз чӯб ва лою гач, хишти хом, семент сохта шуда, бисёр зебо, мунаққаш кандакорӣ гардидааст. Шояд барои он Чилсутун ном кардаанд, ки дар пешайвон ва дохили бино 40 сутун намуди умумии масҷидро дар шакли секунча нигоҳ медорад. Гирду атрофи масҷидро долу дарахтони анбӯх ихота кардаанд. Назар ба гуфтаи сокинони маҳал, дар хусуси ин масҷиди бошукӯҳ дар китоби “Таърихи Деваштич” (муаллифон: Нарзулло Маҳкамов ва Баҳром Байзоев) маълумот дода шудааст. Дар сахни масҷид баъзе чорабиниҳои маърифатӣ-фароғатӣ гузаронида мешудааст.

Дар хусуси таърихи бунёди масҷид сокинони деҳа тахмин мекунанд, ки сохтмони масҷид соли 1892 оғоз гардида, то соли 1903 идома ёфтааст. Бар замми ин, мӯйсафедон нақл мекунанд, ки соли 1952 як гурӯҳи 30–нафараи духтарону писарони наққош аз Русия омада, нақшу нигораҳо ва кандакориҳои мунаққашӣ онро аксбардорӣ карда, дар осорхонаи Эрмитажи шаҳри Ленинград (ҳоло Санкт–Петербург) истифода бурдаанд.

Дар солҳои соҳибистиклолии кишвар ба ин меъмории фарҳангӣ ғамхорӣ зоҳир карда шудааст. Соли 2008 бо мактуби муроҷиати сокинон Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон дар мувофиқа бо Мақомоти иҷроияи ҳокимияти маҳаллии ноҳияи Деваштич барои азнавсозӣ ва таъмиру тармими масҷид 580 ҳазор доллари амрикоӣ чудо карда шуд.

Аз он ки масҷид ба ҳайси як ёдгории таърихӣ фарҳангӣ дар маърази диданист ва меҳмонон аз навоҳии гирду атроф, Ўзбекистону Қазокистон ташриф меоранд, имкон дорад, ки онро ба як мавзеи таърихӣ хатсайри сайёҳони хориҷӣ ва дохилӣ шомил намуд. Ин иқдом, албатта, бо мувофиқа, дастгирӣ ва ҷонибдорӣи Кумитаи рушди сайёҳии кишвар амалӣ хоҳад шуд.

Масҷиди ба номи Қорӣ Исмоил. Ин ёдгории таърихӣ бо номи масҷиди деҳаи Зарнисор низ маълум аст. Ҳудуди дохилии сакфи меҳмонхона 18 метр дарозӣ ва 12 метр паҳной дошта, дар шакли секунча сохта шудааст. Дар хусуси таърихи бунёд ёфтани бино мо сухани мӯйсафеди 80 сола – Худойбердӣ Сатторовро ба эътибор гирифтаем. Ӯ таърихи бунёди онро ба 120 сол тахмин мекунад. Бар замми ин, гӯё дар китоби “Таърихи Деваштич” доир ба ин масҷид низ маълумот ҳаст. Солҳои ахир таъмиру тармими масҷид бо кумаку маблағгузорӣи Худойбердӣ Сатторов ба анҷом мерасидааст, ки сокинон аз ин шахс бисёр миннатдор ҳастанд.

Бо вучуди ин, нақлу ривоятҳо оид ба ин мероси фарҳангӣ мухталифанд. Кухансолон ривояте оварданд, ки гӯё тахминан 250–300 сол қабл як нафар тоҷир ва заминдор бо номи Ҳочӣ Мухторхон аз Истаравшан (собик Ӯротеппа) ба ин навоҳӣ омада, ба мардум эълон медорад, ки агар касе хоҳад соҳиби обу замин шавад, ман омода ҳастам кӯмак намоям. Мардуми бешуморе гирд омадаанд. Тоҷир ба онҳо супориш медиҳад, ки ба масофаи 20 км ҷӯй канда, сохтмони масҷидро бо сарфи маблағи худ сохта медиҳад. Яъне, шумо соҳиби заминро об мешавед, гуфта, ваъда медиҳад. Мардум ба кандани ҷӯй оғоз менамоянд. Тоҷир барои онҳо ҳама шароитро муҳайё мекунад. Бо чунин тадбири роҳандозӣи он марди тоҷир ва заминдор ҷӯй канда мешаваду масҷид бунёд мегардад. Мардум

соҳиби обу замин мешаванд ва аз дуру наздик одамон кӯч баста, ба ин ҷо меоянд. Дар ин маврид саволе ба миён меояд, модоме ки масҷидро Ҳочӣ Мухторхон бунёд карда бошад, чаро онро ба номи Қорӣ Исмоил гузоштаанд? Ба ин савол сокинон посух дода натавонистанд, шояд дар китоби “Таърихи Деваштич” ҷавобе бошад.

Мақбараи Ҳоча Абутоҳир ва Ӯ Тоҳирхочаи сангдӯзд. Дар ҳудуди ҷамоати деҳоти Исмоили Сомонӣ деҳае бо номи “Ҳочаҳо” машҳур аст. Фосила аз маркази ноҳия то он ҷо 30 км буда, роҳи нақлиёт мавҷуд аст. Мақбараи мазкур дар қисми зиёратгоҳи масҷиди Исмоили Сомонӣ арзи ҳастӣ дорад. Дар байни зиёратгоҳ санге кутраш зиёдтар аз 1 метр, баландиаш беш аз 2 м гузошта шудааст. Зоирон ва беморони касалии пӯст, бефарзандӣ, мустаҷоб гардидани ягон орзуву ормон ба ин мавзеъ омада, ба ҳамин санг даст мерасондаанд, барои хайру саховат чорво оварда, забҳ мекардаанд. Анбуҳи дарахтони пурмева зиёратгоҳ ва масҷидро дар ихотаи худ гирифтаанд.

Дар хусуси ин Ӯдгории таърихӣ фикри амиқ ва дақиқе мавҷуд нест. Дар натиҷаи кофтукови археологҳо бо Ӯфт шудани қубурҳои сафолии обғузар, кӯзаҷаҳо ва дигар ашӮи рӯзгор хотима Ӯфтааст. Абулҳай Комилӣ, доктори илмҳои физика ва математика, номзади илми таърих дар ҳамин деҳа таваллуд Ӯфта, баъзе қорҳои пажуҳишӣ дар самти таъриху фолклори ватанӣ ба анҷом расонидааст.

Чилдухтарон. Мавзеи мазкур дар деҳаи Метк, ҷамоати Ваҳдат воқеъ аст. Аз маркази ноҳия то ин мавзеъ 70 км роҳ аст. Нақлиёт то доманаи кӯҳ меравад ва то ба он мавзеъ расидан тахминан 300 метрро пиёда тай кардан лозим меояд. Кӯҳи дарозрӯя аз сурхсангҳо иборат буда, сокинони деҳа онро “ғили ҷӯша” ном мебаранд.

Мусаллам аст, ки бо вожаи “Чилдухтарон” дар ҷумҳурӣ якчанд Ӯдгории таърихӣ табиӣ мавҷуданд ва ин мавзеъҳо аз ҷиҳати нақлу ривоят ва шакл ба ҳамдигар шабоҳат доранд. Масалан, мавзеи Чилдухтарони ноҳияи Муминобод низ дар кӯҳи сурх воқеъ буда, аз доманаи он пиёда рафтани лозим мешавад ва ривоятҳо низ як мазмун доранд: ҳуҷуми истилогарону ғоратгарон, паноҳ бурдани духтарон ба кӯҳ ва мустаҷоб гардидани дуову зориву таваллои онон ба Худованд.

Дар бораи ин мавзеъ дар асари Ҳабибулло Бобоев тахти унвони “Метк деҳаи бостон” маълумот пайдо кардан мумкин аст. Тахмин меравад, ки ин мавзеъҳо дар натиҷаи боду борону шамолҳо ва туфонҳо ба шаклу нақшҳои монанд ба муҷассамаҳо падида омада, бо мурури замон намуди ҳудро тағйир медиҳанд [ниг.1 с.78-80].

Оромгоҳ ва Масҷиди Боло Ӯ (Бузи боло). Ин мавзеъ дар деҳаи Ғазантараки ноҳия воқеъ буда, ҷой ва макони муқаддас шуморида мешавад. Сокинони маҳаллӣ ин мавзеъро “Оромгоҳи Масҷиди Боло” Ӯ “Масҷиди Бузи Боло” ном мебаранд. Аз маркази ноҳия дар масофаи 2 км ҷойгир аст. Масҷид бо сутунҳо ва шифти қандакоришуда басо барҷаста буда, шуқуҳу шаҳомати ҳосса дорад ва таваҷҷуҳи бинандаро ҷалб менамояд. Дар ҳудуди масҷид ду оромгоҳ қарор дорад, ки роҳи нақлиёт онҳоро аз ҳамдигар ҳудо менамояд. Як қисми ин оромгоҳ бо номи Шамсиддини Алавӣ буда, қисми дуюмаш бо унвони “Бузи Ҳочӣ” маълум аст. Боғи пурмевае ин мавзеъро зебу зинат медиҳад. Дарахти ҷинори қадимаи 110-сола ва як ҳавзи об ба ояндагону равандагон ҳаловат мебахшад.

Оид ба таърихи ин ёдгории фарҳангӣ, ки он қадар қухан нест, гуфта мешавад, ки сохтмони он соли 1914 шуруъ гардида, соли 1916 ба анҷом расидааст. Масҷид ба гуфтаи сокинон гӯё аз тарафи 4 усто: усто Шароб аз қалъачаи Азим, усто Муҳаммадҷон аз Фарғона, усто Қудрат ва усто Марғелон аз Уротеппа бино ёфтааст. Вале дар ягон ҷойи ин сутунҳо ва қандакориву нақшу ниғорҳо исми онҳо нест, ҳол он ки ағлаби устоҳо дар ягон ҷойи муносиб номи худро ҳаққокӣ мекунанд. Ба ҳарфи сокинон масҷид бо саъю эҳтимоми Ҳоча Алавӣ бунёд ёфтааст. Ў ба ин рӯсто омада чанд муддат зиндагӣ ихтиёр намуда, бо маблағи худ ва кӯмаки сокинон ин масҷидро бунёд мекунад ва баъди ғавташ турбати ӯро дар ҳамон ҷо ихтиёр менамоянд. Табиист, ки чунин мавзеъ ба зиёратгоҳу истироҳатгоҳи мардум табдил ёфтааст.

Мақбараи Ҳоча Муҳаммади Восеъ. Тибқи ақидаи муаррихон деҳаи Метк яке аз қадимтарин деҳаҳои атрофи Истаравшан махсуб мегардад. Дар ин бобат таърихшинос Назирҷон Турсунов дар китоби “Истаравшан” чунин овардааст: “Дар ҷанубу ғарбии водӣ, дар дараи кӯҳӣ аз он шохобҳои Ровутҷӣ ва Ровутан ҷорӣ мешуданд, поёнтари ағбаи Хобруд яке аз зеботарин деҳаҳои ин қисми Истаравшан – Метк ҷой гирифтааст” [ниг. 1. с.15-17].

Деҳаи Меткро “Ҳочаи умед” низ ном мебаранд. Ин ном аз он сабаб аст, ки дар қисми болои деҳа қабристонест, ки гӯё беш аз 1000 сол арзи ҳастӣ дорад. Дар маркази ин қабристон мақбараи Ҳоча Муҳаммади Восеъ воқеъ гардидааст, ки аз авлоди пайғамбар буда, шачараи он то ба Зайнулобиддин (Алӣ ибни Ҳусайн, вафоташ соли 95 ҳиҷрӣ) мерасад. Мардум дар бораи ин шахсият ривоятҳои зиёде медонанд, ки ба ҳақиқати таърих рост наомада, танҳо хурофоту ҳаёлбофии тахайюлотӣ маҳзи баъзе руҳониёни ин минтақа аст. Ин нақлу ривоёти хурофотӣ бо ҳадафи ҷалб намудани мардуми содаву гумроҳ, ки таърихро намедонад, бофта шудаанд.

Ҳамин тариқ, ёдгориҳои таърихӣ фарҳангӣ, меъмории ва монументалию табиӣ ин қухандиёр зиёд буда, дар шакли мақбараву масҷиду ҷойхона ва муҷассамаҳову ҳайкалу хонаҳои истиқоматӣ мавриди зиёрати мардум қарор доранд.

Дар анҷом, пас аз таманниёту сипосгузори ба сокинони ин ноҳия, ба мақсади боз ҳам амиқтар омӯхтани ин силсилаи ёдгориҳои таърихӣ фарҳангӣ чанд пешниҳоду дархостро ироа медорем:

1. Бояд аз ҷониби шахсони бомаърифати ин диёр китобе, рисолае, мақолае дар боби ин ё он муассисаи фарҳангӣ таълиф шавад, ки ояндагон аз он дар бораи ёдгориҳои таърихӣ фарҳангӣ ва табиӣ ин ноҳияи бостонӣ иттилоот бигиранд;

2. Мусаллам аст, ки ҳар як қандакор ва рассому наққош, ҳангоме ки ҳунари волои хешро дар ягон иморат сарф мекунад, одатан дар ягон ҷойи он ному насаб ва солу моҳи амали анҷомдодаи хешро ҳаққокӣ менамоянд. Бино бар ин, қарордони бахши фарҳанги ноҳия бори дигар ба ин қандакорӣ мушоҳидакорона ва амиқтар дида бардӯзанд ва таърихи ҳар яки онро равшан намоянд;

3. Мардум ҳоло ҳам ба хурофоту ривоёти бофта тавачҷуҳ дошта, мақбараҳои шахсиятҳои диниро мепарастанд ва чун ғавҳараки ҷашм нигоҳ медоранд, вале аз мероси фарҳангии асили хеш беҳабаранд ва ҷустуҷӯ намекунанд. Масалан, қабри Деваштич, Спитамен, Муқаннаъ, Темурмалику садҳо сарлашқарону диловарони гузаштаи миллати тоҷикро намедонем.

Дар даврони соҳибистиқлолии кишвар ва сиёсати одилонаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон масҷидҳо ҳамчун ибодатгоҳи мардум истифода

мешаванд. Имрӯз дар аксарияти деҳаҳои ноҳия масҷидҳо мавриди истифода қарор доранд, аммо на ҳамаи онҳо таърихи тулонӣ дошта, ҳамчун ёдгории таърихӣ муаррифӣ мешаванд.

Сарзамини тоҷикон яке аз қадимтарин бошишгоҳҳои инсон ба шумор меравад, ки дар он одамон аз чараёни зиндагии худ осори зиёде боқӣ мондаанд. Ёдгориҳои гуногуни таърихӣ дар шакли теппаҳои сунӣ, қалъаю шаҳрҳои вайрона, ғӯрхонаҳои қадим дар сар то сари ҷумҳуриамон мавҷуданд.

Қисми зиёди ёдгориҳо ҳоло ҳам ном надоранд ва бо унвонҳои сохта машхуранд. Сирру асрори ин теппаю қалъаҳои куҳан ҳамон вақт кушода мешавад, ки дар онҳо бостоншиносон кофтукоб анҷом диҳанд.

Ноҳияи Деваштич дорои ёдгориҳои таърихиву фарҳангии қадима буда, аз хеле куҳан будани ин сарзамин гувоҳӣ медиҳад.

Адабиёт

1. Бобоев, Ҳ. Метк – деҳаи бостон / Ҳ. Бобоев. – Хучанд: Хуросон, 2023. – 270 с.
2. Ғафуров, Б. Тоҷикон / Б. Ғафуров, Иборат аз ду ҷилд. Китоби якум. Таърихи қадимтарин, қадим ва асри миёна. – Душанбе: Ирфон, 1978. – 704 с.
3. Балхӣ Ҷ. Маснавии маънавӣ / Ҷ. Балхӣ. – Техрон: Нашри замон. – 2001. – 728 с.
4. Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе: Ганҷ, 2016. – 135 с.
5. Назирҷон, Т. Истаравшан / Т. Назирҷон. – Душанбе, 1992. – 148 с.
6. Неъматов, Н. Давлати Сомониён / Н. Неъматов. – Душанбе: Нашриёти Хучанд, 1989. – 430 с.
7. Одинаев, Н. Осорхонаи ношинохтаи миллат / Н. Одинаев // Осор / мураттиб А. Аминзода: муҳаррири масъул М. Муродӣ / Душанбе: Истеъдод, 2024. – Ҷ. 9. – С.61-94.
8. Раҳмон, Э. Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат / Э. Раҳмон. – Душанбе: Ирфон, 2023. – Ҷ. 22. – 480 с.
9. Фарҳанги мардуми диёри Деваштич / мураттиб: Л. Носирова; муҳаррир Д. Раҳимӣ. – Душанбе: Истеъдод, 2021. – 200 с.
10. Ҳудуд-ул-олам. – Душанбе, 2008. – 250 с.

Абдуллоев Шамсуддин

О МЕМОРИАЛАХ ИСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО РАЙОНА ДЕВАШТИЧ

Таджики – один из древнейших народов, и они играют важную роль в развитии и совершенствовании человеческой истории и культуры, ведь таджикский народ обладает колоритной цивилизацией. Уникальные памятники этого древнего народа являются связующим звеном между материальной и духовной жизнью наших предков, которые оставили многие культурные ценности для будущих поколений. Стоит отметить, что Лидер нации, Президент Республики Таджикистан, уважаемый Эмомали Рахмон, доказал множество инициатив по истории, культуре и цивилизации древнего таджикского народа на внутригосударственном и международном уровнях. Защита, поддержание и повышение статуса древних памятников

наших предков в современных условиях считается главной задачей каждого из нас.

В данной статье говорится об историко-культурных памятниках Деваштичского района и их историко-культурном значении в духовной жизни народа. Деваштичский район считается одной из древнейших земель таджиков и является отражением культуры и цивилизации древних согдийцев. Можно перечислить множество исторических и археологических источников, рассказывающих об истории и культуре Деваштичского района сегодня. Деваштич расположен в предгорьях Зерафшанской и Ферганской долин и имеет множество памятников истории и культуры, священных и природных мест, в том числе мечеть Чильсутун, мечеть Кари Исмаила, могила Ходжи Абутахира, Рест и Верхняя мечеть и др.

Ключевые слова: Деваштич, памятник истории и культуры, мечеть Чильсутун, мечеть Кари Исмаила, мавзолей Ходжи Абутахира, Чилдухтарон, мечеть Оромгохи Боло, мавзолей Ходжи Мухаммада Восе.

Abdulloev Shamsuddin

BRIEF FIELD DESCRIPTIONS OF THE HISTORICAL-CULTURAL MEMORIALS OF THE DEVASHTICH DISTRICT

The Tajiks are one of the most ancient nations, and they have played a significant role in the development and enrichment of human history and culture. The Tajik people possess a vibrant civilization, and their unique monuments serve as a bridge between the material and spiritual lives of our ancestors, leaving behind invaluable cultural legacies for future generations. It is worth highlighting that the Leader of the Nation, the President of the Republic of Tajikistan, H.E. Emomali Rahmon, has initiated and supported numerous projects to highlight the history, culture, and civilization of the ancient Tajik nation at both national and international levels. In the current era, protecting, preserving, and elevating the status of our ancestors' ancient monuments is a fundamental duty for all of us.

This article discusses the historical and cultural monuments of the Devashtich district and their significance in the spiritual life of the people. The Devashtich (former Ghonchi) district is one of the oldest Tajik lands and serves as a continuation of the culture and civilization of the ancient Sogdians. Numerous historical and archaeological sources provide insight into the history and culture of the Devashtich region. Located in the foothills of the Zarafshan and Ferghana valleys, Devashtich boasts a wealth of historical and cultural monuments, sacred sites, and natural landmarks, including the Chilsutun Mosque, Qari Ismail Mosque, the Mausoleum of Khoja Abutahir, the Childukhtaron, the Upper Mosque, and some others.

Keywords: Devashtich, historical and cultural monuments, Chilsutun Mosque, Qari Ismail Mosque, Khoja Abutahir Mausoleum, Childukhtaron, Masjidi Bolo, Khoja Muhammad Vose Mausoleum.

ТДУ:9точик+027.8+025.1+028.5+371.37+371.389.1+398.2

Комилзода Шариф

ФАЪОЛИЯТИ ИЛМӢ-МЕТОДИИ КИТОБХОНАИ КӢДАКОН ДАР ДАВРОНИ ИСТИҚЛОЛ

(дар мисоли Китобхонаи давлатии бачагонаи ҷумҳуриявии
ба номи М. Миршакар)

Дар мақола фаъолияти илмӣ-методии Китобхонаи давлатии бачагонаи ҷумҳуриявии ба номи М.Миршакар мавриди омӯзиши қарор гирифтааст.

Муаллиф дар заминаи маводи ҷошуда саҳми китобхонаро дар таҳияву иштироки дастурҳои методӣ, ташкили чорабиниҳои оммавӣ, аз қабилӣ фестивалӣ озмунҳои китобдорӣ, баргузориҳои семинар-тренингҳо, конференсияи хонандагон ва расонидани ёрии амалию методӣ ба китобхонаҳои бачагона ва мактабӣ, нек арзёбӣ карда, роҳҳои муассири беҳтар намудани корро дар ин самт нишон додааст. Аз ҷумла, қайд мегардад, ки кормандони китобхона дар раванди баргузориҳои семинар-тренингҳо ва боздид аз китобхонаҳои музофотӣ барои беҳтар намудани фаъолияти кори китобхонаҳои бачагонаи шахру ноҳияҳои ҷумҳурӣ беҳтар оид ба масъалаҳои бунёди китобхонаҳои электронӣ, таъсиси фондҳои ҳуҷҷатҳои электронӣ, ташкили сомонаҳои интернетӣ, ташаққули дастгоҳи маълумотдиҳӣ-библиографии анъанавӣ ва электронии китобхона, истифодаи шакли усулҳои муассири ташкил ва баргузориҳои чорабиниҳои оммавии китобхона, татбиқи технологияи муосири иттилоотӣ-коммуникатсионӣ дар раванди хизматрасонии китобдорӣ-библиографӣ, ёрии амалию методӣ расонидаанд.

Ҳамзамон дар мақола ишора шудааст, ки имрӯз роҳбарони хониш беҳтар ба дастурҳои методие ниёз доранд, ки дар онҳо донишҳои нав доир ба тарзу усули интиҳоб ва тавсияи китоб барои хониши кӯдакону наврасон, таҳияи нақшаи хониш, ташкили китобхонаи шахсӣ дар оила ва бунёди фонди он, пешниҳод шуда бошанд. Барои ҳалли фасли беҳтари масъалаҳои марбут ба фаъолияти илмӣ-методӣ ва ҳамзамон муҳокимаи масъалаҳои истеҳсолӣ, хоҷагӣ, иҷтимоӣ ва илмӣ, ба андешиш мо, қабл аз ҳама, зарур аст, ки дар китобхона Шурои илмӣ-методӣ таъсис дода шавад.

Калидвожаҳо: Китобхонаи давлатии бачагонаи ҷумҳуриявии ба номи М. Миршакар, кӯдакон, наврасон, роҳбарони хониш, фаъолияти илмӣ-методӣ, дастури методӣ, чорабиниҳои оммавӣ, семинар-тренингҳо, ёрии амалию методӣ, истиқлолият.

Китобхонаи давлатии бачагонаи ҷумҳуриявии ба номи М.Миршакар (минбаъд КДБҶ ба номи М.Миршакар) фаъолияти илмӣ-методии хешро асосан тавассути чунин самтҳо роҳандозӣ менамояд:

- ташкил ва баргузориҳои озмуни фестивалҳои ҷумҳуриявӣ марбут ба фаъолияти китобхонаҳои бачагона ва мактабӣ;
- таҳияи маводи тавсиявӣ, методӣ, иттилоотӣ ва библиографӣ оид ба самтҳои асосии фаъолияти китобхонаҳои бачагона ва мактабӣ, ташкили баргузориҳои чорабиниҳои оммавӣ, ҷашну санаҳои муҳими таърихӣ;
- расонидани ёрии методӣ, машваратӣ ва амалӣ ба китобхонаҳои бачагона ва мактабии ҷумҳурӣ оид ба масъалаҳои бунёди фондҳо ва

дастгоҳҳои маълумотдиҳӣ-библиографии анъанавӣ ва электронӣ, татбиқи технологияи муосири иттилоотӣ-коммуникатсионӣ дар фаъолияти китобхонаҳо, хизматрасонии китобдорӣ-библиографӣ ба кӯдакону наврасон ва роҳбарони хониши онҳо;

– созмондиҳӣ ва баргузории таҳқиқоти илмӣ ва сотсиологӣ оид ба масъалаҳои хизматрасонии китобдорию библиографии кӯдакону наврасон ва роҳбарони хониши онҳо, баррасии проблемаҳои педагогикаи китобдорӣ, психология ва сотсиологияи хониши гурӯҳҳои гуногуни хонандагони китобхонаҳои бачагона;

– татбиқи шаклу усулҳои наву самарабахши хизматрасонии китобдорӣ бо бачаҳо, омӯзиш, таҳлил ва тарғиби таҷрибаи муфиди фаъолияти китобхонаҳои бачагонаи мамлакат;

– бунёди захираҳои шабакавии худӣ (сомона, китобхонаи электронӣ, пойгоҳи додаҳо (бонки иттилоот) ва расонидани ёрии амалӣ ба китобхонаҳои бачагонаю мактабии ҷумхури дар ташкили ҷунин захираҳои шабакавӣ;

– ҳамкорӣ бо китобхонаҳои ҷумхури оид ба истифодаи манбаъҳои иттилоотӣ, аз ҷумла тавассути хизматрасониҳои абонементи байни китобхонаҳо ва технологияи электронии расонидани ҳуҷҷатҳо;

– ташкили маркази таълимию тренингӣ оид ба азхудкунии технологияи муосири иттилоотӣ-иртиботӣ ва истифодаи он дар фаъолияти китобдорӣ барои китобдорони китобхонаҳои бачагонаи ҷумхури;

– созмондиҳии сафарҳои хидматӣ бо мақсади расонидани ёрии методӣ ва амалӣ ба китобхонаҳои бачагонаи ҷумхури;

– ҳамоҳангсозии корҳои илмию методӣ ва илмию таҳқиқотии китобхонаҳои бачагонаи ҷумхури оид ба фаъолияти китобдорию библиографии кӯдакону наврасон ва мутобикнамоии нақшаву барномаи фаъолияти онҳо;

– ташкили чорабиниҳо оид ба баланд бардоштани ихтисоси китобдорони китобхонаҳои бачагона ва китобхонаҳои оммавӣ-давлатии дорои бахшу шӯбаҳои кор бо кӯдакону наврасон (курсҳои кутоҳмуддати тақмили ихтисос, конференсияҳои илмию амалӣ, семинар-тренингҳо, таҷрибаомӯзӣ дар Тоҷикистон ва берун аз он).

Дар даврони истиқлол ташкили низоми мукаммали хадамоти китобдорӣ, созмондиҳию баргузории чорабиниҳои маърифатӣ иттилоотӣ бо дарназардошти хусусиятҳои хоси синнусолии хонандагон, дараҷаи маълумот ва мазмуни фаъолияти роҳбарони хониши онҳо ва мувофиқу созгор намудани самтҳои афзалиятноки китобхона ба талаботи даврони соҳибистиклолӣ масъулини ҚДБЧ ба номи М. Миршакарро вазифадор намуд, ки қабл аз ҳама, ба тақмили маҳзани китобӣ, бунёди дастгоҳи маълумотдиҳӣ-библиографии электронӣ, таҳияи маводи меъёрӣ ва дастурамалҳои корӣ, ҳам барои муассисаи худ ва ҳам барои китобхонаҳои бачагонаю мактабии ҷумхури тавачҷуҳи амиқ зоҳир намоянд. Дар ин робита, доир ба тарзу усулҳои наву самарабахши ташкили хизматрасонии китобдорию библиографӣ бо кӯдакону наврасон, густариши ҳамкориҳои китобхона бо оила ва мактаб дастурҳои методӣ ба таъъ расиданд. Аз ҷумла, хусусият, мазмун ва шаклҳои ҳамкории китобхонаҳои бачагона бо дигар сохторҳои иҷтимоӣ дар тарбияи фарҳанги хониши кӯдакону наврасон, ташаккули фарҳанги иттилоотӣ ва ташкилу баргузории конфронсу намоишҳои китобӣ доир ба мавзӯҳои «Китоб дар тарбияи хониши кӯдак», «Кӯдак ва китоб» дар дастури «Ҳамкории китобхона, оила, мактаб дар ташкил ва роҳбарии хониши кӯдакон» [15] мавриди арзёбӣ

қарор гирифтааст. Дар ин радиф метавон дигар дастурҳои методи таҳиянамудаи китобхонаро номбар кард, ки бевосита ба тақозои даврони соҳибистиклолӣ омодаву ба нашр расидаанд. Аз ҷумла, «Китоби Аҷам: маслиҳатҳои методӣ ба ёрии китобдорон оид ба тарғиб ва таҷлили ҳазораи «Шоҳнома»-и Абулқосим Фирдавсӣ» [5], «Тоҷикистон – соҳибистиклол: маслиҳатҳои методӣ» [13], «Аз шаҳрчаҳои бостонӣ – ба пойтахти тозабунёди Ҷумҳурии Тоҷикистон: дастури методӣ ба ёрии тарғиби маводи ба Душанбешаҳр бахшидашуда дар китобхонаҳои бачагона ва мактабӣ» [1]. Роҷеъ ба масоили ҳифзи муҳити зист дастури «Табиат ва кӯдакон: тавсияҳои методӣ библиографӣ ба ёрии китобдорони китобхонаҳои бачагона ва мактабӣ» [11] ва истифодаи оқилонаи об дастури «Соли 2003 – соли байналмилалӣ оби тоза: маводи методӣ» [10] низ таҳия ва нашр шудаанд, ки то имруз мавриди истифода қарор мегиранд.

Кормандони КДБҶ ба номи М. Миршакар бо мақсади эҳтирому пошдони хотираи шаҳидони Ҷанги Бузурги Ватанӣ ва дар ин робита абадигардонии ном ва қорнаомиву қаҳрамонҳои ҷовидонаи ҷанговарони тоҷик маҳзани китобиро бо адабиёти тозанашири марбут ба ин мавзӯ тақмил дода, дар радифи баргузории ҷорабиниҳои оммавӣ барои мактаббачагон ва роҳбарони хониши онҳо қилсилаи қартотекаҳои мавзӯӣ, дастурҳои методӣ ва китобномаҳои тавсиявино таҳия намуданд. Аз ҷумла, дастурҳои ба таърасидаи «Қорнаомии ҷовидона» [7], «Нашри китоб дар Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 1941-1945)» [9] тули солҳои зиёд ҳамчун манбаи муҳим дар ташику баргузории ҷорабиниҳо ва тарғибу ташиқи адабиёти ба ин мавзӯ ихтисосдошта мусоидат мекунанд.

Барои роҳандозии фаъолияти бахшу шуъбаҳои китобхона мутобиқ ба талаботи даврони истиклол маводи роҳбарикунанда, ки фароғири асноди асосии ҳуқуқӣ-меъёрии китобхона мебошад, таҳия қарда шуд [6]. Тавассути ин мавод маълумоти муфассал оид ба Оинномаи Муассисаи давлатии «Китобхонаи давлатии бачагонаи ҷумҳуриявии ба номи Мирсаид Миршакар», дастурамалҳои хизмати муовини директор, сармуҳосиб ва мудири хоҷагии китобхона, низомномаи шуъбаҳои пуққунӣ ва қорқарди адабиёт, илмию методӣ ва маълумотдиҳию библиографӣ ва хизматрасонии КДБҶ ба номи М. Миршакар ва ҳамзамон дастурамали хизмати мудири шуъбаҳо ва қормандони онҳо, пешниҳод шудаанд.

Яке аз самтҳои фаъоли қори илмӣ-методи КДБҶ ба номи М.Миршакар ба ташик ва баргузории Фестивали ҷумҳуриявии «Ҳафтаи китобҳои кӯдакону наврасони Тоҷикистон» равона қардидааст. Ҳамасола як моҳ қабл аз оғози фестивал дар КДБҶ ба номи М.Миршакар бо иштироки қормандони китобхонаи бачагона ва мактабии ҷумҳурий доир ба масъалаҳои ташик ва гузаронидани фестивали маққур семинари омӯзишӣ баргузор меқардад, ки дар он олимону мутахассисони соҳа бо маърузаву гузоришҳои қолиб иштирок ва суҳанронӣ менамоянд. Илова бар ин, ҳамасола аз қониби КДБҶ ба номи М.Миршакар барои созмондиҳандагони фестивал дастури методӣ таҳти сарлавҳаҳои гуногун нашр мешавад, ки дар он **маводи расмӣ** (қарори мақлиси ҳайати мушовараи Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи баргузор намудани Фестивали ҷумҳуриявии «Ҳафтаи китоби кӯдакону наврасони Тоҷикистон», низомнома, ҳайати эҷодӣ ва маъмурии фестивал), **маводи методӣ** (даъватнома ва барномаи семинари ҷумҳуриявии қормандони китобхонаҳои ҷумҳурий, даъватнома ва барномаи оғоз ва қамъбасти баргузории Фестивали ҷумҳуриявии «Ҳафтаи китоби кӯдакону

наврасони Тоҷикистон» дар шаҳру ноҳияҳои ҷумҳурӣ), **сенария ва композитсияҳо** (сенарияи умумӣ барои баргузориҳои Фестивали ҷумҳуриявии «Ҳафтаи китоби кӯдакону наврасони Тоҷикистон», сенарияи оғоз ва ҷамъбасти фестивал, композитсияи адабӣ-бадеӣ, адабӣ-мусиқӣ бахшида ба ғиромидошти ҷашнҳои миллий, санаҳои муҳими таърихӣ ва мавлуди ин ё он соҳибҷашн), **фестивал аз нигоҳи олимону адибон ва дӯстдорони суҳан** (маҷмуи мақолаву гузоришҳои олимону адибон, рӯзноманигорон, муҳаққиқон, кормандони китобхонаҳо ва иштирокчиёни фестивал), **намунаи суҳбат ва намоишҳои китоб дар мавзӯҳои гуногун** (матни суҳбат ва рӯйхати адабиёт барои ташкили намоишҳои китоб бахшида ба ҷашну маросимҳои миллий, зодрӯзи мутафаккирон, ҷеҳраҳои мондагон, арбобони сиёсӣ ҷамъиятӣ, ҳодими илму маърифат ва фарҳангу ҳунар) ҷой дода шудааст.

Мавриди зикр аст, ки дар саҳифаҳои дастурҳои методии ба фестивал бахшидашуда дар радиҳои дигар маводи марбут ба фестивал афқору андешаҳои адибони кӯдакону наврасон низ дарҷ мегарданд, ки дар онҳо перомунӣ нақшу мақоми китоб дар рушди ҳаёти ҷомеа, ҷалби кӯдакону наврасон ба китобхона ва тақвияти завқи китобхонии онҳо мулоҳизаҳои ҷолиб баён меёбанд. Масалан, дар дастури методии «Тараннумгари суҳан» адиби бачаҳо Ҷӯра Ҳошимӣ оид ба нақшу мақоми Фестивали ҷумҳуриявии «Ҳафтаи китоби кӯдакону наврасони Тоҷикистон» дар баланд бардоштани завқи китобхонии бачаҳо ва рушди адабиёти кӯдакону наврасон чунин нигоштааст: «Мо ҳамроҳи устод Алӣ Бобочон дар ду-се соли охир дар иртиботи ин ҷорабинӣ ҳафтае дар вилояти Суғд ва ҳафтае дар вилояти Хатлон сафари эҷодӣ доштем. Воҳӯрию суҳбатҳои мо бо хонандагону аҳли адиби шаҳру ноҳияҳои ин вилоятҳо бисёр рангину пурмӯҳтаво буд. Дар раванди ин воҳӯриҳо ман бори дигар ба чунин ҳулоса омадам, ки «Ҳафтаи китоби бачаҳо» танҳо барои бачаҳо нест. Ҳафтаи адибони бачаҳо ҳам ҳаст. Зеро адибон, чун дар замони шуравӣ, дар давоми ин ҳафта бо ҳамкасбони худ, бо навқаламон ва навқорони адабиёти бачаҳо волеҳӯрданд, суҳбату маслиҳат мекунанд, ошно мешаванд. Аз эҷодиёти навини ҳамдигар бохабар мегарданд. Аз навиштаҳои ҳамдигар илҳом мегиранд. Ба ҳамдигар ёриву мадад мерасонанд ва ба шарофати ин маъракаи муҳими адабиву фарҳангӣ адабиёти кӯдакону наврасон ҳам ривочу равнақи тоза меёбад» [12, с.34].

Мавриди зикр аст, ки КДБҶ ба номи М. Миршакар шуруъ аз соли 2015 инҷониб ҳамасола Озмуни ҷумҳуриявии «Библиомарафон»-ро таҳти унвони «Ҳамнишине беҳ аз китоб маҳох» доир менамояд. Ҳадафи баргузориҳои ин Озмун, қабл аз ҳама, эҳёи суннатҳои китобдӯстиву китобдорӣ, ҷалби кӯдакону наврасон ба донишандӯзӣ, бедор намудани шавқу завқи китобхонӣ, дар руҳияи баланди худшиносиву ватандӯстӣ, арзишҳои волеи миллию умумибашарӣ ва муҳити солиму созанда тарбия намудани онҳо мебошад. Масъулини соҳа аз натиҷаи ҷор соли баргузориҳои озмун изҳори қаноатмандӣ карда, қайд менамоянд, ки «Солҳои 2015, 2016, 2017 ва 2018 озмуни мазкур дар саросари кишвар бо як шаҳомати ҳоса таҷлил гардида, ҷеҳраҳои нави китобдӯсту китобдор падид омаданд. Дар ҷор соли баргузориҳои озмун ташкилкунандагон ба комёбиҳои назаррас ноил шуданд. Аз миёни иштирокчиён ҷеҳраҳои умедбахшERO дарёфт намуданд, ки соҳиби дониши қавӣ, истеъдоди баланд ва эҷодкору доништалаб ҳастанд» [2, с.4]. КДБҶ ба номи М. Миршакар барои иштирокчиёни Озмуни ҷумҳуриявии «Библиомарафон» маҷмуи саволҳои тестино таҳти унвони «Гулшани маърифат» таҳияву интишор менамояд, ки он аз пешгуфтору таъкидҳои бузургон дар ситоиши китоб ва 6 қисм иборат буда,

мачмуи саволхоро доир ба забону адабиёти тоҷик, таъриху ҷуғрофия, даврони соҳибистиклолии Тоҷикистон ва донишҳои китобдорӣ фаро мегирад. То имрӯз се шумораи «Гулшани маърифат» нашр шудааст.

Саҳми КДБЧ ба номи М. Миршакар дар **ташкил ва баргузории семинарҳои омӯзишӣ** низ назаррас мебошад. Чунонки таҳлил нишон дод китобхона дар тӯли солҳои 2003-2014 дар қаламрави ҷумҳурӣ бо иштироки китобдорони китобхонаҳои бачагонаю мактабӣ 66 семинар-тренинг доир ба мавзӯҳои: «Кӯдак ва китобхона», «Истифодаи технологияи иттилоотӣ коммуникатсионӣ дар раванди пурраномаӣ ва густариши фонди китобхонаҳои бачагона», «Услугҳои кори инфиродӣ ва тафриқӣ дар китобхонаҳои бачагона ва мактабӣ», «Созмондихии услуби кори китобхонаҳои бачагонаю мактабӣ дар ҷомеаи иттилоотӣ», «Услуби ташкили Фестивали «Хафтаи адабиёти кӯдакон ва наврасон», «Автоматикунонии фаъолияти китобдорӣ-иттилоотӣ дар китобхонаҳои бачагона ва мактабӣ», «Нақши китобхона дар таъмини иттилоотии раванди таҳсил», «Китобхонаҳои бачагона ва мактабӣ маркази таблиғотии адабиёти кӯдакону наврасон», «Китобдори пешсаф чӣ гуна бояд бошад?», «Вазъ ва рушди фаъолияти китобхонаҳои бачагона ва мактабии Ҷумҳурии Тоҷикистон», «Истифодаи технологияи иттилоотӣ коммуникатсионӣ дар фаъолияти китобхонаҳо», «Фаъолияти инноватсионии китобхонаҳо», «Китоб оинаи фазлу камол», «Китоб хазинадори таъриху тамаддун», «Бунёди захираҳои иттилоотӣ дар китобхонаҳо», «Китоб нерӯи бузурги миллат», «Технологияи муосири иттилоотӣ-коммуникатсионӣ дар раванди хизматрасонӣ ба хонандагон дар китобхонаҳо», баргузор намудааст [8, с.16-19]. Илова бар ин, кормандони КДБЧ ба номи М.Миршакар ҳамчун маркази илмӣ-методӣ дар раванди баргузории семинар-тренингҳо ва боздид аз китобхонаҳои музофотӣ барои беҳтар намудани фаъолияти кории китобхонаҳои бачагонаи шаҳру ноҳияҳои ҷумҳурӣ бештар оид ба масъалаҳои бунёди китобхонаҳои электронӣ, таъсиси фондҳои ҳуҷҷатҳои электронӣ, ташкили сомонаҳои интернетӣ, ташаккули дастгоҳи маълумотдиҳӣ-библиографии анъанавӣ ва электронии китобхона, истифодаи шаклу усулҳои муассири ташкил ва баргузории чорабиниҳои оммавии китобхона, татбиқи технологияи муосири иттилоотӣ-коммуникатсионӣ дар раванди хизматрасонии китобдорӣ-библиографӣ ёрии амалию методӣ расонидаанд.

Ба ифтихори 20-солагии Истиқлолияти давлатии Тоҷикистон аз ҷониби китобхона тавсияҳои методӣ ба китобдорони китобхонаҳои бачагона таҳти унвони «Истиқлолият – рамзи саодати миллат» [3] таҳияву нашр шуд, ки дар он нақшаи намоиши китобӣ «Тоҷикистон – кишвари соҳибистиклол», нақшаи маҳфили субҳи адабӣ «Файзи истиқлол», матни маҳфили саволу ҷавоб «Истиқлолият – рамзи саодати миллат», нақшаи картотекаи библиографӣ «Тоҷикистони соҳибистиклол дар тӯли бист сол» ва рӯйхати даҳ дастури библиографӣ ба ёрии китобдорон ва созмондиҳандагони чорабиниҳои ҷашнӣ бахшида ба бистсолагии Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, пешниҳод шудааст.

КДБЧ ба номи М.Миршакар ҷиҳати расонидани ёрии амалию методӣ ба китобхонаҳои бачагонаву мактабии ҷумҳурӣ ва ҳамзамон тавассути дастурҳои методӣ тавсиявӣ ба роҳбарони хониши кӯдакону наврасон пешниҳод намудани нақшаву сценарияҳои баргузории чорабиниҳои илмиву маърифатӣ пайваста тадбирҳои зарурӣ меандешад. Аз ҷумла, соли 2020 аз ҷониби Китобхона дастури методӣ тавсиявии «**Файзбахши зиндагӣ**» [14] ҷоп шуд, ки он аз 5 қисм иборат аст. Дар қисми якуми дастур композитсияи адабӣ

тахти унвони «Об – сарчашмаи ҳаёт» пешниҳод шудааст. Қисми дуюми дастур, ки «Шеърҳо ва суҳанони бузургон дар ситоиши об» унвон дорад, афқору андешаҳои 6 сиёсатмадору мутафаккири барҷастаи сатҳи ҷаҳонӣ ва порчаҳои шеърӣ 19 адиби классики муосири тоҷик марбут ба обро фаро гирифтааст. Дар қисми сеюми дастур мураттибон бо истифода аз китоби Н. Ашӯров ва С. Тоҳиров «Об – зиндагӣ» (Душанбе, 2003. – 206 с.) баргузориҳои шаби саволу ҷавобро таҳти унвони «Тоҷикистон – макони оби тоза» тавсия намудаанд, ки хеле ҷолиб ва ҳадафрас мебошад. Қисми чоруми дастур таҳти унвони «Об – манбаи ҳаёт» ба мавзӯи «Даҳсолаи байналмилалӣ амал «Об барои рушди устувор» (солҳои 2018-2028) бахшида шудааст. Дар қисми панҷуми дастур барои роҳбарони хониш оид ба масоили истифодаи оқилонаи об таҳти унвони «Инъикоси мавзӯи об дар осори адибону олимони 161 номгӯи адабиёти тӯли солҳои 2017-2019 интишорёфта, бе риояи гурӯҳбандии алифбӯӣ тавсия шудааст.

Дар КДБҶ ба номи М.Миршакар пешбурди корҳои илмӣ-методӣ ба зиммаи кормандони шуъбаи илмӣ-методӣ ва маълумотдиҳӣ библиографӣ вогузор карда шудааст. Кормандони шуъба дар радиҳои таҳияи дастурҳои методӣ ҳамзамон ба китобхонаҳои шаҳру ноҳияҳои ҷумҳурии ёрии амалию методӣ мерасонанд. Масалан, тибқи ҳисоботи Китобхона дар соли 2023 кормандони шуъба ба китобхонаҳои бачагонаи шаҳру ноҳияҳои Турсунзода, Роғун, Ваҳдат, Ҳисор, Лахш, Шаҳринав, Тоҷикобод, Сангвор, Рашт, Нуробод, Рӯдакӣ, Файзобод, Варзоб ва китобхонаҳои литсею гимназияҳо ва муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии шаҳри Душанбе оид ба масъалаҳои баланд бардоштани нуфузи китобхона ҳамчун маркази илму маърифат, такмили фондҳои анъанавӣ ва электронии китобхонаҳо бо адабиёти тозанаشر, роҳҳои муассири ҷалби хонандагон ба китобхона, тақвияти фаъолияти дастгоҳи маълумотдиҳӣ-библиографии китобхона дар шароити рушди ҷомеаи иттилоотӣ, истифодаи технологияи муосири иттилоотӣ-иртиботӣ дар фаъолияти китобхонаҳо, ёрии амалию методӣ расониданд.

Ҳамин тавр, КДБҶ ба номи М.Миршакар дар даврони истиқлол бо дарназардошти талабот ва вежагҳои ҷомеаи иттилоотӣ дар таҳияву интишори силсилаи дастурҳои илмӣ-методӣ, маводи роҳбарикунанда, тавсияҳои методӣ библиографӣ саҳм гузошт. Бахусус дар наشري ҳамасолаи дастурҳои илмӣ-методии «Фестивали ҷумҳуриявии «Ҳафтаи китобҳои кӯдакону наврасон», ки ба ҳукми анъана даромадааст, саҳми кормандони китобхона калон аст. Илова бар ин, қобили зикр аст, ки бо ташаббуси кормандони китобхона сатҳи сифати чорабиниҳои оммавии китобхона беҳтар шуда, теъдоди онҳо зиёд шудааст. Масалан, агар Китобхона тӯли 20-соли Истиқлолияти давлатӣ (солҳои 1991-2011) ҳамагӣ 1472 чорабинӣ баргузор намуда бошад [4, с.12], пас танҳо соли 2023 тибқи маълумоти дар ҳисоботи Китобхона дарҷшуда 419 чорабинӣ, аз ҷумла: 29 – намоиши китобии доимӣ; 80 – намоиши китобӣ; 56 – хулосаи библиографӣ; 72 – суҳбат; 22 – хониши ифоданок ва баланд; 14 – сахнаҷа бо истифодаи бозичаҳои мулоим; 8 – семинари ҷумҳуриявӣ бо китобдорон; 35 – вохӯрии адибону олимони хонандагон; 14 – маҳфили шеърҳои; 7 – намоиши видеофилм; 7 – муаррифии китоб; 40 – кори амалӣ; 35 – саёҳат ба китобхона, баргузор шудаанд, ки шумораи чорабиниҳо беш аз 5,5 баробар афзудааст.

Дар баробари ин, таҳлил нишон дод, ки то кунун на ҳамаи масъалаҳои марбут ба фаъолияти илмӣ-методии китобхона роҳи ҳалли худро ёфтаанд. Аз ҷумла, дар дастурҳои илмӣ-методӣ ва тавсияномаҳои барои роҳбарони хониш

тахияшуда, на ҳамаи масъалаҳои марбут ба педагогикаи китобдорӣ, психология ва сотсиологияи хониши гурӯҳҳои гуногуни хонандагони китобхонаҳои бачагона инъикос ёфтаанд. Имрӯз роҳбарони хониш (падару модарон, мураббияҳои кӯдакистонҳо, омӯзгорон ва китобдорон) бештар ба дастурҳои методие ниёз доранд, ки дар онҳо донишҳои нав доир ба тарзу усули интихоб ва тавсияи китоб барои хониши кӯдакону наврасон, таҳияи нақшаи хониш, ташкили китобхонаи шахсӣ дар оила ва бунёди фонди он, пешниҳод шуда бошанд. Бо истифода аз чунин дастурҳои методӣ роҳбарони хониш (бахусус падару модарон) тавонанд, ки ба раванди китобхонии фарзандон назорат карда, чиҳати саривақт харидорӣ намудани китобҳои ба ин ё он синнусол мувофиқ тадбирҳо андешанд. Илова бар ин, то имрӯз доир ба масъалаҳои бунёди китобхонаҳои электронӣ, ташкили дастгоҳи маълумотдиҳӣ-библиографии электронии китобхонаҳои бачагона ва мактабӣ, услуби таҳияи китобноманигории электронӣ дастурҳои методӣ тартиб дода нашудаанд. Ҳамзамон, таҷрибаи пешқадами ягон китобхонаи бачагонаи ҷумхурии мавриди омӯзиш ва таҳлил қарор нагирифтааст (бо истиснои Китобхонаи бачагонаи Регар (ҳоло Турсунзода), ки ҳанӯз соли 1960 аз ҷониби Е. Егوشي́на мавриди омӯзиш қарор гирифта буд).

Ҷоннок намудани фаъолият дар ин самт аз бисёр чиҳат ба роҳбарии методии китобхона вобаста аст. Роҳбарии методӣ бояд тамоми самтҳои фаъолияти китобхона, аз ҷумла: масъалаҳои бунёд ва тақмили фондҳои китобхона; созмондиҳӣ ва истифодаи дастгоҳи маълумотдиҳӣ-библиографии анъанавӣ ва электронии китобхона; ташкили хизматрасонии китобдорӣ-библиографӣ ба кӯдакону наврасон ва роҳбарони хониши онҳо; кор бо хонандагон бо дарназардошти хусусиятҳои хосси синнусолӣ, дараҷаи маълумот ва мазмуни фаъолият; омӯзиши ниёзҳои иттилоотии кӯдакону наврасон ва роҳбарони хониши онҳоро, фаро гирад. Дар ин робита, тибқи тақозои вазифааш КДБҶ ба номи М.Миршакар ҳамчун маркази илмӣ-методӣ ва илмӣ-таҳқиқотии китобхонаҳои бачагонаи мамлакат дар роҳандозии тамоми самтҳои фаъолияти китобдорӣ бояд намуна бошад. Бо истифода аз нерӯи илмӣ хеш тавонад, ки саривақт баҳри иҷрои нақшаву барномаҳои тархрезишуда дастурҳои илмиву методӣ ва методию библиографии ҷавобгӯӣ ба талаботи замонро таҳияву нашр карда, ба тамоми китобхонаҳои бачагонаи мамлакат паҳн намояд.

Барои ҳаллу фасли бештари масъалаҳои марбут ба фаъолияти илмӣ-методӣ ва ҳамзамон муҳокимаи масъалаҳои истехсолӣ, хоҷагӣ, иҷтимоӣ ва илмӣ, ба андешаи мо, қабл аз ҳама, зарур аст, ки дар назди директори КДБҶ ба номи М.Миршакар Шурои илмӣ-методӣ таъсис дода шавад.

Адабиёт

1. Аз шахрчаҳои бостонӣ – ба пойтахти тозабунёди Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]: дастури методӣ ба ёрии тарғиби маводи ба Душанбешаҳр бахшидашуда дар китобхонаҳои бачагона ва мактабӣ / мураттиб З. Шораҳматов; муҳаррир Ҳ. Партобов. – Душанбе, 1994. – 16 с.
2. Гулшани маърифат: бахшида ба Озмуни ҷумҳуриявӣ “Библиомарафон” таҳти унвони “Ҳамнишине беҳ аз китоб маҳох” [Матн]: маҷмуаи саволҳои тестӣ / мураттиб ва муҳаррири масъул О. Б. Орифӣ; мушовирон: Қ. Ғуломзода, Н. Мирзоалиев; КДБҶ ба номи М. Миршакар. – Душанбе, 2019. – 32 с.

3. Истиқлолият – рамзи саодати миллат [Матн]: тавсияҳои методӣ ба китобдорони китобхонаҳои бачагона бахшида ба 20-солагии истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон / мураттиб А. Сатторова; муҳаррир Ҷ. Рачабов; зери назари Қ. Авғонов; КДБҶ ба номи М. Миршакар. – Душанбе: Истеъдод, 2011. – 16 с.

4. **Китобдории кӯдакону наврасони Тоҷикистон** [Матн]: маҷмуаи мақолаҳо / таҳияи Қ. Б. Бӯриев, Қ. Ғ. Авғонов; ПИТФИ, КДБҶ ба номи М. Миршакар. – Душанбе: Истеъдод, 2014. – 282 с.

5. Китоби Аҷам [Матн]: маслиҳатҳои методӣ ба ёрии китобдорон оид ба тарғиб ва таҷлили ҳазораи «Шоҳнома»-и А. Фирдавсӣ / мураттибон: С. Шосаидов, Б. Холов; муҳаррир Р.Холов; таҳрири библиографии Н.Нуралиев; КДБҶ; КМ шаҳри Душанбе ба номи А. Лоҳутӣ. – Душанбе, 1993. – 20 с.

6. Китобхонаи давлатии бачагонаи ҷумҳуриявии ба номи Мирсаид Миршакар [Матн]: маводи роҳбарикунанда (барои истифодаи хизматӣ) / мураттибон: Қ. Авғонов, Ҷ. Рачабов; муҳаррир М.Юсуфова. – Душанбе: Санадвора, 2009. – 60 с.

7. Корнамоии ҷовидона [Матн]: дастур барои китобдорон / таҳия ва ви роиши Ш.Тошев. – Душанбе, 2000. – 28 с.

8. **Махзани маонӣ** [Матн]: чашннома бахшида ба 40-солагии Китобхонаи давлатии бачагонаи ҷумҳуриявии ба номи Мирсаид Миршакар / мураттиб Қ. Авғонов; муҳаррири масъул М. Юсупова; муҳаррир Ш. Аҳтамзод. – Душанбе: Истеъдод, 2014. – 176 с.

9. Нашри китоб дар Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 1941-1945) [Матн]: феҳристи адабиёт / мураттибон: Қ. Авонов, Ҷ. Рачабов; муҳаррирон А. Аҳмадхонов, С.Шосаидов. – Душанбе: Эҷод, 2005. – 96 с.

10. Соли 2003 – соли байналмилалӣ оби тоза [Матн]: маводи методӣ / таҳияи Р.Шарофзода; муҳаррир Қ. Авғонов. – Душанбе, 2003. – 12 с.

11. Табиат ва кӯдакон [Матн]: тавсияҳои методӣ библиографӣ ба ёрии китобдорони китобхонаҳои бачагона ва мактабӣ / мураттиб Ҷ. Рачабов; муҳаррир Т. Назаров. – Душанбе, 2002. – 17 с.

12. Тараннумгари сухан [Матн]: дастури таълимӣ-методӣ барои донишҷӯён ва созмондиҳандагони Фестивали ҷумҳуриявии «Ҳафтаи китоби кӯдакону наврасони Тоҷикистон» / мураттибон: Қ. Ғуломзода, М. Юсупова; муҳаррирон: С. Шосаидзода, Ҳ. Сафарзода; зери назари: З. Давлатзода; КДБҶ ба номи М. Миршакар. – Душанбе: Истеъдод, 2020. – 188 с.

13. Тоҷикистон – соҳибистиклол [Матн]: маслиҳатҳои методӣ / мураттибон: Г.Ҳабибова, Г.Шукурова; муҳаррирон: Ш. Солеҳов, С. Ғуломов; КДБҶ; КМҶТ ба номи А. Фирдавсӣ. – Душанбе, 1993. – 20 с.

14. Файзбахши зиндагӣ [Матн]: дастури таълимӣ-методӣ барои донишҷӯён ва омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва олии касбӣ / мураттибон: Қ. Ғуломзода, М. Юсупова; муҳаррир С. Шосаидзода; зери назари Ҳ. Сафарзода; КДБҶ ба номи М. Миршакар. – Душанбе: Хирадмандон, 2020. – 48 с.

15. Ҳамкории китобхона, оила, мактаб дар ташкил ва роҳбарии хониши кӯдакон [Матн]: тавсияи методӣ ба ёрии китобдорони китобхонаҳои бачагона ва мактабӣ / мураттиб З. Шораҳматов; муҳаррир С.Абдуллоҳ. – Душанбе, 1994. – 23 с.

Комилзода Шариф

**НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ДЕТСКОЙ
БИБЛИОТЕКИ В ПЕРИОД НЕЗАВИСИМОСТИ
(на примере Республиканской государственной детской библиотеки
им.М.Миршакара)**

В статье исследована научно-методическая деятельность Республиканской государственной детской библиотеки имени М. Миршакара.

На основе опубликованных материалов автор положительно оценил вклад библиотеки в разработку и издание методических пособий, организацию массовых мероприятий, таких как библиотечные фестивали и конкурсы, проведение семинар-тренингов, читательских конференций, а также оказание практической и методической помощи в работе детских и школьных библиотек и отметил эффективные пути улучшения работы в этом направлении.

В частности, отмечается, что сотрудники библиотеки в процессе проведения семинар-тренингов и посещения местных библиотек для совершенствования работы городских и районных детских библиотек, больше оказывают практическую и методическую помощь в освещении вопросов создания электронных библиотек, организации фондов электронных документов, создания веб-сайтов, формирования традиционного и электронного справочно-библиографического аппарата библиотеки, использования эффективных форм и методов организации и проведения массовых мероприятий библиотеки, внедрения современных информационно-коммуникационных технологий в процессе библиотечно-библиографического обслуживания.

Также в статье указывается, что сегодня руководители чтения больше нуждаются в методических пособиях, которые дают новые знания о методах выбора и рекомендации книг для чтения детям и подросткам, разработке плана чтения, организации личной библиотеки в семье и формирование ее фонда. По мнению автора, для решения задач научно-методической деятельности и одновременно обсуждения производственных, экономических, социальных и научных вопросов в библиотеке, прежде всего, необходимо организовать Научно-методический совет.

Ключевые слова: Государственная республиканская детская библиотека им. М.Миршакара, дети, подростки, руководители чтения, научно-методическая деятельность, методические пособия, массовые мероприятия, семинары-тренинги, практическая и методическая помощь, независимость.

Komilzoda Sharif

**SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL ACTIVITIES OF THE
CHILDREN'S LIBRARY DURING INDEPENDENCE
(The case of the Republican State Children's Library
named after M. Mirshakar)**

This article explores the scientific and methodological activities of the Republican State Children's Library named after M. Mirshakar. Drawing from published materials, the author positively evaluates the library's contribution to developing and publishing educational aids, organizing public events such as library festivals and competitions, conducting training seminars, hosting reader

conferences, and offering practical and methodological support to children's and school libraries. The article also highlights effective strategies to enhance activities in this direction.

In particular, it is noted that in the process of conducting training seminars and visiting local libraries to improve the functioning of city and district children's libraries, the library staff provides significant practical and methodological assistance. This includes addressing issues such as the creation of electronic libraries, organizing electronic document collections, creating websites, developing traditional and electronic reference and bibliographic resources, implementing effective forms and methods for organizing public library events, and incorporating modern information and communication technologies into library and bibliographic services.

The article also emphasizes that today, those leading reading initiatives require methodological manuals that offer new insights into selecting and recommending books for children and adolescents, developing reading plans, organizing personal libraries within families, and building a well-curated collection. According to the author, to address the challenges of scientific and methodological activities and to facilitate discussions on industrial, economic, social, and scientific issues within the library, it is essential to establish a scientific and methodological Council.

Keywords: State Republican Children's Library named after. M. Mirshakar, children, teenagers, reading leaders, scientific and methodological activities, teaching aids, public events, training seminars, practical and methodological assistance, independence.

ТДУ: 02 (575.3) +02113+025.7/9+028.8

**Шосайдзода Сафар,
Зафари Шариф**

ОМИЛҲОИ РУШДИ ИННОВАТСИОНИИ КИТОБХОНАҲО

Мақола ба яке аз мавзӯҳои барои соҳаи китобдорӣ муҳим – омилҳои рушди инноватсионии китобхона бахшида шудааст. Муаллифон ба масъалаҳои муҳимияти таъкили раванди инноватсионӣ, рушди инноватсионии китобхонаҳо, фаъолияти инноватсионӣ-методиҳои китобхонаҳо, инноватсияи касбӣ ҳамчун омилҳои рушди китобхонаи муосир, пайдарҳамии таъбиқи равандҳои инноватсионӣ таваҷҷуҳ зоҳир намуда, инноватсияро воситаи рушди стратегии китобхонаҳо арзёбӣ кардаанд.

Ба андешаи муаллифони мақола, анғезаи фаъолияти инноватсионӣ дар соҳаи фаъолияти китобдорӣ асосан тағйироти низом иҷтимоӣ-сиёсӣ, ислоҳоти иқтисодӣ ва сатҳи омодагии китобдорон ба муносибатҳои нави бозорӣ ба шумор меравад.

Таъбиқи инноватсия дар фаъолияти китобдорӣ дар шароити имрӯзаи китобхонаҳо яке аз самтҳои муҳим ва афзалиятнок ба шумор меравад. Илова бар ин, дар тамоми соҳаҳои амалияи иҷтимоӣ самаранокӣ инноватсия ба рушди инфраструктураи инноватсионӣ вобаста аст. Дар соҳаи китобдорӣ, махсусан дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, бозори инноватсионӣ суст инкишоф ёфтааст. Иштирокчиёни он шумораи ниҳоят кам сохторҳои илмӣ

мебошанд, ки ба таҳия ва татбиқи системаҳои автоматикунони равандҳои китобхонавӣ ва библиографӣ машғуланд. Новобаста аз ин, ҳатто ҳамин системаҳо низ ба талаботи рушди инноватсионӣ ҷавобгӯ нестанд. Бинобар ин, муқаррар намудани омилҳое, ки ба таъаққули бозори инноватсионӣ, унсурҳои инфраструктураи фаъолияти инноватсионии китобхонаҳо мусоидат мекунанд, муҳим ба назар мерасад. Марказҳои илмӣ, аз ҷумла Китобхонаи миллии кишвар дар ин бобат нақши махсус бозида, имкон медиҳанд, ки китобхонаҳо дар тамоми раванди инноватсионӣ, муҳимтар аз ҳама татбиқи онҳо дастгирӣ ёбанд. Муаллифон зикр мекунанд, ки инноватсияҳои китобдорӣ ҳамчун самти нави таҳқиқоти илмӣ дар китобхонашиносӣ ниҳоят мураккаб буда, хусусияти байнисоҳавӣ дорад, чунки он дастовардҳои илмҳои гуногун - назарияи умумии инноватсия ва илм, педагогика, психология, менеҷмент, маркетинг, китобхонашиносӣ ва иттилоотро муттаҳид мекунад. Дар замони муосир, ки рушди устувори ҷомеаро тақозо дорад, афзун намудани самарани амалии фаъолияти инноватсионии китобхонаҳо хеле муҳим аст, зеро натиҷаи ниҳони фаъолияти онҳо ба пешрафти дигар соҳаҳои ҳаёти ҷомеа таъсир мерасонад.

Калидвожаҳо: Тоҷикистон, китобхона, Китобхонаи миллии, фаъолияти китобдорӣ, инноватсия, навигарӣ, навоарӣ, инноватсияҳои китобдорӣ, идоракунии инноватсияҳо, фаъолияти инноватсионӣ-методӣ, технологияи иттилоотӣ, технологияи коммуникатсионӣ, таҳқиқот.

Дар оғози асри иттилоот инноватсияҳои китобдорӣ омили муҳими рушди китобхонаҳо ва дар маҷмӯъ рушди ҷомеа, унсури низомсозии навгониҳо дар соҳаҳои илму фарҳанг, иқтисодиёту иҷтимоиёт ва маориф гардиданд. Рушди инноватсионии китобхонаҳо дар замони нав аз сатҳи таҷҳизонидани онҳо бо технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ ва таъминоти барномавӣ асос ёфта, натиҷаи он тақмили сифати маҳсулот ва хизматрасониҳои китобхона мебошад. Аз падидаҳои тозаии инноватсионӣ дар соҳаи китобдорӣ нашрияҳои хориҷӣ ҳанӯз солҳои 70-уми асри гузашта ёдовар шуда буданд. Ба андешаи муҳаққиқ Е.Н. Гусева «Инноватсияҳо ба маънои иҷтимоӣ ин ихтирооти берун аз нақша ё ихтирооти асил, маҳсули фаъолияти навоаронест, ки ба эҷодиёт асос ёфтааст» [14, с. 246].

Агар осори илмӣ, илмӣ-методӣ, таълимӣ-методӣ ва публитсистии соҳаи китобдорӣ-иттилоотиро аз замони шуравӣ то имрӯз, аз ҷумла, дар Тоҷикистон мавриди таҳлил қарор диҳем, метавон зикр намуд, ки мавзуи самтҳои рушди инноватсионии китобхона барои мутахассисон ва муҳаққиқони соҳа хеле ҷолиб будааст.

Осори олимону мутахассисон таҷрибаи фаъолияти инноватсионии китобхонаҳо, вазъи навсозии самтҳои фаъолият, мушкилот ва дурнамои рушди онҳоро тавсиф кардаанд. Мавзуи мавриди назар дар осори олимону мутахассисони хориҷӣ - Е.С.Мартин, Н.А.Толканюк ва Н.Т.Чуприна инъикос ёфтаанд. Аз ҷумла, самтҳои рушди инноватсионии китобхонаҳои Россия дар асару мақолаҳои С.А.Басов, А.Н.Ванев, Н.С.Карташов, С.Г.Матлина ва С.С.Серейчик мавриди баррасӣ қарор дода шудаанд.

Дар аксарияти асару мақолаҳои муҳаққиқони номбурда моҳияти инноватсияҳои китобдорӣ ба тарзи гуногун таҳқиқ шудааст. Дар онҳо мавриди таваҷҷуҳ на падидаи «навгарӣ» ва «инноватсияҳо», балки бештар

ҷанбаҳои нави фаъолияти китобдорӣ - «дигаргуниҳо» гардидаанд. Мафҳумҳои «навоарӣ» ва «инноватсия» аксаран аз ҷиҳати маъно муродиф доништа шуда, ҳамчун «раванди» ҷорӣ намудани комёбиҳои илм ва таҷрибаи пешқадам дар фаъолияти китобхонаҳо тавсиф шудааст.

Зимни таҳқиқи мавзӯ, тафовути ақидаҳо низ ошкор гардид. Аз ҷумла муайян карда шуд, ки хусусияти навоариҳои китобхона аз се мавқеъ баҳо дода шудааст, аз ҷумла ҳамчун:

- ❖ паҳн ва мутобиқгардони «таҷрибаи пешқадами китобхона» ба сифати «асоси» роҳбарии методӣ ба китобхона;

- ❖ инкишоф ва такмил додани фаъолияти китобхонаҳо, ҷустуҷӯи усулҳои нав дар самти фаъолияти илмӣ - методии китобхонаҳо;

- ❖ воситаи камолоти касбию эҷодии кормандони китобхона.

Агар ба тафсилоти фарохтари онҳо пардозем маълум мешавад, ки хусусиятҳои инноватсионии фаъолияти китобхонаҳо ҳамчун раванди паҳн ва мутобиқ намудани таҷрибаи пешқадам дар самти кори методии китобхонаҳо арзёбӣ шудааст. Ин масъала дар осори олимону мутахассисон Ю. Б. Авраева, С. А. Басов, А. Н. Ванеев, Е. С. Мартин, Е. А. Фенелонов мавриди таҳқиқ қарор гирифта, дар нашри охирини «Маълумотномаи китобдор» муъҷаз баён шудааст. Дар аксари асару мақолаҳои ин муҳаққиқон концепсияи «инноватсия» истифода нашуда, балки бо истилоҳҳои «навоарӣ», «фаъолияти навоваронаи китобхона» иваз карда шудааст [2, с.336].

Дар асл, мақсади фаъолияти инноватсионӣ ҷустуҷӯ, арзёбӣ ва татбиқи навоариҳои китобхона мебошад. «Инноватсия» ба шаклу усулҳои нави (номаълум) ё маълум, вале тағйирёфта (ё боз ҳам аниқтар «такмилёфта»)-и кори китобхона рабт дошта, боиси ноил шудан ба дастовардҳои нав мегардад. Сарчашмаи навоарӣ, пеш аз ҳама, «амалияи пешқадами китобхона, тақлифҳои навоварони ратсионализатории китобдорон, тавсияҳои тадқиқотӣ – илмӣ» мебошад.

Муҳаққиқ А. Н. Ванеев хусусиятҳои фаъолияти инноватсионии китобхонаҳоро тавсиф намуда, таъкид мекунад, ки моҳияти он дар татбиқи равандҳои эҷоди инноватсия дар амалияи китобхонаҳо зоҳир мегардад. Ҳамзамон, мақсади ниҳоии он рушди устувори китобхонаи мушаххас ва шабакаи китобхонаҳо, табдил додани онҳо ба маркази таҳаввулот дар соҳаи китобдорӣ аст. Он имкон медиҳад, ки камбудӣ ва зиддиятҳои фаъолияти китобхона бартараф карда шавад. Дар ин кор нақши ҳалкунанда ба зиммаи мутахассисони шуъбаҳои методии китобхонаҳо гузошта мешавад. Зеро ба зиммаи онҳо бақайдгирӣ, таҳлилу паҳн намудани таҷрибаи пешқадам (дастовардҳои таҷрибаи китобхона) воғузор карда шудааст. Дар баробари ин, онҳо бояд таҷрибаи навро пайдо намуда, барои татбиқи тавсияҳои методӣ дар китобхонаҳо мусоидат кунанд.

Инноватсияҳо метавонанд дар тамоми самтҳои фаъолияти китобдорӣ, дар ҳар як ҷойи кори корманди китобхона ба вуқӯъ оянд. Ин вобаста ба он аст, ки кормандони китобхона то кадом андоза аз пайи ҷустуҷӯи навгониҳо ҳастанд, оё омодаанд, ки навгониҳоро бипазиранд, то кадом дараҷа ташаббускоранд. Албатта, дар бисёр маврид омӯзиш ва ҷоринамоии навгониҳо дар фаъолияти китобхонаҳо аз сатҳи омодагии касбии китобдорон вобастагии қавӣ дорад. Вале ҳолатҳои низ метавон

мушоҳида намуд, ки новобаста аз шумораи зиёди кормандони собиқадор ва соҳибкасб дар фаъолияти китобхона навгонихоро дарёфтани душвор аст.

Таҳаввулот азиме, ки ибтидои асри XX дар ҷаҳони муосир ба вуқӯ пайваست, на танҳо соҳаҳои иқтисодиёт, маориф, илму фарҳанг, ҳамчунин соҳаи фаъолияти китобдорӣи Тоҷикистонро дигаргун сохт. Бо шарофати фазои созгори истиқлолият ва сулҳу ваҳдати комил китобхонаҳои Тоҷикистон тадриҷан ба фазои иттилоотии ҷаҳонӣ ворид шуда, тавассути омӯзиши дастоварди китобдорӣи иттилоотии кишварҳои мутараққӣ, таҷрибаи хешро дар ин самт ғанӣ гардониданд, китобдорони тоҷик стандартҳои байналмилалӣ соҳаи китобдориро аз худ карда, аз падидаҳои инноватсионӣ китобхонаҳои пешрафтаи олам баҳраманд шуданд. Дар натиҷаи таъсири ин омилҳо солҳои охир тавачҷуҳи мутахассисони китобхонаҳо ва муҳаққиқони соҳа ба мавзуи инноватсияҳои китобдорӣ боз ҳам бештар гардид.

Дар зери таъсири таълимоту андешаҳои олимону мутахассисони Шуравӣ муҳаққиқону китобдорони тоҷик низ оид ба масъалаҳои фаъолияти инноватсионӣ-методи китобхонаҳо асару мақолаҳои илмӣ зиёд эҷод намудаанд. Мавзуи мавриди назар бештар дар осори олимону мутахассисони тоҷик ба монанди С. Сулаймонӣ, Ҷ. Шерматов, С. Шосаидзода, Б. Сайфуллозода, Ш. Комилзода, Г. Маҳмудов, З. Шариф, Н. Раҷабова ва дигарон инъикос ёфтаанд [10, с. 96].

Мавриди зикр аст, ки дар асару мақолаҳои муҳаққиқони тоҷик бештар ҷанбаҳои назариявии инноватсияҳои китобдорӣ мавриди таҳқиқ қарор дода шудаанд. Ин дар ҳолест, ки вазъи имрӯзаи китобхонаҳои Тоҷикистон бештар ба таҳқиқи ҷанбаҳои амалӣ ва методи инноватсияҳои китобдорӣ ниёз дорад.

Новобаста аз ин, дар фазои сиёсӣи иҷтимоӣ, илмию фарҳангӣ ва адабию маърифатӣи Тоҷикистони соҳибистиқлол соҳаи китобдорӣ мақоми шоиста дорад. Дар ин самт муҳимтарин падида ҳамин аст, ки бо ҳидояту роҳнамоӣҳои пайвастаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон соҳаи китобдорӣ ва рушди китобхонашиносии ватанӣ дар мамлакат ба марҳилаи сифатан нав ворид гардид. Ин дастовард тавассути қабул гардидани як силсила қонун ва барномаҳои давлатӣ, бунёди бинои нави китобхонаҳо, нашри китобҳо, истифодаи технологияи муосир, таъсиси китобхонаҳои электронӣ ва ғанӣ гардидани фонди китобии боргоҳҳои илму маънавият муяссар шуд.

Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои рушди соҳаи китобдорӣ пайваста тавачҷуҳ зоҳир менамояд, як зухуроти равшани он – фароҳам омадани заминаҳои мусоиди меъёрии ҳуқуқии соҳа мебошад. Санадҳои муҳими давлатӣ, аз ҷумла, қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи фарҳанг” (13-уми декабри соли 1997, №519), “Дар бораи иттилоот” (17-уми апрели соли 2001, №181), «Дар бораи фаъолияти китобдорӣ» (1-уми августи соли 2003, № 32), Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти китобдорӣ» (22-юми июли соли 2013, № 1008), «Дар бораи Консепсияи рушди фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон» (30-юми декабри соли 2005, № 501), “Дар бораи нусхаи ҳатмӣи ҳуҷҷатҳо” (26-уми декабри соли 2011, № 792), Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи сохтмони

“Китобхонаи миллӣ”-и Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шаҳри Душанбе” (28-уми сентябри соли 2009, №514, “Дар бораи тасдиқи “Барномаи давлатии рушди фаъолияти китобдорӣ дар Тоҷикистон барои солҳои 2006-2015” (2-юми июли соли 2005, №238, “Дар бораи тасдиқи “Барномаи давлатии рушди Китобхонаи миллии Тоҷикистон ба номи Абулқосим Фирдавсӣ барои солҳои 2006-2015” (2-юми июли соли 2005, №238, “Дар бораи Барномаи давлатии тайёр кардани кадрҳои соҳибхисоси соҳаи фарҳанг, санъат ва таъбу нашр дар солҳои 2007-2010” (3-юми июни соли 2006, №239, “Дар хусуси тасдиқ намудани Қарор дар бораи ба муассисаи давлатии федералии “Китобхонаи давлатии Россия” додани мақоми ташкилоти базавии давлатҳои аъзои Давлатҳои Мустақил оид ба ҳамкорӣ дар соҳаи китобдорӣ” (3-юми март соли 2007, №95 “Дар бораи тасдиқи “Барномаи давлатии компютеркунонии китобхонаҳои давлатию оммавӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011-2013” (2-юми августи соли 2010, №384, “Дар бораи “Барномаи рушди Китобхонаи миллии Тоҷикистон барои солҳои 2015 – 2020” (28-уми феввали соли 2015, №105), “Дар бораи Барномаи рушди Китобхонаи миллӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2022 – 2027” (3-юми декабри соли 2021, №515) қабул гардиданд, ки равиш ва тамоилҳои ояндаи рушди минбаъдаи фаъолияти китобхонаҳои кишвар, аз ҷумла фаъолияти инноватсионии онҳоро муайян намуданд.

Аз ин рӯ, инноватсияро, ки бо шарофати фазои созгори рушд дар соҳаи китобдорӣ зухур ёфтааст, ҳамчун намунаи нави сохтору фаъолият, маҳсулоту хизматрасониҳо, аз доираи анъанаҳо берун баромадан, фаъолияти касбиро ба сатҳи усулан такмилёфта ё сифатан нав баровардан, маънидод кардаанд [ниг. 4, с. 344-359]. Агар сатҳи пешрафти китобхонаҳои Тоҷикистонро дар солҳои аввали соҳибистиклолӣ таҳлил намоем, маълум мегардад, ки бо назардошти зухури омилҳои гуногун фаъолияти онҳо, махсусан дар минтақаҳои ҷануби кишвар фалаҷ гардида, барои рушди муассисаҳои китобдорӣ, аз ҷумла рушди инноватсионии онҳо монеаҳои ҷиддӣ ба вуҷуд омада буданд.

Ба андешаи муҳаққиқ С. Шосаидзода, “яке аз сабабҳои дар соҳаи китобдорӣ ба душворӣ роҳ ёфтани навгонӣҳо ва дар солҳои аввали истиқлолият ба муқобилияти шадид дучор гардидани навогарону навҷӯён аз он иборат буд, ки барои насли китобдорони шуравӣ иҷроӣ бечунучароӣ супоришу дастурҳои мақомоти болоии давлатию ҳизбӣ ва марказҳои методӣ меёӣ гардида буд. Қолабшиканӣ падидаи ғайриоддӣ ва номатлуб маҳсуб меёфт, дар байни чунин ашхос ташаббускорӣ ба душворӣ роҳ меёфт, анъанаварастӣ ба сатҳи олӣ расида буд. Дар ҳамон давра чунин муносибат боиси паст гардидани қубҳу манзалати китобхона ва касби китобдорӣ дар ҷомеа гардид» [1, с. 94].

Илова бар ин, дар он замон ангезаи фаъолияти инноватсионӣ дар соҳаи китобдорӣ на омили касбӣ ва масъулияти иҷтимоӣ, балки омилҳои берунии зерин гардиданд:

- ❖ тағйир ёфтани низоми иҷтимоӣ-сиёсӣ, ислоҳоти иқтисодӣ;
- ❖ ҷанги шаҳрвандӣ;
- ❖ дигаргун шудани фазои ахлоқӣ ва маънавии ҷомеа;
- ❖ ҳанӯз омода набудани аксарияти аҳоли, аз ҷумла китобдорон ба муносибатҳои нави бозорӣ;

Таъсири се омили аввал ба навғониҳои китобдорӣ то ба ҳаддест, ки ба тафсилот эҳтиёҷ доранд. Аммо омили охирин дар соҳаи китобдорӣ дорои хусусиятҳои хос буда, қабл аз ҳама ба тавсифи синнусолии китобдорон вобаста мебошад» [1, с. 95].

Дар чунин ҳолат идора кардани инноватсияҳо басо муҳим мебошад, зеро идоракунии ҳадафманди инноватсияҳо, имкон фароҳам меорад, ки онҳо ба самти барои ҷомеа матлуб равона карда шаванд. Муҳаққиқ Е.С. Мартин дар рисолааш «Управление нововведениями в библиотеках» хусусиятҳои раванди инноватсиониро баррасӣ намуда, шароит ва роҳҳои тақмили инноватсияро тавассути механизмҳои идоракунии муайян кардааст [3]. Татбиқи инноватсия дар фаъолияти китобдорӣ дар шароити имрӯзаи китобхонаҳо яке аз самтҳои муҳим ва афзалиятнок ба ҳисоб меравад. Инноватсия ҳамчун воситаи нав ва барои амалия басо муфиде фаҳмида мешавад, ки ҷиҳати қонё кардани ниёзҳои иҷтимоӣ пешбинӣ шуда, ҳамзамон, қисми ҷудонашавандаи раванди инноватсионӣ мебошад. Фаъолияти инноватсионӣ ҳамчун раванди мураккаби эҷод, паҳнкунии, татбиқ ва азхудкунии инноватсия барои навсозӣ ё боз ҳам беҳтар қонё гардонидани талаботи хонандагони китобхона арзёбӣ мегардад. Шартҳои ҳатмии равандҳои инноватсионӣ инҳо ба шумор мераванд: ташкили низоми интегралӣ иттилоот дар бораи инноватсия ва ташкили раванди инноватсионӣ.

Муҳаққиқ Н.А.Толканюк инноватсияро ҳамчун «намуд»-и махсуси фаъолияти китобхонаҳо таҳқиқ намуда, хусусиятҳои онро мавриди баррасӣ қарор дода, нақш ва ҷойгоҳи равандҳои инноватсиониро дар сохтори фаъолияти китобхонаро муайян ва омилҳои таъсиррасонандаи татбиқи онҳоро нишон додааст [10]. Мавсуф дар натиҷаи паҷуҳишҳои худ муқаррар кардааст, ки инноватсия тағйирот буда, мақсади асосии онҳо беҳтар намудани фаъолияти китобхона, таъмини мувофиқати онҳо ба дархост ва эҳтиёҷоти хонандагон аст. Бартарии таҳқиқоти Н.А.Толканюк дар он зоҳир мешавад, ки ӯ бори аввал дар китобхонашиносӣ нақши инноватсияро ҳамчун воситаи инкишофи тамоми самтҳои фаъолияти китобхона (илм, амалия, таъсилоту маърифатноккунонӣ) таъкид кардааст.

Муҳаққиқи дигари мавзуи инноватсияҳои китобдорӣ С.Г. Матлина аҳамияти ба эътибор гирифтани ташаббуси кормандони оддиро дар фаъолияти навоваронаи китобхона таъкид мекунад. Ба андешаи ӯ мавҷуд набудани ғояҳои нав нишондиҳандаи фалаҷ гардидани фаъолияти коллектив аст, китобдорон ҳар қадар зудтар ин ҳақиқатро дарк кунанд, ба ҳамон андоза китобхонаҳои дар фаъолият аз ҳамдигар фарқкунанда зудтар ба вучуд меоянд, ки қодиранд аз рӯи барномаҳои худашон кор карда, таҷрибаи дигаронро нусхабардорӣ накунанд.

Моҳияти инноватсияи китобхонаро С. Г.Матлина ҳамчун системаи ғояҳои наво, ки мутахассисони эҷодкорона ба миён гузоштаанд, муайян кардааст.

Ба андешаи ӯ, инноватсия дар китобхона бояд ба ҳалли масъалаҳои гуногунҷабҳа нигаронида шуда, ба мутахассиси китобхона имкон диҳад, ки дар сурати мавҷуд будани алтернативаҳои зиёд роҳи ҳалли оптималӣ (муносиб)-ро мустақилона интихоб кунад.

Ҳамчун С.Г.Матлина инноватсияро ҳамчун идеяи (ғояи) эҷодӣ арзёбӣ кардааст. Вай зикр мекунад, ки идея метавонад дар шакли навоварӣ амалӣ

карда шавад ё дар шакли лоиҳаҳо, консепсияҳо, пешниҳодҳо оид ба такмил, ташкили раванд ва таҳияи усули нав манзур гардад. Муҳимтарин шарти ташкили навоарӣ дар китобхонаҳо, ба андешаи ӯ, ба инобат гирифтани омилҳо ва ангеҷаҳои дохилӣ, роҳҳои зуҳури шахсияти ғавқулодафӣ мебошад [4, с. 391].

Унсурҳои пешбарии он робитаи дохилӣ ва берунии китобхонаҳо, ташаккули фарҳанги инноватсионии кормандон ва истифодаи системаи ҳавасмандгардонии китобдорон ва шарикони китобхонаҳо мебошанд. Дар ин ҳолат, фарҳанги инноватсионӣ ҳамчун такмили доимии донишу малакаҳои касбии кормандон, мавҷудияти имконият барои баланд бардоштани қобилияти эҷодии кормандон ғаммаи мешавад [11, с. 116]. Дар шароити китобхона зарурати ба назар гирифтани психологияи коллективӣ ва инфиродии китобдорон дар идоракунии навоарӣ, қобилияти мудир барои дуруст истифода бурда тавонистани захираи эҷодии кормадони китобхона аҳамияти махсус пайдо мекунад.

Ба андешаи мо, инноватсияҳои китобдорӣ ҳамчун самти нави таҳқиқоти илмӣ дар китобхонашиносӣ ниҳоят мураккаб буда, хусусияти байнисоҳавӣ дорад, чунки он дастовардҳои илмҳои гуногун - назарияи умумии инноватсия ва илм, педагогика, психология, менеҷмент, маркетинг, китобхонашиносӣ ва иттилоотро муттаҳид мекунад. Дар замони муосир, ки рушди устувори ҷомеаҳо тақозо дорад, афзун намудани самараи амалии фаъолияти инноватсионии китобхонаҳо хеле муҳим аст, зеро натиҷаи ниҳии фаъолияти онҳо ба пешрафти дигар соҳаҳои ҳаёти ҷомеа таъсир мерасонад.

Муқоисаи андешаҳои мутахассисони соҳаҳои гуногун оид ба пайдарҳамии татбиқи равандҳои инноватсионӣ, омӯзиши онҳо бо назардошти хусусиятҳои соҳаи китобдорӣ имкон медиҳад, ки технологияи зерини татбиқи онҳо пешниҳод кунем:

- дарки зарурати тағйирот ва ташаккули ғояи (идея) навоари дилхоҳ, мақсаду вазифаҳои асосӣ барои тағйироти зарурӣ дар китобхона;
- таҳлили бозори инноватсионӣ, ҷустуҷӯ ва интихоби қарорҳои тайёри инноватсионие, ки барои истифода мувофиқ аст, баҳодихии онҳо, муайян намудани мутобиқат ба шароити китобхона, таҳияи лоиҳаи татбиқ;
- фармоиш оид ба рушди инноватсия дар объекти инноватсионӣ ё таҳияи мустақилонаи идеяи инноватсионии худ дар асоси усулҳои тарҳрезии инноватсионӣ;
- озмоиши инноватсия ва амалисозии таҷрибаи он;
- арзёбии имкониятҳои паҳш (паҳн) ва ғуруши лоиҳаи инноватсионӣ (аз ҷумла идеяи инноватсионӣ);
- тартиб додани барномаи таъминоти методии татбиқ дар амалия;
- инкишофи инноватсия, пешбурди он дар доираи касбӣ, пайвастан бо амалияи китобдорӣ ва ғайра.

Татбиқи беамониати навоарӣ, таҷассуми он дар объекти воқеии тағйирот танҳо дар шароити муайян имконпазир аст, аз ҷумла:

❖ агар навоари барои татбиқ интихобшуда ба ниёзҳои инноватсионии китобхона мувофиқ бошад;

навоарӣ нисбат ба маҳсулот, хизматрасонӣ, техника, технологияи қаблан таҳияшуда бартарият дошта бошад;

❖ агар кормандон ба татбиқи раванди инноватсионӣ ҳавасмандӣ, дониши зарурӣ, салоҳияти касбӣ дошта бошанд;

❖ менечерони сатҳҳои гуногун (масъулон сохторҳои асосии китобхона) барои идоракунии тағйирот омода бошанд.

Риоя нагардидани ақаллан яке аз ин шартҳо боиси вайрон шудани пайдарҳамии раванди инноватсионӣ (инкишоф, ҷустуҷӯи навигарӣ - навоарӣ – тартиботи (қоидаи) нав мегардад), аз ин рӯ, самаранокии онро коҳиш ёфта, танҳо бо навоарӣ маҳдуд мегардад.

Самаранокии ташкили раванди инноватсионӣ дар ҳама гуна соҳа, аз ҷумла дар соҳаи китобдорӣ, пеш аз ҳама, аз самаранокии идоракунии тағйирот, мавҷудияти неруи муайяни воситаҳои идоракунӣ вобаста аст.

Чун дар дигар соҳаҳои фаъолият, асоси фаъолияти инноватсионии китобхона бояд сиёсати инноватсионие бошад, ки ҳадафу ҳаҷм ва усулҳои навсозии китобхонаро муайян карда тавонад.

Барои идоракунии фаъолияти инноватсионӣ дар китобхонаҳои Тоҷикистон муайян намудани роҳҳои ташхиси ҳолатҳои инноватсионии китобхонаҳо (усулҳои омӯзиш), таҳияи механизм ва муайян намудани хусусиятҳои татбиқи навҳои гуногуни навоарӣ, хусусиятҳои таъминоти ташкилию методии раванди инноватсионӣ ва пешбурди натиҷаҳо муҳим мебошад.

Муҳимтарин проблемаи назарияи тағйирот масъалаҳои иҷтимоию психологӣ идоракунии равандҳои инноватсионӣ мебошад. Барои ин механизми ба вучуд овардани фазои инноватсионии китобхонаҳо, нақши мудир (мудири китобхона) ҳамчун менечери дигаргунсозӣ, хусусиятҳо ва мазмуни тайёр кардан, бозомӯзӣ ва такмили ихтисоси кормандони китобхонаҳо бағоят зарур мебошад.

Барои ҳама соҳаҳои фаъолияти иҷтимоӣ: хизматрасонӣ, маҳсулот, технология ва муҳити ташкилӣ объектҳои тағйирот якхелаанд. Муқаррар кардан лозим аст, ки ҳар як навъи навигарии китобхона то чӣ андоза ба хусусиятҳои китобхона вобаста аст, вай барои рушди ҳам китобхонаи алоҳида ва ҳам тамоми соҳаи китобдорӣ то кадом андоза зарур аст.

Илова бар ин, дар тамоми соҳаҳои амалияи иҷтимоӣ самаранокии инноватсия ба рушди инфраструктураи инноватсионӣ вобаста аст. Дар соҳаи китобдорӣ, махсусан дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, бозори инноватсионӣ суғурӯи инкишоф ёфтааст, иштирокчиёни он шумораи нисбатан кам сохторҳои илмӣ мебошанд, ки ба таҳия ва татбиқи системаҳои автоматикунории равандҳои китобхонавӣ ва библиографӣ машғуланд. Новобаста аз ин, ҳатто ҳамина системаҳо низ ба талаботи рушди инноватсионӣ ҷавобгӯ нестанд. Бинобар ин, муқаррар намудани омилҳое, ки ба ташаккули бозори инноватсионӣ, унсурҳои инфраструктураи фаъолияти инноватсионии китобхонаҳо мусоидат мекунанд, муҳим ба назар мерасад. Марказҳои илмӣ, аз ҷумла Китобхонаи миллии кишвар дар ин бобат нақши махсус бозида, имкон медиҳанд, ки китобхонаҳо дар тамоми раванди инноватсионӣ, муҳимтар аҳ ҳама татбиқи онҳо дастгирӣ ёбанд.

Аз ин рӯ, бо дарназардошти вежагиҳои соҳаи китобдорӣ мамлакат, сохтори асосие, ки қодир аст, вазифаҳои таъмини илмӣ, ташкилӣ ва методӣ фаъолияти инноватсионии китобхонаҳоро ба уҳда гирад, ба андешаи мо,

муассисаи давлатии «Китобхонаи миллӣ»-и Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад.

Адабиёт

1. Исмоилов, Э. Назаре ба таҳқиқи мавзӯи инноватикаи китобдорӣ [Матн] / Э. Исмоилов // Фарҳанг ва санъат. – 2018. – №2. – С. 93 - 97.
2. Качанова Е. Ю. Инновационно-методическая работа библиотек: учеб. пособи» / Е. Ю. Качанова; ХГИИК; науч. ред. А. Н. Ванеев. – СПб.: Профессия, 2007. – 336 с.
3. Мартин Е.С. Управление нововведениями в библиотеках (на примере государственных массовых библиотек): Автореф. дисс.канд. пед. наук /Е.С. Мартин; Лен. гос. ин-т культуры. — Л., 1988.—16 с.
4. Матлина, С.Г. Публичная библиотека: Пути инновационного развития [Матн]: Избранное /С.Г. Матлина. – СПб.: Профессия, 2009.—391с.
5. Маҳмудов, Г. Фанноварӣ дар фаъолияти хадамоти методи китобхонаҳо // Китобхона ва фановарии иттилоот: Маҷмаи мақолаҳо.— Душанбе, 2020.— С. 344-359.
6. Маҳмудов, Г. Истифодаи технологияи муосири иттилоотӣ дар фаъолияти китобхонаҳо [Матн]: дастури таълимӣ / Г. Маҳмудов, Б. Холов; муҳаррир С. Шосаидзода.—Душанбе: ҶДММ «Меҳроҷ Граф», 2021.—132 с.
7. Раҳмон, Э. Китоб руки муҳимми тамаддуни башарӣ: Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар маросими гузоштани хишти аввали бинои нави Китобхонаи миллӣ, 4 сентябри соли 2007 // Китобдор. – 2008. – №1 (3). – С. 2 – 4.
8. Раҳмон, Э. Суханронӣ ба муносибати Рӯзи дониш ва ифтитоҳи бинои нави Академияи Вазорати корҳои дохилӣ, шаҳри Душанбе, 30.08.2017. [Манбаи электронӣ] // реҷаи дастбӣ// <http://www.vkd.tj/index>.
9. Раҳмон, Э. Чоруми сентябр Рӯзи китоб эълон шуд [Матн]: Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар маросими гузоштани хишти аввали бинои нави Китобхонаи миллӣ, 4 сентябри соли 2007 // Ҷумҳурият. – 2007. – 8 сентябр.
10. Толканюк, Н.А. Инновационные процессы в библиотечном деле. Теория и методика: Автореф. дис. канд. пед. наук / Н.А. Толканюк; Мос. гос. ун-т культуры. —М., 1994. – 16 с.
11. Чуприна, Н.Т. Универсальная библиотека: инновац. Деятельность впрофес. практике. [Текст]: науч.–практ. пособие/ Н.Т. Чуприна. – М.:Либерия, 2004. – 116 с. –(Библиотекарь и время XXI век; вып.13)
12. Шосаидзода, С. Инноватикаи китобдорӣ: ҷанбаҳои назариявӣ ва методологӣ // Фаъолияти китобдорӣ дар Тоҷикистон. Китоби 6: Маҷмаи мақолаҳо. – Душанбе: Аржанг, 2017. – С.10 - 18.
13. Шосаидзода, С. Инноватикаи китобдорӣ / муҳаррир Ш. Комилзода. – Душанбе: Аржанг, 2019.—248 с.
14. Шосаидзода, С. Фаъолияти инноватсионӣ - методи китобхона [Матн]: дастури таълимӣ / С. Шосаидзода. – Душанбе: «Меҳроҷ Граф», 2021.—246 с.

Шосайдзода Сафар,
Зафари Шариф

ФАКТОРЫ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ БИБЛИОТЕК

Статья посвящена одной из важных для сферы библиотечного дела тем - факторам инновационного развития библиотеки. Авторы уделили внимание вопросам важности организации инновационного процесса, инновационного развития библиотек, вопросам инновационно-методической деятельности библиотек, профессиональным инновациям как фактору развития современной библиотеки, последовательности внедрения инновационных процессов, а также рассматривают важность инноваций как средства стратегического развития библиотеки.

По мнению авторов статьи, мотивацией инновационной деятельности в сфере библиотечного дела являются, главным образом, изменения общественно-политической системы, экономическая реформа и уровень готовности библиотекарей к новым рыночным отношениям.

По мнению авторов, внедрение инноваций в библиотечном деле является одним из наиболее важных и приоритетных направлений в современных условиях библиотек. Кроме того, во всех сферах социальной практики эффективность инноваций зависит от развития инновационной инфраструктуры. В сфере библиотечного дела, особенно в Республике Таджикистан, инновационный рынок развит слабо. Его участниками является крайне небольшое количество научных структур, занимающихся разработкой и внедрением систем автоматизации библиотечных и библиографических процессов. Несмотря на это, даже эти системы не отвечают требованиям инновационного развития. Поэтому представляется важным установить факторы, способствующие формированию инновационного рынка, элементы инфраструктуры инновационной деятельности библиотек. Особую роль в этом плане играют научные центры, в том числе Национальная библиотека страны, позволяющие поддерживать библиотеки во всём инновационном процессе, а главное, в их реализации. Авторы отмечают, что библиотечная инновация как новое направление научных исследований в библиотечном деле чрезвычайно сложна и имеет междисциплинарный характер, поскольку сочетает в себе достижения различных наук – общей теории инноваций и науки, педагогики, психологии, менеджмента, маркетинга, библиотечного дела и информации. В современное время, требующее устойчивого развития общества, очень важно повысить практический эффект от инновационной деятельности библиотек, поскольку конечный результат их деятельности влияет на прогресс других сфер жизни общества.

Ключевые слова: Таджикистан, библиотека, Национальная библиотека, библиотечное дело, инновация, библиотечная инновация, новшество, нововведения, управление инновациями, инновационно-методическая деятельность, информационная технология, коммуникационная технология, исследование.

Shosaidzoda Safar,
Zafari Sharif

INNOVATIVE DIRECTIONS IN LIBRARY DEVELOPMENT

This article addresses an important topic in the field of librarianship: the directions of innovative development within libraries. The authors emphasize the significance of organizing the innovation process, the innovative development of libraries, issues related to innovative methodological activities, and professional innovation as a key factor in the evolution of a modern library. Additionally, the sequence of implementing innovative processes is discussed, along with the importance of innovation as a strategic means of library development.

According to the authors, motivation for innovation in the field of librarianship is primarily driven by changes in the socio-political system, economic restructuring, and the readiness of librarians to adapt to new market conditions. The introduction of innovations in librarianship is identified as one of the most critical and prioritized areas in modern library settings.

Furthermore, the authors highlight that, as with all areas of social practice, the effectiveness of innovation depends on the development of innovation infrastructure. In the field of librarianship, particularly in the Republic of Tajikistan, the innovation market remains underdeveloped. Its participants include a limited number of scientific organizations involved in developing and implementing automation systems for library and bibliographic processes. However, even these systems often fail to meet the requirements of innovative development. Therefore, it is crucial to identify factors that contribute to establishing an innovation market and the elements that support the infrastructure of innovative activities within libraries.

Research centers, including the National Library of the country, play a special role in this regard, as they support libraries throughout the entire innovation process, with a particular emphasis on implementation. The authors note that library innovation, as a new direction of scientific research in library science, is highly complex and interdisciplinary in nature, combining the achievements of various fields—such as general innovation theory, pedagogy, psychology, management, marketing, librarianship, and information science.

In contemporary times, which demand sustainable societal development, it is essential to enhance the practical impact of innovative activities within libraries, as the outcomes of their activities have a direct influence on the progress of other sectors of society.

Keywords: Tajikistan, library, National Library, librarianship, innovation, library innovation, innovation, new developments, innovation management, innovation and methodological activities, information technology, communication technology, research.

ТДУ:02+025.2+37точик+339+002+011/016+004.773.3

Рачабова Назира

ТАШАККУЛ ВА РУШДИ ФАЪОЛИЯТИ ИННОВАТСИОНИИ СОҲАИ КИТОБДОРӢ ДАР ТОҶИКИСТОН

Дар мақола фаъолияти инноватсионӣ ва азхуднамоиши навгонӣҳое, ки барои ҳалли зиддиятҳои мавҷуда дар амалияи китобдорӣ-библиографӣ нешбинӣ шудаанд, баррасӣ гардидааст. Навгонӣҳо барои татбиқи самарабахши вазифаҳои китобхона имкон фароҳам меоранд. Аз ин рӯ тарзҳои нешниҳодишавандаи ҳаллу фасли мушкилот бояд ба стратегияи рушди китобхона мутобиқат кара, аз доираи рисолати он берун набароянд.

Мақсади умумии ҳама гуна инноватсияҳо баланд бардоштани сатҳи фаъолияти амалии китобдорӣ-библиографӣ то ҳадди ақал барои ба таври мукамал қонеъ гардонидани талаботи иттилооти истифодабарандагони китобхона мебошад. Он дар мақсадҳои ҷузъӣ: муносибгардонии номгӯй (анво, яъне навҳо) ва сифати маҳсулот, хизматрасониҳои китобдорӣ-библиографӣ ва технологияҳои татбиқи онҳо ифода меёбад. Ҳар як инноватсия метавонад дорои мақсадҳои дуҷумдараҷае бошад, ки аз мақсади асоси бармеоянд ва аз инноватсияи мушаххас вобастаанд.

Аксаран, моҳияти инноватсия баъд аз амалӣ гардидани он дарак медиҳад. Одатан, навоар сағӣ мекунад, ки мушкилоти мушаххасро ҳал намояд, дар бораи сатҳи навгонии он камтар андеша мекунад.

Инноватсияҳо натиҷаи фаъолияти инноватсионӣ ба шумор рафта, ба тамоми ҷабҳаҳои фаъолияти хоҷагидорӣ таъсир расонида, ба рушди минбаъдаи амалияи китобдорӣ мусоидат менамоянд, онро замонавӣ гардонидида, маҳсулот ва хадамоти китобдориро дар бозори иттилоотӣ рақобатпазир меkunанд.

Фаъолияти инноватсионӣ дар навбати худ ба касбият, сифатҳои шахсӣ ва қобилияти китобдор-библиограф талаботи ҷиддӣ нешбинӣ менамояд, зеро он ба ташаққули донишҳо ва истеҳсоли молу маҳсулооти нав, ба роҳ мондани хизматрасониҳои ва оғози равандҳои нав вобаста аст.

Калидвожаҳо: захираҳои инноватсионӣ, диффузия (омезиш), низоми идоранамоиши китобхона, навоар, бозори иттилоотӣ, рақобатпазир, фаъолияти бонизом, ташаббускор, захираҳои инноватсионӣ.

Дар замони муосир яке аз манбаъҳои муҳими рушди иҷтимоӣ ва иқтисодии соҳаи китобдорӣ инноватсияҳо ба шумор рафта, бо шарофати ҷоринамоии онҳо барои тараққиёти пуравчи соҳаҳои дигари ҳаёти ҷомеа заминаҳои мусоид фароҳам меояд. Зеро тавассути фаъолияти инноватсионӣ китобхонаҳо ба раванди дастрасии ҳарчи зудтару озодона ва босифат ба сарчашмаҳои иттилоотӣ тозаи илмӣ ва илмӣю техникаӣ мусоидат намуда, ба ин васила ниёзмандии мутахассисону коршиносони соҳаҳои гуногунро ба таври мукамал қонеъ мегардонанд. «Инноватсияҳо (фанноварӣ) натиҷаи фаъолияти инноватсионӣ ба шумор рафта, ба тамоми ҷабҳаҳои фаъолияти хоҷагидорӣ таъсир расонида, ба рушди минбаъдаи амалияи китобдорӣ мусоидат менамоянд, онро замонавӣ гардонидида, маҳсулот ва хадамоти китобдориро дар бозори иттилоотӣ рақобатпазир мегардонанд» [3, с. 39-42].

Барои тавсифи сохтори фаъолияти инноватсионии китобхона усули фаъолияти бонизомро истифода мебарем, ки он барои ошкорнамоии нисбатан мукаммали моҳияти фаъолияти инноватсионии китобхона мусоидат менамояд. Вобаста ба ин, дар сохтори фаъолият субъектҳо, мақсадҳо, объектҳо, равандҳо, воситаҳо ва натиҷаҳо чудо карда мешаванд. Зимнан онҳоро вобаста ба фаъолияти инноватсионии китобхонаҳо баррасӣ менамоем.

Дар байни унсурҳои сохтори фаъолияти инноватсионии китобдорӣ-библиографӣ нақши асосиро субъект – мутахассиси китобдорӣ (китобдор, библиограф, методист ва ғайра) мебозад, ки он шахсан ё ҳамроҳи коллектив дар раванди эҷод, такмил ва азхуднамоии инноватсия ширкат меварзад. Субъектҳо ташаббускор ва иҷрокунандагон фаъолияти инноватсионӣ ба шумор мераванд. Фаъолияти инноватсионӣ дар навбати худ нисбат ба касбият, сифатҳои шахсӣ ва қобилияти китобдор-библиограф талаботи чиддӣ пешбинӣ менамояд, зеро он ба ташаккули донишҳо ва истеҳсоли молу маҳсулуоти нав, ба роҳ мондани хизматрасониҳо ва оғози равандҳои нав вобаста аст.

Амалия нишон медиҳад, ки навоарони алоҳида кам ба назар мерасанд. Одатан, ба сифати субъекти фаъолияти инноватсионӣ коллективи асосӣ (шӯба, гурӯҳи эҷодӣ, шӯрои назди директор ва ғайра) ва коллективи ғайриасосии китобхона (китобхона, шабакаи китобхонаҳо ва ғайра) баромад мекунад. Вале ғояи инноватсионӣ худ аз худ пайдо намешавад, аз ин рӯ, шахсе, ки ба сифати субъекти раванди эҷодӣ баромад мекунад, «ғояи муаллифӣ»-ро тавлид мекунад ва он бо саъю талоши дигар кормандон ва муаллиф такмил ёфта, мушаххасу ғанӣ гардида, дар амал татбиқ мешавад.

Раванди эҷод ва азхуднамоии инноватсияҳо ба чор марҳилаи зерин тақсим мешавад: иннитсиализатсия (эҷод, омода кардан барои татбиқ), пайдоиш, истифодабарӣ ва паҳннамоӣ.

Ба раванди фаъолияти инноватсионии китобхонаҳо субъектҳои зиёд ҷалб карда мешаванд, ки ҳар кадом нақшҳои гуногуни инноватсиониро мебозад: ташаббускор (муаллифи ғояи инноватсионӣ), таҳиягар (татбиқкунандаи ғояҳои инноватсионӣ), паҳнкунанда (интишордиҳандаи таҷрибаи инноватсионӣ)» [12, с.108-117].

Дар осори илмӣ марбут ба инноватсияи китобхонаҳо, ба мутахассисони ҷавони китобдор ҳамчун гурӯҳи касбии нисбатан навоар таваҷҷуҳи хосса зоҳир шудааст. Ба андешаи мо, характери комплекси фаъолияти инноватсионӣ барои иштирок дар фаъолияти инноватсионӣ ба доираи васеи шахсони дорои нуруи илмӣ-техникӣ, илмӣ, истеҳсолӣ, молиявӣ ва зехнӣ мусоидат менамояд. Мутахассисони соҳаи китобдорӣ дар якҷанд ё тамоми марҳалаҳои рушди инноватсионӣ ширкат меварзанд. Дар варианти аввалин иштироки нопурра (сингулярӣ), дар варианти дуюм иштироки пурра (универсалӣ) ба назар мерасад. Баъзан дар марҳилаи эҷоди инноватсия ба сифати субъекти фаъолияти инноватсионӣ истифодабарандаи китобхона, ки ғояи инноватсиониро пешниҳод ва ё татбиқ кардааст, баромад карда метавонад.

Фаъолияти инноватсионӣ ба азхуднамоии навгоние, ки барои ҳалли зиддиятҳои мавҷуда дар амалияи китобдорӣ-библиографӣ пешбинӣ шудааст, равона гардидааст. Ҳамзамон, онҳо барои татбиқи самарабахши вазифаҳои китобхона имкон фароҳам меоранд. Аз ин рӯ тарзҳои пешниҳодшавандаи ҳаллу фасли мушкилот (масъалаҳо) бояд ба стратегияи рушди китобхона мутобиқат карда, аз доираи рисолати он берун набароянд.

Мақсади умумии ҳама гуна инноватсияҳо баланд бардоштани сатҳи фаъолияти амалии китобдорӣ-библиографӣ, ҳаматарафа қонё гардонидани

талаботи иттилоотии муштариёни китобхона мебошад. Он дар мақсадҳои чузъӣ: муносибгардонии номгӯй (анво, яъне навъҳо) ва сифати маҳсулот, хизматрасониҳои китобдорӣ-библиографӣ ва технологияҳои татбиқи онҳо ифода меёбад. Ҳар як инноватсия метавонад дорои мақсадҳои дуумдараҷае бошад, ки аз мақсади асосӣ бармеоянд ва аз инноватсияи мушаххас вобастаанд.

Ба сифати объекти фаъолияти инноватсионӣ предмете баромад мекунад, ки фаъолияти субъект ба он равона карда шудааст. Ба маънои васеи он объекти фаъолияти китобдорӣ-библиографӣ ба шумор меравад, зеро саъю талоши субъект ба тақмили он равона карда шудааст. Ба андешаи як зумра олимону мутахассисон фаъолияти инноватсионӣ танҳо аз ҷоринамоии технологияи нави иттилоотӣ иборат аст, ки ин, албатта ғалат аст.

Инноватсияҳо метавонанд дар тамоми самтҳои фаъолияти китобхона ба назар расанд. Бо назардошти он, ки инноватсияҳо характери мушаххас доранд, объекти онҳо метавонад: сохтори китобхона, ҳайати он, низоми идоранамоии китобхона, технологияи фаъолият, шаклу усулҳои хизматрасонии китобдорӣ-библиографӣ, маҳсулоту хизматрасониҳои иттилоотӣ ва ғайра бошад.

Вобаста ба характери объекти фаъолияти инноватсионӣ инноватсияҳоро тасниф (классификатсия) кардан мумкин аст. Ҳангоми таснифи инноватсияҳо мо бояд мазмуну мундариҷаи онҳо, тамоюли онҳоро ба объекти тағйирот ба назар гирем ё ба ибораи дигар, пеш аз ҳама мундариҷаи онҳоро арзёбӣ намоем.

Ҳамин тавр, инҳо объекти фаъолияти инноватсионӣ шуда метавонанд:

1. Анвои (навъҳои) маҳсулоти иттилоотӣ;
2. Мавод ва васоити истеҳсолот;
3. Равандҳои технологӣ;
4. Омили инсонӣ ва соҳаи иҷтимоӣ;
5. Низоми ташкилӣ ва идоранамоии фаъолияти китобхона.

Вобаста ба ин, навъҳои зерини инноватсияҳоро ҷудо намудан мумкин аст.

- инноватсияҳои маркетингӣ (маҳсулотӣ);
- инноватсияҳои техникӣ;
- инноватсияҳои технологӣ;
- инноватсияҳои иҷтимоӣ;
- инноватсияҳои ташкилӣ.

Мавриди зикр аст, ки новобаста аз он ки инноватсияҳо чӣ гунаанд, онҳо ба тамоми фаъолияти китобхона таъсир мерасонанд. Маҳз дар ҳамин маврид хусусияти комплекси инноватсияҳои зоҳир мегардад. Инноватсия ба таври самаранок татбиқшуда боиси пайдоиши силсилаи инноватсияҳои мегардад. Масалан, инқилоби технологӣ дар соҳаи китобдорӣ – библиографии солҳои 90-уми асри гузашта ба ивазшавии технологияҳо мусоидат намуд, технологияи нав бошад номгӯй ва анвои маҳсулоту хизматрасониҳоро ғанӣ гардонид. Илова бар ин, инқилоби мазкур ба тағйирёбии шуури касбии кормандони китобхонаҳо, тақмили ихтисоси онҳо ва васеъ гардидани доираи фаъолиятшон мусоидат намуд. Ҳамаи ин, бешак, «Боиси таҳаввули нақши китобхонаҳо дар ҷомеа, ғанӣ гардидани он тавассути зам шудани функсияҳои нав ва ниҳоят, рушди эволюсионии (батадриҷи) китобхонаҳо гардиданд» [5, с.94-98].

Раванди инноватсионӣ дар шакли умумӣ ин гузариши пайдарпай аз идеяи инноватсияи эҳтимолӣ ба эҷоди он, истифода ва интишори он мебошад. Равандҳои инноватсионӣ фаъолияти инноватсионие мебошанд, ки ба таҳия ва татбиқи натиҷаи корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ, фаъолияти илмӣ-техникӣ ва азхуднамоии таҷрибаи инноватсионии китобдорӣ-библиографии китобхонаҳои хориҷӣ ва ватанӣ равона карда шудааст. Моҳияти раванди инноватсионӣ дар он

зоҳир мешавад, ки он силсилаи амалиёти мақсаднок оид ба ташаббус, таҳияи инноватсия, татбиқ ва интишори минбаъдаи он мебошад.

Дар назарияи менечменти инноватсионӣ ва адабиёти илмӣ китобхонашиносӣ «равандҳои инноватсионӣ»-ро аксаран тавассути пайдарпай номбар кардани равандҳои таркибии он муайян мекунад.

Тамоми муҳаққиқон 3 раванди асосии инноватсиониро чудо намудаанд:

1. Пайдоиши (эҷодӣ, ошкорнамоӣ) инноватсия;
2. Истифодабарии инноватсия дар фаъолияти амалӣ (ҷоринамоӣ, татбиқ, азхуднамоӣ, воридшавӣ ва амалия);
3. Паҳннамоӣ (интишор).

Истифодаи истилоҳи «ҷоринамоӣ» дар шароити муосири иҷтимоӣ-иқтисодӣ чандон саҳеҳ нест. Як қатор муҳаққиқон, аз ҷумла И. Г. Моргенштерн ва Н. Т. Чуприна пешниҳод менамоянд, ки он ба «мафҳумҳои «азхуднамоӣ», «татбиқ» ва дигар ислоҳот иваз карда шавад. Илова бар ин, ҳангоми баррасии сохтори раванди инноватсионӣ, Н. Т. Чуприна зарурияти ивазнамоии истилоҳи «паҳннамоӣ»-ро ба истилоҳи «ретранслятсия» пешниҳод намудааст» [ниг. 8, с.39-42]. Пешниҳоди мазкурро муҳаққиқ И. М. Матвеева дастгирӣ намуда, қайд кардааст, ки «То солҳои 1990-ум дар амалияти китобдорӣ раванди паҳннамоӣ маънои нусхабардории ҳатмӣ таҷрибаи пешқадами китобдориро дошт» [4, с.44].

Дар баробари се раванди зикргардида, инчунин чудо намудани раванди инитсиализатсия (аз калимаи латинӣ initiation – фарзи таъмид) ба мақсад мувофиқ аст. Он фаъолиятест, ки аз масъалагузорӣ (дарки номувофиқатӣ, зиддият дар фаъолияти амалӣ), омӯзиши ҳамаҷонибаи вазъият, ҷустуҷӯи идеяҳо ва роҳҳои ҳалли мушкилоту зиддиятҳо ва лоиҳакашии инноватсионӣ иборат мебошад. Моҳиятан, ин раванди «тавлиди» навгонихост. Яке аз хусусиятҳои асосии он ин аст, ки асосан дар сатҳи инфиродӣ-шахсӣ анҷом меёбад. Ин раванди «асили» китобдорӣ-библиографӣ мебошад.

Фаъолияти инноватсионии библиографӣ аз амалияи библиографӣ, ихтилофоту зиддиятҳое, ки дар дохили он ҳангоми робитаи мутақобила бо муҳити беруна ба вучуд меоянд, оғоз меёбад. Ниёз ба инноватсияҳо тавассути омӯзиши ҷиҳатҳои мусбату ноқиси фаъолияти китобдорӣ-библиографии китобхона, зиддиятҳо ва натиҷаҳои кори китобхона, таҳлили таъсири омилҳои дохилӣ ва берунӣ ба ин фаъолият муайян карда мешавад. Пас аз дарки ин ё он зиддият мутахассис роҳу воситаҳои баромадани китобхона аз вазъияти нугуворро ҷустуҷӯ менамояд. Агар мушкилоти мавҷударо бо роҳу воситаҳои анъанавӣ баргараф кардан имконнопазир бошад, пас масъала мавзӯи ҷустуҷӯи эҷодӣ гардида, характери илмӣ-таҳқиқотӣ пайдо мекунад.

Ҷустуҷӯи идеяҳо истифодаи тарзу усулҳои гуногуни эвристикӣ: саволҳои назоратӣ, таҳлили морфологӣ, методи синектика, назарияи ҳалли вазифаҳои ихтироот ва дигаронро осон мегардонад. Натиҷаи ҷустуҷӯӣ метавонад боиси навгонии муҳим барои соҳа гардад. Танҳо дар ҷунин маврид сухан дар бораи пайдоиши навгонӣ меравад. Ғояи инноватсионӣ дар ин гуна навгонӣ нест, чунки тарзи ҳалли зиддият аллакай маълум аст ё ҳамин ғояро аллакай дар навгонҳои қаблӣ ҷустуҷӯ намудаанд. Дар ҳарду ҳолат ҳам, марҳилаи инитсиализатсия характери эҷодӣ, инноватсионӣ дорад, зеро барои ҳалли зиддият истифодаи механикии қарорҳои маъмулӣ нокифояанд.

Раванди инитсиализатсия бояд дар маҳилаи лоиҳасозии инноватсионӣ анҷом ёбад, ки он дар соҳаҳои гуногуни хоҷагии халқ истифода мешавад. Вале

дар соҳаи фаъолияти китобдорӣ танҳо имрӯз зарурати ҷоринамоии он дарк шудааст.

Пас аз асосноксозии идея дар лоиҳаи инноватсионӣ роҳбарияти китобхона ё мақомоти болоӣ дар бораи татбиқи он қарор қабул мекунад. Ин фаъолият оид ба татбиқи лоиҳаи инноватсионӣ мебошад. Агар навгонӣ аз худ карда шавад, пас ин раванд, моҳиятан ба таҷрибагузаронӣ табдил меёбад ва натиҷаи он ба тақдирӣ минбаъдаи навгонӣ таъсири ҷиддӣ мерасонад.

Раванди таҳияи лоиҳаҳои инноватсионӣ басо мураккаб ва заҳматталаб буда, натавонӣ саъю талоши роҳбарону мутахассисони китобхона, балки таъмини маблағ, эътирофи маънавия-психологӣ ҷомеа ва дастгирии фаъолияти ташаббусро тақозо мекунад. Ба раванди инноватсионӣ «номуайянии табиӣ» хос аст. Ҳангоми лоиҳакашии инноватсияҳо пешакӣ натиҷаи онро пешбинӣ намудан душвор аст. Қисми таркибӣ ва муҳими раванди мазкур таҳлили натиҷаҳои инноватсия, ҷиҳатҳои мусбат ва манфӣи он, зиддияту мушкилоте, ки дар ҷараёни татбиқи он ба амал омадаанд ва сатҳи матлубияти он барои ҷоринамояи дар китобхонаҳои дигар мебошад.

Марҳилаи сеюм – диффузия, омезиш (интишор, паҳннамояи) инноватсияҳо ба шумор меравад. Дар ин марҳила инноватсия ба муҳити касбӣ мутобиқ гардида, бо назардошти шароити китобхонаи мушаххас тағйир ёфта, навӣ ба ҳамин китобхона мувофиқи он пайдо мешавад. Ин марҳилаи коммуникатсионӣ буда, суръати ҷараёни он аз иқтидори шабакаҳои коммуникатсионии мавриди истифода, сабк ва шаклҳои ахбор, қувваи таъсири онҳо, ҳайати аудиторияи мақсаднок, хусусияти қабул гардидани он аз ҷониби истеъмолкунандагон ва ғайра вобаста аст. «Диффузия тӯфайли дар матбуоти даврӣ интишор гардидани мавод аз натиҷаи татбиқи инноватсияҳо (мақолаҳои илмӣ, илмӣю оммавӣ, маводи методӣ, мусоҳиба, баромадҳо ва ҳоказо), рекламаҳо, баромадҳои шифохӣ ҳангоми муошират бо ҳамкорон (конференсияҳо, таҳсилоти касбӣ, сафарҳои хизматӣ ва ғайра) ба амал меояд» [10, с. 48].

Фаъолияти инноватсионӣ бо раванди технологикунории инноватсия анҷом меёбад, ки дар натиҷа он ба стандарти (шаблони) фаъолият, қисми ҷудонопазири фаъолияти китобдорӣ-библиографӣ табдил меёбад.

Ҳамин тавр, «Равандҳои инноватсионӣ – равандҳои инитсиализатсия, татбиқ, диффузия (омезиш) ва технологикунории инноватсияҳо мебошанд. Марҳилаи пайдоиши идея то технологикунории инноватсия сикли ҳаётии инноватсия ба шумор меравад» [7, с.42].

Дар илми муосир муҳаққиқон аксаран мафҳумҳои «захираҳои инноватсионӣ» ва «захираҳои фаъолияти инноватсионӣ», инчунин мафҳуми ба онҳо наздик «неруи инноватсионӣ»-ро истифода мебаранд. Новобаста аз истифодаи васеъ назарияи захираҳои инноватсионӣ ҳанӯз ба қадри кофӣ таҳқиқ нашудааст.

Таҳлили мафҳумҳои «захираҳои инноватсионӣ» ва «неруи инноватсионӣ» шаҳодат медиҳад, ки аксаран муҳаққиқон ин ду мафҳумро айният медиҳанд. Масалан, И. В. Афонин дар асараш ««Инновационный менеджмент» ин мафҳумро чунин таъриф кардааст: «таҳти мафҳуми «захираҳои инноватсионӣ» маҷмуи воситаҳои молиявӣ, зеҳнӣ ва моддӣ, ки корхона барои ноил гардидан ба натиҷаҳои инноватсионӣ доро аст, фаҳмида мешавад» [1, с.32]. С. С. Половников бошад мафҳуми «неруи инноватсионӣ»-ро ҳамчун «маҷмуи имкониятҳои иқтисодӣ (зеҳнӣ, моддӣ, молиявӣ, кадрӣ ва ғайра)-и корхона барои ҷалби самараноки технологияҳои нав дар гардиши ҳоҷагидорӣ» маънидод кардааст» [15].

Ба андешаи мо, агарчи ин ду мафҳум ба ҳам наздикан, вале онҳоро мушобеҳ доништан хато аст. Аз ин рӯ, ба андешаи С. А. Олехнович ва Б. Б. Карашаева зери мафҳуми «захираҳои инноватсионӣ» «воситаҳои молиявӣ, зеҳнӣ, моддӣ ва дигар воситаҳое, ки корхона дар фаъолияти инноватсионии худ дорад» фаҳмидан зарур аст» [13].

Васоити фаъолияти инноватсионии китобхона маҷмуи тамоми захираҳои кадрӣ, моддӣ, техникӣ, иттилоотӣ, молиявӣ, вақт, истифодабарандагон ва ғайра мебошанд, ки барои амалигардонии он заруранд.

Фаъолияти инноватсионии китобхона аз истифодаи воситаҳои гуногун вобаста аст. Барои амалигардонии он аз ҳама муҳимтар захираҳои зеҳнӣ (ақлонӣ) ба шумор мераванд. Вале онҳо на ҳамеша кофӣ мебошанд. Воситаҳои дигар ва басо муҳим сармоя ва хароҷоти вақт барои гузаронидани пажӯҳишҳо, лоиҳавӣ-технологӣ ва ғайра ба шумор мераванд. Аз мавҷудияти онҳо шароитҳои мушаххаси ҷоринамоии навгониҳо, яъне комёбии он вобаста аст. Кори басо асил, вале бо маблағгузорӣ таъмин набуда, дар шакли лоиҳа боқӣ мемонад, аксаран «рӯйи об» намебарояд, дар ҷузвдон, дар рафи ҳуччатҳо ҳамчун кашфиёти барои ягон муҳаққиқ ё корманд шинос боқӣ мемонад.

Дар менеҷмент фаъолияти инноватсионӣ аксаран якҷоя бо сармоягузорӣ мавриди омӯзиш қарор дода мешавад, чунки барои амалигардонии он маблағгузори зиёд лозим аст. Амалигардонии инноватсия аз хароҷоти зиёди захираҳои гуногун вобаста буда, онҳоро дар шакли арзиш ҳамчун хароҷоти иқтисодӣ ифода кардан мумкин аст.

Ҳамзамон, субъект дар раванди навгониҳо хароҷоти иҷтимоӣ мекунад. Ба ин намуди хароҷот, пеш аз ҳама, сарфи вақт, кӯшиш, ки барои қабули қарор зарур буда, иловатан масъулияти таваккалро талаб мекунанд ва ҳатто баъзан боиси бадшавии мақоми (вазъи иҷтимоӣ-иқтисодии) кормандон мегардад, дохил мешаванд. Хароҷоти иҷтимоиро тавассути методҳои сотсиологӣ (пурсиши хаттӣ, мусоҳиба, пурсиши эксперти ва ғайра) арзёбӣ намудан мумкин аст.

Масалан, масъулони китобхонаҳои кишварҳои мутараққии олам, аз ҷумла Россия, дар мавриди маҳдудият ё норасоии шадиди маблағгузориҳои бучетӣ кӯшиш менамоянд, ки барои рафъи мушкилот ва таҳияи инноватсияҳо тавассути таъсиси шурои сарпарастон, таҳкими робита бо аҳли ҷамоатчиғӣ, ҷалби маблағҳои ғайрибучетӣ мустақилона маблағ дарёфт намоянд. Илова бар ин, мақомоти вилоятиву шаҳрӣ ва ноҳиявии баъзе минтақаҳои Россия тариқи озмунҳои гуногун лоиҳаҳои инноватсионии китобхонаҳоро маблағгузорӣ мекунанд.

Мутаассифона, дар китобхонаҳои Тоҷикистон, аз ҷумла китобхонаҳои калонтарин ҳамин гуна саъю талош ва ташаббусҳо ҷиҳати дарёфти сарчашмаҳои ғайрибучетӣ барои маблағгузориҳои лоиҳаҳои гуногун, аз ҷумла инноватсионӣ, қариб, ба назар намерасад. Яке аз сабабҳои чунин вазъияти ногувор он аст, ки дар муассисаҳои таълимии зинаҳои гуногун, ки ба таълиму тарбияи китобдорони оянда машғуланд, ба масъалаи роҳи воситаҳои ҷалби маблағҳои ғайрибучетӣ, маркетинг, рекламаи китобдорӣ, лоиҳакашӣ, барномарезӣ, фандрайзинг, робита бо ҷомеа ва амсоли ин, ба кадрҳои кофӣ, тавачҷуҳ зоҳир намерасад. Бо назардошти тамоюлоти муосири ҷаҳони муосир зарур аст, ки минбаъд ҳангоми тарҳрезии нақшаҳои таълимии ихтисосҳои гуногуни касби китобдорӣ ба ин масъалаҳо диққати ҷиддӣ дода шавад.

Имрӯз бо шарофати ҷоринамоии баъзе намудҳои хизматрасониҳои пулакии китобдорӣ-иттилоотӣ имкониятҳои моддиву молиявии бархе китобхонаҳо, пеш аз ҳама, Китобхонаи миллии Тоҷикистон, Китобхонаи

давлатии бачагонаи ҷумхуриявӣ ба номи Мирсаид Миршакар, қисме аз китобхонаҳои соҳавӣ ва китобхонаҳои вилоятӣ то андозае беҳтар гардидааст. Қисми зиёди хизматрасониҳои музднок, асосан ба хизматрасониҳои иттилоотӣ-библиографӣ иҷрои маълумотномаҳои мураккаби библиографӣ, фактографӣ, ҷустуҷӯи иттилоот дар интернет, пойгоҳҳои мукамалматни библиографӣ, таҳияи иттилооти таҳлилӣ барои корхонаву муассисаҳо ва шахсони алоҳида равона карда шудааст. Аммо аз ҳамин имконияте, ки имрӯз қонунгузориҳои миллии барои ҷоринамоии хизматрасониҳои муздноки китобдорӣ-иттилоотӣ фароҳам овардааст, масъулони китобхонаҳо ба таври самаранок истифода бурда наметавонанд. Аксарияти лоиҳаҳо, ки имрӯз китобхонаҳо пешниҳод мекунанд, асосан, барои маблағгузорӣ аз ҳисоби бучетӣ давлат пешбинӣ шудаанд. Аз ин рӯ, айни замон фаъолияти инноватсионии китобхонаҳои Тоҷикистон, аз ҷумла китобхонаҳои калонтарин ба талаботи рӯз ҷавобгӯ нест.

Натиҷаи фаъолияти инноватсионӣ ба мисли мақсади фаъолияти инноватсионӣ мураккаб ва иерархӣ мебошад. Натиҷаи асосии он – баланд бардоштани сатҳи фаъолияти амалии китобдорӣ-библиографӣ чихати то ҳадди мукамалтарин қонеъ гардонидани талаботи иттилоотии истифодабарандагони китобхона мебошад. Натиҷаҳои дуумдараҷа аз инноватсия вобастаанд ва ҳатто дар доираи як инноватсия ба якҷанд натиҷа ноил шудан мумкин аст.

Натиҷа ва оқибатҳои инноватсия аз ҳамдигар фарқ мекунанд. Натиҷа ин самарайи иҷтимоӣ-иқтисодист, ки субъекти (ташкilot, муассиса, ҷомеа) ба даст меорад ва бо ҳамин мақсад наwgониро аз худ намудааст. Оқибат ин самараест, ки пешакӣ ба нақша гирифта нашудааст. «Пайомад ва натиҷаҳои наwgонӣ аз чихати миқёс ва нуруи таъсири худ ба самаранокии фаъолияти инноватсионӣ яхела нестанд» [ниг. 2, с.78-81].

Ба натиҷаҳои умумии фаъолияти инноватсионии китобхона дар маҷмӯъ, метавон баланд бардоштани самаранокии фаъолияти китобхона, рушди динамикии он, боло бурдани обрӯю эътибор, имич ва мақоми он, беҳтар намудани сифати кор, иҷрои нишондиҳандаҳои асосии он ва ғайраро дохил намуд.

Натиҷаҳои ҷузъӣ аз характер, мақсад ва пайомади инноватсияи мушаххас вобастаанд. Масалан, дар хизматрасонии библиографӣ ба натиҷаи фаъолияти инноватсионӣ баланд бардоштани фаврияти ҷустуҷӯӣ ва дастарасии иттилоот дохил мешаванд. Бо ҷорӣ гардидани технологияҳои нави иттилоотӣ имконияти иҷрои маълумоти библиографӣ ва фактографӣ беҳтар намудани сифати дастгоҳи маълумотдиҳӣ-библиографӣ фароҳам омад.

Аз ҳисоби ба роҳ мондани фаъолияти инноватсионӣ имконияти ба даст овардани ғоида ва маблағгузориҳои иловагии китобхона, беҳтар намудани сифати маҳсулоти ҷопӣ, рушди хизматгузориҳои иттилоотӣ дар китобхона, барқарор намудани равобити байникитобхонавӣ ва кооператсия бо китобхонаҳои дигар, маттаҳид намудани захираҳои онҳо ва ташаккули низоми ёрии методӣ фароҳам меояд.

Ҳамин тавр, ба роҳ мондани фаъолияти инноватсионӣ дар китобхона аз қонуниятҳои назарияи инноватика вабаста аст. Фаъолияти инноватсионӣ самти мустақили фаъолият набуда, балки бо технологиятҳои китобдорӣ-библиографӣ ҳамгиро мебошад. Асоси равандҳои инноватсиониро характери эҷодӣ ва комплекси онҳо, тағйирёбии фаъолияти китобдорӣ-библиографӣ дар сатҳи маҳаллӣ ва миллии муайян мекунанд.

Таҳқиқи масъала ба имкон дод, ки натиҷаҳои зеринро ҳосил намоем:

1. Ҳангоми таҳлили ин мавзӯ дар аввал бояд мафҳум ва моҳияти «инноватсия» дарк карда шавад. Баъдан, бо дарки моҳияти «инноватсия» мо метавонем ба мафҳуми «менеджменти инноватсионӣ» дуруст сарфаҳм равам. Фаҳми ин мафҳум имкон медиҳад, ки раванди истифодаи он дар соҳаи китобдорӣ самаранок сурат гирад.

2. Роҳандозии фаъолияти инноватсионӣ дар китобхона аз қонуниятҳои назарияи инноватика бармеояд. Фаъолияти инноватсионӣ самти мустақили фаъолиятӣ набуда, балки бо технологияҳои китобдорӣ-библиографӣ ҳамгиро аст. Асоси равандҳои инноватсиониро характери эҷодӣ ва комплекси онҳо, тағйирёбии фаъолияти китобдорӣ-библиографӣ дар сатҳи маҳаллӣ ва миллий мушаххас мегардонад.

3. Фаъолияти инноватсионӣ аслан, дар доираи инноватика сурат мегирад. Он падидаи нисбатан мураккаб ба ҳисоб рафта, дар навбати худ ҳамчун проблемаи илмиву назариявӣ гуногунҷабҳа аст. Аз ин хотир, он таҳқиқоти густурдаро тақозо дорад.

4. Рушди ҳаёати китобхона аз вазифаҳои муҳимтарини менеджменти инноватсионии кишвари мо дар марҳилаи муосири рушди давлат ба ҳисоб меравад. Он ҳамчун маҷмуи чорабиниҳо ба баланд бардоштани сифати захираҳои инсонии китобхона: таълим, тақмили ихтисос, азнавтайёркунии кадрҳо бояд равона гадад. Барои рушди кадрҳо китобхона бояд зинаҳои гуногуни таҳсилоти кадрҳоро дастгирӣ намуда, тарғибу ташвиқ ва паҳншавии донишҳои наву таҷрибаҳои инноватсиониро таъмин намояд. Маҳз дар ин асно, мо метавонем дар хусуси рушди минбаъдаи менеджменти инноватсионӣ сухан гӯем.

Ҳамин тариқ, пешрафти соҳаи китобдорӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон аз шароит ва омилҳои мухталиф соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷомеа: иҷтимоӣ, сиёсӣ, иқтисодӣ ва фарҳангӣ алоқаманд аст. Рушди менеджменти инноватсионӣ дар соҳаи китобдорӣ кишвар низ аз ҳамин омилҳо вобаста аст. Рушди ин соҳаҳо воқеан метавонанд ба инкишофи менеджменти инноватсионии соҳаи китобдорӣ замина фароҳаи оранд. Ҳамзамон омилҳои субъективӣ ва объективиро набояд сарфи назар кард, зеро дар аксар ҳолат ин омилҳо дар пешрафти соҳаҳои мухталиф, аз ҷумла менеджменти инноватсионии соҳаи китобдорӣ нақши ҳалкунанда мебозанд.

Адабиёт

1. Афонин, И. В. Инновационный менеджмент / И. В. Афонин. – М.: Гардарики, 2007. – 223 с.
2. Васильев, Ю. П. Развитие инновационной деятельности в США, или как удвоить ВВП / Ю. П. Васильев. – М.: Экономика, 2005. – С.78-81.
3. Карташов, Н. С. Инновационные процессы: общее и частное / Н. С. Карташов // Библиотека. – 1998. – №3. – С. 39-42.
4. Матвеева, И. М. Библиотечная инноватика / И. М. Матвеева. – Челябинск, 2010. – 127 с.
5. Национальная инновационная система России: состояние и пути развития. – М., 2006. – С.94-98.
6. Раджабова, Н. Ш. Инновационное развитие библиотек: концептуальный подход / Н. Ш. Раджабова // Доклады Академии наук Республики Таджикистан. - Душанбе, 2018. - №3 (003). – С. 42-48.

7. Сулаймонӣ, С. Китобхона дар раванди дигаргунсозихои иҷтимоӣ аз диди раҳёфти низомёфта / С. Сулаймонӣ. Дар оғӯши китобҳо: Маҷмӯаи мақолати илмӣ. – Душанбе: Ирфон, 2001. – 243 с.

8. Чуприна, Н. Т. Профессиональная инноватика как фактор развития современной библиотеки / Н. Т. Чуприна. – М., 2003. – 160 с.

9. Шосаидзода, С. Инноватсияҳои китобдорӣ ва моҳияти онҳо // Китобхона дар ҷаҳони муосир: баррасии фарҳангию иттилоотӣ. - Душанбе: Дониш, 2019. – С. 8-40.

10. Шосаидзода, С. Фаъолияти инноватсионии китобхона: сохтор, равандҳо ва захираҳо // Китобхона дар ҷаҳони муосир: баррасии фарҳангию иттилоотӣ. – Душанбе: Дониш, 2019. – С. 48-64.

11. Яшин С. Н. Финансирование инноваций и инвестиций предприятий монография / С. Н. Яшин. – Нижний Новгород: ВГИПУ, 2010. – С. 108-117.

Маводи электронӣ

12. Олехнович, С. А., Карашаева, Б. Б. Основные виды ресурсов в инновационной деятельности [Маводи электронӣ]: Режими дастраснамоӣ: <https://openbooks.itmo.ru/ru/file/4386/4386.pdf>

14. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе. 22.12.2016 [Маводи электронӣ]. Режими дастраснамоӣ: // www.president.tj/.

15. Половников С. С. Инновационный потенциал [Маводи электронӣ]. Режими дастраснамоӣ: // www.yandex.ru/.

Раджабова Назира

ИННОВАЦИОННЫЙ ПРОЦЕСС В ФОРМИРОВАНИИ И РАЗВИТИИ БИБЛИОТЕЧНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ТАДЖИКИСТАНА

В статье автор акцентировал внимание на инновационной деятельности и освоении инноваций, которые призваны разрешить существующие противоречия в библиотечно-библиографической практике. В то же время, они дают возможность для эффективной реализации библиотечных задач. Поэтому предлагаемые пути решения проблем (вопросов) должны быть совместимы со стратегией развития библиотеки и не должны выходить за рамки её миссии.

Общая цель любых нововведений – поднять уровень практической библиотечно-библиографической деятельности до максимального уровня для полного удовлетворения информационных потребностей пользователей библиотеки. Оно выражается в частичных целях: адаптации перечня (категории, т.е. нового) и качества продукции, библиотечно-библиографических услуг и технологий их применения. Каждая инновация может иметь второстепенные цели, вытекающие из основной цели и зависящие от конкретной инновации.

В большинстве случаев эффективность инновации достигается после её внедрения. Обычно инноватор пытается решить конкретную задачу, он меньше думает о критериях инновационности.

Инновации (нововведения) являются результатом инновационной деятельности, которые включают в себя целый комплекс научных, финансовых, технических мероприятий, способствуют дальнейшему развитию библиотечной практики, модернизируют её, делают библиотечную продукцию и услуги конкурентоспособными на информационном рынке.

Инновационная деятельность, в свою очередь, предъявляет серьёзные требования к профессионализму, личным качествам и способностям библиотекаря-библиографа, поскольку от него зависит формирование знаний и производство новых товаров и продуктов, налаживание услуг и инициирование новых процессов.

Ключевые слова: инновационные ресурсы, диффузия, система управления библиотекой, нововведение, информационный рынок, конкурентоспособность, организованная деятельность, инициатор

Radzhabova Nazira

INNOVATIVE PROCESS IN THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF LIBRARY ACTIVITIES IN TAJIKISTAN

In this article, the author focuses on the innovative development of practices aimed at resolving existing contradictions in library and bibliographic activities. These innovations provide opportunities for the effective implementation of library tasks. Therefore, the proposed solutions to these issues must align with the library's development strategy and remain within its mission.

The overarching goal of any innovation is to elevate the standard of practical library and bibliographic activities to fully meet the information needs of library users. This goal can be expressed in partial objectives, such as adapting the list of services (including new categories) and improving the quality of library and bibliographic services and the technology used in their delivery. Each innovation may also have secondary objectives that arise from the main goal and depend on the specific innovation.

In most cases, the effectiveness of an innovation is assessed after its implementation. Innovators typically focus on solving specific problems rather than considering the broader criteria of innovation.

Innovation is the outcome of innovative activities, encompassing a wide range of scientific, financial, and technical efforts that contribute to the further development of library practice. It modernizes libraries and enhances the competitiveness of library products and services in the information market.

Innovative activities place significant demands on the professionalism, personal qualities, and skills of librarians and bibliographers. The formation of knowledge, production of new goods and services, and the initiation of new processes largely depend on their capabilities.

Keywords: innovative recourse, diffusion, library management system, innovator, information market, competitiveness, organized activity, initiator.

ТДУ:78точик+782/785+787+37точик+781.43+39точик

Охонниёзов Варқа,
Таваккалов Ҳайдар

ТАСВИР ВА ТАШРЕҲИ РУБОБ ДАР САРЧАШМАҲОИ ТАЪРИХӢ

Дар мақола масъалаи тасвир ва таширеҳи рубоб дар заминаи сарчаишаҳои таърихӣ, аз ҷумла “Рабобнома”-и Султон Валад, “Борбаднома”-и Аскаралӣ Раҷабов ва “Луғатнома”-и Деҳхудо мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст.

Рубоб аз ҷумлаи созҳои маъруф ва аз қадимулайём дар байни мардумони Осиёи Марказӣ ба вижа Кӯхистони Бадахшон машҳур буда, новобаста аз будан ё набудани мутриб, дар аксари хонадон нигоҳ дошта мешавад.

Перомунӣ пайдоиши рубоби бадахшонӣ дар сарчаишаҳои таърихӣ маълумоти зиёде маҳфуз мондааст. Аз таҳқиқ ва баррасии сарчаишаҳои таърихӣ, аён мегардад, ки рубоби помирӣ яке аз асбобҳои мебошад, ки то ҳоло мардум овози онро дӯст медоранд, ва дар маъракаи мухталиф онро мавриди истифода қарор медиҳанд. Аз сарчаишаҳо бармеояд, ки дар маросими мадҳиясарой асосан аз се асбоби мусиқӣ, рубоб, танбур ва даф истифода мекунанд. Ҳар сеи ин асбоб, дар баробари ҳаёту мамоти инсон, ҷаҳони маҳсули ҳудро доранд. Дар мақола дар хусуси онҳо ибрази назар шудааст.

Дар мақола маълумоти умумӣ ва хосаи сарчаишаҳо, ки дар онҳо аз рубоб ёд шудааст, баррасӣ гардидааст. Дар ин сарчаишаҳо рубоб на танҳо ҳамчун соз ва асбоби мусиқӣ муаррифӣ гардидааст, балки доир ба виласиҳои он, мисли таърихи пайдоиш, шакли намуд, аз ҷи сохта шудан, тарзи садо ва мақом низ маълумоти ҷузъӣ дода шудааст.

Мақола аз нуҳустин қишриҳои дар нишон додани мазмуну шакли асбоби мусиқӣ рубоб дар сарчаишаҳои таърихӣ ба ҳисоб рафта, дар таҳқиқи ҷарафари ин асбоби мусиқӣ ҳамчун раҳнамо хидмат карда метавонад.

Калидвожаҳо: маддоҳ, навозанда, рубоб, оҳанг, рост, маърака, мадҳиясарой, рубоби қашқарӣ, автор (чанд тор), мутриб, “Ҷароғавианкунӣ”, “Рабобнома”, сарчаишаҳо.

Рубоб аз ҷумлаи он асбобҳои мусиқӣ аст, ки дар ҳаёти маънавӣ ва ахлоқии сокинони кӯхистони Бадахшон мавқеи вижа дорад. Агарчи роҷеъ ба пайдоиши ин асбоб, ҷузъҳои он, мативу оҳанг ва истифодаи он дар маросиму суннатҳои мухталифи мардум гузоришу таҳлилҳои зиёде рӯи кор омадаанд, вале то ба ҳол дар бораи он ношинохтагӣҳои зиёде мавҷуданд.

Ба ҷуз аз ривоёти мардумӣ ва луғатномаҳо, перомунӣ пайдоиши сози рубоб дар сарчаишаҳои таърихӣ, адабӣ ва илмӣ форсу тоҷик иттилооти фаровон ба мушоҳида мерасад. Масалан, луғатшиноси варзида Алиакбари Деҳхудо таърихи пайдоиши рубобро ба давраи тоисломӣ марбут медонад: “Рубоб яке аз олотҳои мусиқӣ шарқӣ буда, дар Афғонистон ва қисмати дар Осиёи Марказӣ навохта мешавад. Дар Осиёи Марказӣ бештар туркон рубобро истифода мебарданд, ки ба туркӣ «инқилик» буд. Як мӯй аз думи аспро ба ду сари камон маҳкам мебастанд ва бо орша онро ба садо дармеоварданд. Дар

кухнатарин матне, ки ба таърихи 403 мелодӣ навишта шудааст, рубоб ба сурати зер тасвир гардидааст: Пӯсти хурӯс, ки ба рӯи як норгил кашида шуда ва даста дорад, ки бояд хеле маҳкам аз чӯби обнӯс ё бодом сохта шуда бошад. Ба рӯи он торҳо аз думи асп кашида мешуд, ки яке аз дигаре захимтар аст» [2, с. 237 – 245].

Муаррихи рус В.А. Ранов низ муътақид аст, ки рубоби бадахшонӣ таърихи тоисломӣ дорад. Ин олим дар китоби хеш «Беғушие по скалам» дар ин бора чунин ибрози назар кардааст: «Дар миёни петроглифҳои Лангар ҷои махсусро тасвирҳои асбобҳои мусиқӣ-рубобҳо ишғол мекунанд. Ин рӯйдод на танҳо дар Тоҷикистон, балки дар тамоми Осиёи Миёна беназир аст. Чунин тасвири петроглифӣ, ба унвони мисол аксҳои рубобҳо, ки дар шахҳои Аравани наздики вилояти Ош пайдо шуданд ва петроглифҳои шимоли Покистон, ки дар саҳраҳои Гилгит кашф шуданд, ба ҳамдигар хеле монанд мебошанд. Дар Ясини Гилгит дар рӯи сангҳо 40 тасвири рубоб ҳаққоқӣ шудаанд. Ин нукта ба Лангар хеле наздик аст ва тавассути кӯҳҳои касноғузар 100 км ташкил медиҳад. Вале тасвирҳои Лангар ва Ясин қобили муқоиса намебошанд, зеро дар Лангар 500 адад чунин тасвирҳо мавҷуданд, ки дар майдони аввал 28 рубоб ва дар дуввум 300 рубоб кашф шуданд, ки ин минтақаро «Кӯҳи рубоб» меноманд. Дар майдони саввум 86 адад, дар майдони чорум 59 адад, дар майдони панҷум 43 адад тасвири рубоб мавҷуданд [6, с. 178 – 179]. Ҳамчунин, ин муҳаққиқ менигорад: «Бояд зикр кард, ки тасвирҳои рубоб баъзан вақт бо тасвири панҷаи дасти кушодаи инсон, ки панҷ ангушт дорад дучор мешавад. Панҷаи даст рамзи динии мазҳаби исмоилия ба ҳисоб меравад. Таълимоти исмоилия дар Помир дар қарни XI пайдо шуд, ки он бо ташрифоварии мутафаккири маъруф Носири Хусрав алоқаманд мебошад. Ин таърих шояд ба як қатор тасвирҳои рубобҳо алоқаманд бошад. Вале баъзе тасвирҳои рӯи санг дорои таъсири дараҷаи миёнаи нури офтоб мебошанд, ки метавон таърихи онҳоро ба асрҳои миёнаи пештар мансуб донист» [6, с. 180].

Тибқи таҳқиқоти донишманди тоҷик, профессор Аскаралӣ Рачабов маълум мегардад, ки сози рубоб дар замони Сосониён машҳур будааст. Тавре аз сарчашмаҳои таърихӣ маълум мегардад, мусиқии замони Сосониён пойдевори мусиқии минбаъдаи мардуми форсу тоҷик ба шумор рафта, он ҳатто ба фарҳанги арабӣ низ нуфузи худро расонидааст. Профессор Аскаралӣ Рачабов дар китоби «Борбаднома» андешаҳои муҳаққиқ Ҳ.Г. Формарро перомони мусиқии замони сосониён чунин меорад: «Борбад ба маънӣ номе дар таърихи мусиқии мардумони эрониясл ва кишварҳои дигари шарқ устод, асосгузори мусиқии касбӣ аст. Мусиқие, ки дар аҳди хилофати Араб садо медод, таҳиякорони он эрониясл ва онҳо осори Борбадро бе тағйир иҷро мекарданд. Мақоми таърихан бузурги Борбад низ аз ҳамин аст, ки таснифоти ӯ бо роҳ ва равиши тоза идома меёфт ва аз дил интиқол менамуд, фарди ҳунарваре мисли Борбад дар таърих кам аст ва ӯро осораш ба ин мартабаи бузурги ҳунари мушарраф намудааст. Баъзе муҳаққиқон мумкин шубҳадоранд, ки ин тавсифот чун афсона ба назар мерасад, лек ҳеҷ ҷое шубҳа нест, таърих ба ин устои ҳунар чунин мартаба, унвони баландро муносиб донистааст. Баҳои таърих далели бузургии Борбад аст» [5, с. 93].

Тақдири минбаъдаи маданияти мусиқии тоҷикон бо сарнавишти давлати бузурги Сомониён пайванд мешавад. Инкишофи ҳамаҷонибаи илму санъат, бунёди шахру истехкомҳои бузург, баъдан ба арсаи илму фарҳанг баромадани симоҳои бузурги таърихӣ ба монанди Абуалӣ ибни Сино, Абунасл Форобӣ, Муҳаммад Ал-Хоразмӣ, Абурайҳони Берунӣ, инчунин дастрас будани осори гаронбаҳои онҳо таваҷҷуҳи моро ба он ҷалб месозад, ки дар он давра низ ба мусиқӣ иштиёқ доштаанд. Аз таълифоти муҳаққиқи эронӣ Туғрали Таҳмосбӣ

маълум мегардад, ки сози рубоб дар замони мутафаккири шарки асрҳои IX-X Ал-Фаробӣ низ шухрати беандоза доштааст. Донишманди мазкур аз китоби мусиқии мутафаккири варзида “Китоб ал-мусиқӣ ал-кабир ал-мадҳал ила синоъат-ал-мусиқӣ” ёдрас шуда менигорад: “Фаробӣ дар китоби мусиқии худ номе аз ғижжак намебарад, вале аз сози дигаре гуфтугӯ мекунад, ки муҳаббати комил ба ғижжак дошта, дорои 2 сим буда ва бекамон навохта мешудааст: Номи ин соз рубоб аст, ки баъдҳо шоирони мо зиёд аз он ёд кардаанд. Хоча Ҳофиз дар ин маврид мефармояд:

Рубобу чанг ба бонги баланд меғӯяд,
Ки ғӯшу хуш ба пайғоми аҳли роз кунед.

Калимаи рубоб дар ашъори шоирони классики форсу тоҷик зиёд ба кор рафтааст, чунончи, Ҳаким Фирдавсӣ гӯяд:

Наёмад сара мурғу моҳӣ ба хоб,
Аз он базму овоз зи чангу рубоб.
Ба Марв андар аз бонги чангу рубоб,
Касеро набуд ҳеҷ оромӣ хоб.

Шайх Аттор гӯяд:

Бинвоз маро, ки бе ту бархост,
Чун чанг зи ҳар рағам ғиғонӣ.
Най не чу рубобам аз ғами ту,
Яъне, ки раге ва устухонӣ.

Носири Хусрав низ гӯяд:

Зи чашмат хоб бигрезад, чу гуштат зи рубоб ояд,
Ба хоб андар шавӣ, он гаҳ, ки бархонад касе Фурқон [11, с. 124].

Рубоб дар миёни аҳли тасаввуф мақом ва мартабаи хеле бузурге доштааст, зеро сӯфиён дар хонаҳои гирди ҳам омада, ҳангоми муноҷот аз рубоб истифода мекардаанд. Масалан, яке аз муҳаққиқони машҳур Ҳусайни Хидевҷам роҷеъ ба оини мусиқии сӯфиёни Қобул чунин иттилоъ медиҳад: Аксари навозандагоне, ки пас аз ними шаб ба он хонаҳои ҷамъ пайвастанд, мардони куҳансол ва дуруштандом буданд, ки бо ришҳои сафеди анбӯх ва дасторе мутаносиб либоси аҳли тақво дар ин хонаҳои қадам мениходанд. Дар ҳоле ки сози худ дар қиссаи печида ва барои масун (муҳофизат) аз чашми номаҳрамони кишрӣ зерӣ ибтидо пинҳон карда буданд рафтор ва кирдори ин гурӯҳи тозаворид чунин буд, ки пас аз рухсати мурид ибтидо ба як сӯ мерафт ва соз аз қисса берун меомад ва дар лаҳзаи танаффус ҳамагонӣ кук мешуд ва саранҷом бо дигар созҳои сӯфиён ҳамнаво мегарданд. Ба ҳангоми навохтани ин созҳо гурӯҳе аз сӯфиён ҳозир дар маҳфил рӯи ду зону нишаста ба аскори “ё ҳақ, ё ҳу, илоҳу...” замзама мекарданд. Созҳои ин гурӯҳ иборат буд аз най, рубоб, дутор, соринда, танбӯр, дилрабо аз дигар олооти мусиқии афғонӣ, ки ном ва тасвири бархе аз онҳо дар ин мақола хоҳад омад хабаре набуд [14, с. 26-27].

Дар бораи муносибати шоири бузурги асри XIII Мавлоно Ҷалолиддини Балхӣ нисбат ба рубоб Алиакбари Деххудо дар Луғатномаи хеш чунин зикр мекунад: «Навиштаанд, ки Мавлоно Ҷалолуддини Балхӣ рубобро менавохтааст

ва дар даврони ӯ рубоб аз аркони ҷудоинопазири самоъ ба шумор мерафтааст». Алиакбари Деххудо дар тақвияти он, ки Мавлоно нисбати рубоб ихлоси комил доштааст, аз Девони Кабир шеърёе иқтибос овардааст, ки матни зер аз он аст:

Ҳеч медонӣ, чӣ мегӯяд рабоб,
3-ашки чашму аз чигарҳои кабоб.
Чӯб ҳам гӯяд будам ман шоҳи сабз,
Зини ман бишикасту бидрид он рикоб,
Ҳам зи ҳақ растем аввал дар ҷаҳон,
Ҳам бад ӯ ваҳме равем аз инқилоб.
Хуш камонча мекашад, к-он тори ӯ,
Дар дили ушшоқ дорад изтироб.
Турку Румиву Араб гар ошиқ аст,
Ҳамзабони ӯст ин бонги савоб.
Аз буруни шаш ҷиҳат ин бонг хост,
К-аз ҷиҳат бигрезу рӯ аз мо матоб [2, с. 237].

Муҳаққиқи таърихи тариқайи исмоилияи Ислом доктор Фарҳод Дафтарӣ низ ин ақидаро дар суҳанронияш дар соли 2009 дар симпозиуми байналмилалӣ «Ҳазрати Алӣ» (Донишгоҳи Эйлули шаҳри Измири Туркия) чунин тақвият бахшид: Агар шумо рубоби Мавлоно Ҷалолиддини Румиро ҷустуҷӯ кунед, онро танҳо дар Бадахшон пайдо карда метавонед.

Доктор Алӣ Султони Гирдуфаромарзӣ дар таълифоти худ мусиқии замони Мавлоно Ҷалолиддини Румиро таҳқиқ намуда, перомунӣ рубоби Султон Валад, ки яке аз шоирон ва орифи тавоноӣ асри XIII ва XIV буд, чунин ибрази назар намудааст: Бо диққат дар шевае сурудан ва ба назм кашидани Султонвалад ва мазомин ба кор бурда, дар «Рабобнома», шоири игроқ набошад. Агар бигӯем дар ҳар байт, бо назарияи Мавлоно бархурд хоҳем кард. Вай ҳатто номи маснавии худ «Рабобнома»-ро бо таваҷҷуҳи ин ки ин соз махсус ва мансуб ба падараш аст, интиҳоб карда ва ин маснавиро бо «Раббоб» бунёд ниҳодааст. Он чунон, ки Мавлавӣ, «Маснавӣ»-ро бо «най» оғоз намудааст [3, с.1].

Профессор Аскаралӣ Рачабов дар таъа ба таъкираи Давлатшоҳи Самарқандӣ, роҷеъ ба яке аз мутрибони қарни XIII ва XIV Қутбуддин Маҳмуд, ки сози рубоб ва барбатро хело моҳирона менавохтааст, чунин иттилоъ медиҳад: «Қутбуддин Маҳмуд ибни Зиёуддин Масъуд ибни Муслиҳи Ҳозарунӣ –Шерозӣ, машҳур ба Алломаи Шерозӣ яке аз бузургтарин донишмандони нимаи дуюми асри XIII ва ибтидои асри XIV буда, дар вусъати илм, маърифат ва афкори мусиқии форсу тоҷик ва Шарқ саҳми пураарзише гузоштааст. Таъкиранигори тоҷик Давлатшоҳи Самарқандӣ (1437-1491) роҷеъ ба фаъолияти мутрибӣ, баробари дигар кашшофиҳои Қутбуддини Шерозӣ дар илму маърифат, инчунин «варо дар алҳону ақонӣ вукуфи тамои буда» ва муътақиди он аст, ки созхоро (рубобу барбат) бисёр неқ менавохт. Дар ҳузури сомеъон лаҳнҳои ғарибу аҷиб тағанӣ мекард» [5, с. 33].

Тавре профессор Аслидин Низомов дар китоби “Таърих ва назарияи шашақом” ишора мекунад, созҳои мусиқӣ ба мисли рубоб дар минтақаи Осиёи Марказӣ ҳанӯз аз асри XIV маъмул буданд. Донишманди мазкур барои собит сохтани ақидаи худ акси рубоберо аз музейи Бритония овардааст, ки он ба акси танбури имрӯзаӣ мо шабоҳати беандоза дорад. Мисли ин рубоб мо танбуреро аз хонаи Шаъншоҳ Саидқозимов пайдо кардем, ки он моли пир Сайидфаррухшоҳ

ибни Шохпартовӣ буда, дар охири қарни XVIII ва ибтидо асри XIX тарошида шудааст. Набераи ӯ Ш. Мамадшерзодшоев доир ба ин танбур ва маҳорати мутрибии пир Сайидфаррухшоҳ чунин нақл кард: «Тибқи иттилооти адабиётшинос Амирбек Ҳабибов Сайидфаррухшоҳ дар қарни 19 ба дарбори Мавлоно Султонмуҳаммадшоҳ (Оғохонӣ III – Ҳ.Т.) ба шаҳри Бомбайи Ҳиндустон сафар карданд ва дар он ҷо дар тӯли 7 сол таҳсили илм намуданд. Сайидфаррухшоҳ танбурашро бо худ ба дарбори Оғохон бурда, дар он ҷо бо он муноҷот меҳондааст. Ин танбур пас аз Сайидфаррухшоҳ ба писараш Сайидқозим, баъди ӯ ба писараш Саломатшоҳ ва пас аз ӯ ба писараш Шаъншоҳ мерос мондааст ва то имрӯз дар хонаводаи онҳо нигоҳдор мешавад» [12, с. 30-32]. Вале дар асрҳои минбаъда рубоб дар Эрон ва Мовароуннаҳр тадричан шаклашро дигар кард. Мувофиқи маълумоти баъзе сарчашмаҳо, рубоби ин давра ба танбӯр шабоҳат дошта, косааш каме бузургтар будааст ва ба он низ пӯсти оху мекашидаанд. Дастааш аз дастаи танбӯр кӯтоҳтар буда, торҳои (2-3-то) аз абрешим ва пардахоро аз рӯдаи ҳайвонот тайёр мекардаанд. Онро бо мизроб ва баъзан бо камонча менавохтанд. Ин соз тадричан дар Осиёи Миёна, дар шаҳри Қошқар (воқеъ дар Синсияни Хитой) ва Ҳинд паҳн мегардад. Шояд ин соз тадричан ҷойи барбатро гирифта бошад, ки дар асрҳои минбаъда барбат аз байн рафт. Рубоб тахминан асрҳои XVII-XVIII дар вилояти Қошқар бо шакли каме тағйирёфта ва зеботаре маъмул шуд. Ба он дар қисми гардана ду шохи камоншакли ба тарафи коса тобхӯрда ҳамроҳ карда шуд ва бо номҳои «лавабо» (хитой), «равал» ва «рабаб» машҳур гардид. Ба ақидаи хунарманд, драматург, актёр ва навозандаи машҳури Тоҷикистон Гурминҷ Завкибеков рубоби қашқарӣ дар асоси рубоби бадахшонӣ сохта шудааст. Ӯ дар мусоҳиба бо профессор Аслидин Низомов перомунӣ ин масъала чунин иброз намудааст: «...ин ҳамон рубоб, ки шумо дар бораи он гуфтед, рубобҳои қашқарӣ аз рубобҳои бадахшонӣ гирифта шудааст. Чунки дар Қашқар ҳам мардуми бадахшӣ бисёр ҳастанд, дар айни ҳол шаклаш дигар ҳел аст, барои мисол дар рубоби Қашқарӣ сим аст, дар рубоби бадахшонӣ зил аст. Рубоби қашқарӣ мисли рубоби мо дуто даста дорад (шохча). Асли рубоби мо (помирӣ) гӯё аз ҳуди Эрон омадааст ва роҷеъ ба рубоб нақлу ривоҷ то имрӯз дар миёни мардуми Бадахшон маҳфуз мондаанду дар дигар ҷойҳо аз байн рафтаанд [9, с. 28].

А. Низомов қайд мекунад, ки яке аз мақомҳои «Шашмақом» мақоми «Рост» буда, решаи он ба давраи Одам (а) мерасад. Ӯ ба иттилооти «Рисола дар шашмақом» таъя намуда, чунин иқтибос меорад: «... мақомотро аз даври афлок гирифтаанд, муфассал он ки дар ин боб дувоздаҳ мақом, бисту чаҳор шувба ва шаш овоза баён меёбад. Чунин гӯянд, ки аввал ҳафт мақом буд, аз ҳафт пайғамбар мондааст... ва мақоми «Рост» аз Ҳазрати Одам (а) мондааст, чунонки сухан ин, ки Момо Ҳавворо аз Чидда ба наздики Ҳазрати Одам (а) оварданд, якдигарро дида ба “Ҳой-ҳой” тамом бигиристанд ва он нола дар мақоми «Рост» буд» [1, с. 154]. Қобили қайд аст, ки дар мадҳия яке аз мақомҳои асосӣ мақоми рост буда, бештари матнҳои мадҳӣ дар ин мақом ба ҷо оварда мешаванд.

Роҷеъ ба шухрати беандозаи рубоб дар миёни хунармандони Бадахшон яке аз муаррихони варзидаи тоҷики қарни XVIII-XIX Муҳаммад Сиддиқи Гулшанӣ дар китоби хеш «Таърихи Ҳумоюн» чунин ибрози назар намудааст: «Машғул будан ба созу мусиқӣ яке аз хислатҳои маънавии беҳтарини аҳолии ин вилоят маҳсуб мешавад. Донишомӯзони мадраса дар иҷрои «Нақши мулло» маҳорати хубе доштанд. Мардуми одӣ аксаран тибқи шавқу рағбати бадахшониён дар

ичрои оҳангҳо ва навохтани рубоб дилбастагии беандоза доранд. Дар ин кор онҳо ба дараҷаи устодӣ расидаанд» [9, с. 136].

Муҳаққиқ В.Д. Охонниёзов дар маросими “Чароғравшанкунӣ” истифода гардидани рубобро чунин ба қайд гирифтаст: «Пештар мадҳиясарой асосан дар фосилаи байни Дуои шом ва афрӯхтани Чароғ иҷро мешуд. Ҳангоме ки Чароғ дар дами субҳ афрӯхта мешуд, мадҳиясарой қариб ягона воситае буд, ки ширкаткунандагони маросими мавтро то ба он дам машғули тафаккур мебошад. Мадеҳасарой қонуну талаботи худро дорад, ки асосан аз интиҳоби асбобҳои махсусан мусиқӣ, иҷрои оҳангҳои махсус, интиҳоби матн-мадҳияҳои шаклу мазмунӣ ба ин оҳангҳо ҷавобгӯӣ ва албатта, ҷавобгӯӣ ба суннати “Чароғравшан” иборат мебошанд. Дар анҷоми ин маросим асосан аз се асбоби мусиқӣ: рубоб, ки бо номи рубоби бадахшонӣ машҳур аст, танбур ва даф истифода мекунанд. Ҳар сеи онҳо ҷаласаҳои махсуси худро дар баробари ҳаёту мамоти инсон доранд» [10, с. 65-66].

Аз қовишҳои маводи ҷамъшуда ва гуфтаҳои қуҳансолон ба ҳулосае омадан мумкин аст, ки суннати мутрибӣ ҳанӯз то асрҳои XVIII-XIX дар тамоми навоҳии Бадахшон мавқеъ пайдо намудааст. Аз ҷониби дигар, дар ин ҷодаи санъати мусиқӣ дар нимаи аввали асри XIX-XX дар байни мардум шухрат доштани мутрибон ва ҳофизони мадҳиясаро, ба мисли Мубораки Ваҳонӣ дар Ваҳону Ишқошим, Маҳмадшо ва Шогун дар Шугнону Шохдара ва Давлатназар, Хучаназар, Палла ва Алиёр дар Рӯшону Бартағ шаҳодати он аст, ки анъанаи мадҳиясароӣ ва мутрибӣ аз замонҳои қадим дар Қӯҳистони Бадахшон пайдору устувор гаштааст.

Ҳулоса, як назари сатҳӣ ба мушоҳидаи мавқеи рубоб дар маросими мардуми Бадахшон нишонгари он аст, ки ин асбоби мусиқӣ ҷузъи ҷудонашавандаи ҳаёти маънавӣ ва аз воситаҳои тарбияи ахлоқии мардум буда, он таърихи дуру дароз дорад. Дар замонҳои мо низ онро мутрибон ва ҳофизон дар маросимҳои муҳталиф ва бо маҳорати баланд истифода мекунанд.

Адабиёт

1. Низомов, А. Таърих ва назарияи шашмақом / А. Низомов. – Душанбе: Ирфон, 2003. – 650 с.
2. Деххудо, А. Луғатнома / А. Деххудо – Техрон, 1230 шамсӣ. Ҷ.17. – 1670 с.
3. Гирдуфаромарзӣ, А. Орои Мавлоно дар “Рабобнома”-и Султонвалод / А. Гирдуфаромарзӣ. – Техрон, 1377. – 690 с.
4. Таҷвидӣ, А. Мусиқии эронӣ / А. Таҷвидӣ – Техрон. Ҷ. 2. – 1377. – 390 с.
5. Раҷабов, А. Афкори мусиқии тоҷик дар асрҳои XII-XV / А. Раҷабов. – Душанбе: Дониш, 1989. – 395 с.
6. Ранов В. А Бегущие по скалам (Наскальные рисунки Памира) / В.А Ранов – Душанбе, 2016. – 410 с.
7. Завқибеков, Г Диалог культур через знакомство с музыкальными инструментами трёх стран Азербайджана, Афганистан, Таджикистан / Г. Завқибеков. – Душанбе, 2006. – 130 с.
8. Чарир, М. Гузидаи таърихи Балъамӣ / М.Чарир – Техрон, 1373. – 850 с.
9. Сиддиқ, М. Таърихи Ҳумоюн / М. Сиддиқ – Душанбе, 2016. – 280 с.
10. Охонниёзов, В. Таърихи адабиёти форсии тоҷикӣ дар Бадахшон / В. Охонниёзов – Душанбе: Сифат-Офсет, 2022. – 328 с.
11. Тамосбӣ, Т. Мусиқӣ дар адабиёт / Т.Тамосбӣ. – Техрон, 1380. – 400 с.

12. Умед, Ш. Назаре ба тақдири китобҳои хаттии Бадахшон / У. Шохзодамуҳаммад // Анис.– 1999.–№ 3. – С. 30-36;
13. Хушомад, А. Фалсафаи рубоб / А. Хушомад // Бадахшон.– 2001.– 22 июн.
14. Хусайн, Х. Шеър ва мусиқӣ дар Эрон / Х. Хусейн. –Техрон, 1385.–138 с.

**Охонниёзов Варқа,
Таваккалов Хайдар**

ОПИСАНИЕ И АНАЛИЗ РУБАБА В ИСТОРИЧЕСКИХ ИСТОЧНИКАХ

Рубаб – один из самых популярных музыкальных инструментов, издавна известный у народов Средней Азии, особенно у населения Горного Бадахшана, и хранящийся в большинстве семей, независимо от того, есть там музыкант или нет. О происхождении бадахшанского рубабa имеется много информации в исторических источниках. Из исследования и обзора исторических источников становится ясно, что памирский рубаб - один из инструментов, который люди до сих пор любят и используют в различных церемониях. Судя по имеющимся источникам, церемония пения панегириков в основном включает в себя три вида музыки: тамбур, даф и рубаб. Каждый из них несет в себе уникальную мысль о смысле жизни и смерти человека. О них и пойдет речь в данной научной статье. Источники, объясняющие рубаб и его особенности, включены в эту статью. Помимо описания музыкального инструмента, в этих источниках содержатся подробные сведения о форме, внешнем виде, истории создания, составе, звучании и статусе рубабa.

Статья считается одной из первых попыток показать содержание формы музыкального инструмента рубаб в исторических источниках и может послужить руководством для дальнейших исследований в этом направлении.

Ключевые слова: восхваление, музыкант, рубаб, мелодия, рост, поход, пение гимнов, кашкарский рубаб, автор (несколько аккордов), композитор, «Священная лампада», «Рубаб-наме», источники.

**Okhoniyozov Varqa,
Tavakkalov Haydarmamad**

DESCRIPTION AND ANALYSIS OF THE RUBAB IN HISTORICAL SOURCES

This article examines the description and interpretation of the *rubab* within historical sources, including “Rubabnama” by Sultan Valad, “Borbadnama” by Askarali Rajabov, and the “Loghatnama” (Dictionary) by Dekhoda.

The *rubab* is one of the most popular musical instruments, known since ancient times among the peoples of Central Asia, particularly among the inhabitants of mountainous Badakhshan. It is commonly found in most households, regardless of whether there is a musician present. There is extensive information about the origin of the Badakhshan *rubab* in historical sources, and research indicates that the Pamir *rubab* remains a beloved instrument used in various ceremonies.

According to available sources, the panegyric singing ceremony predominantly incorporates three types of instruments: the *tambur*, *daf*, and *rubab*. Each of these instruments conveys a distinct perspective on the themes of life and death, which is further explored in the article.

The sources detailing the rubab and its specific characteristics are thoroughly discussed. These sources not only describe the rubab as a musical instrument but also

provide insightful details about its form, appearance, history, construction, sound, and cultural significance.

This article represents one of the earliest efforts to explore the rubab's form and content as depicted in historical sources and serves as a foundation for further research in this area.

Keywords: Praise, musician, rubab, melody, rosto, march, singing hymns, Kashgari rubab, author (several chords), composer, “Holy Lamp”, “Rubabnama”, sources.

ТДУ: тадж:78+78.071.21.789,9+782/784+784.4

Худойбердиев Султонали

ВОПРОСЫ ТАДЖИКСКОГО МАКОМНОГО ТВОРЧЕСТВА В КОНТЕКСТЕ ЛОКАЛЬНЫХ СТИЛЕЙ

Основная тема данной статьи направлена на освещение вопросов макомного творчества долинных таджиков, которые в большей степени проживают в городах древнего Согда.

Регион Согдийской области известен своими уникальными музыкальными традициями, характеризующимися многообразными отдельными жанрами макомного творчества и различной манерой его школы исполнения.

В большей степени в данном направлении представлена худжандская исполнительская школа, которая связана с именами известных певцов-исполнителей, как Содирхон Хофиз и его последователями: Максудчоном Болтуевым, Додобоем Урунбоевым, Маъруфхоча Баходуровым, Боймухаммадом Ниёзовым, Джусрабеком Набиевым и др.

В основном, в худжандской школе известна музыкальная традиция макомного искусства. К нему относятся, в первую очередь, варианты классической музыки (например, Дугох – I, II, III, Баёт I, II, III, YI, Шахноз-Гулёр и народно-профессиональные инструментальные музыкальные варианты, как Дилхироч, Сегох и пр.).

Вторым направлением в данном регионе является Исфаринская школа исполнения. Она связана с именами Зебопари, Мадумаром Хофизом, Ибни Амином, Иброимчоном Норматовым, Мирзкурбоном Солиевым, Муродчоном Юлбарсовым и др.

Здесь популярны отдельные варианты жанров классической музыки, как циклические песни Дугох 1,2,3,4; Гиря 1,2,3; Баёт 1,2,3,4. Наряду с песенными жанрами ещё бытуют инструментальные варианты народной и классической музыки. К ним относятся такие отдельные мелодии, как: Турандод, Фаргонача 1,2; Сарбоз 1,2,3; Фигон, Мушкилот, Кучабози, имеющие связь с классической музыкой.

Ключевые слова: проблема, маком, макомное творчество, исполнительская школа, локальное направление, жанр, классические песни, инструментальная музыка.

Изучение традиционных форм профессионального творчества таджикского макомного творчества стало одной из актуальных проблем современного искусствознания. Глубокий и повышенный интерес к макомному творчеству объясняется как его большой художественной значимостью, так и своеобразием форм функционирования, содержательности, стилистики, открывающих целый ряд аспектов музыковедческой науки. В этом плане

таджикские макомы являются ветвью древнего искусства макомата – благодарнейший объект для разностороннего и пристального исследования, а также практического творческого освоения. В каждом национальном музыкальном наследии среднеазиатских народов нетрудно ощутить наличие самостоятельных стилей, которые связаны как с этнической общностью, так и социально-экономическими и географическими условиями жизни того или иного местного региона. К ним относятся искусство бухарского Шашмакома, хорезмского «Олти ярим маком» (Шесть с половиной макомов) [13,с.162-203] и варианты Фергана - Ташкентских макомов [10,с.10-54].

В музыкальном наследии таджикского народа прослеживается в основном три локальные группы: 1) горно-бадахшанская, 2) хатлонская, 3) согдийская. Каждый из этих групп имеет своеобразные стилевые музыкальные формы. В научных обиходах ещё имеется другая классификация, которая предполагает взгляд на таджикскую традиционную музыку с разделением ее на музыку горных и долинных стилей [1,с.76-85]. В первую очередь, здесь бросается в глаза пестрота, связанная с наличием множества дополнительных подразделений – местных стилей, которые отличаются определёнными стилистическими особенностями и представляют стили другого – менее масштабного уровня. Например, в Горно-бадахшанском направлении это Шугнанский, Рушанский, Бартангские стили. В Хатлоне – Даштиджумские, Восейские, Шурабадские и Кулябские. В регионе Согда – Зеравшанские, Худжанские, Исфаринские, Истаравшанские и Пенджикентские.

Примечательно, что яркие локальные стили, каждый из которых глубоко специфичен, на определённом этапе намекают на необходимость использования географического подхода. Под ними понимаются понятия – от одежды, кухни и до самых различных видов художественного творчества. В музыке эти различия отражены в жанровом составе, в ладоструктурных образованиях, ритмических формулах и мелодико-интонационной основе. В свою очередь, в них имеются заметные отличия, заключающиеся в двух аспектах: во-первых, это как бы внешние черты различия, касающиеся названий, последовательности составных частей макомов, самой организации разделов; во-вторых, это внутренние черты различия, обнаруживающиеся в мелодике, метроритме, элементах структуры, исполнительских манерах и т.д.

Основная тема данной статьи направлена на освещение вопросов макомного творчества долинных таджиков, которые в большей степени проживают в древних городах Согда. В центре внимания вопросов искусства традиционной музыки, в частности, изучение местных музыкальных традиций, в том числе локальные разновидности макомного искусства. Однако, разрешение данного вопроса невозможно без видения классической музыки Шашмакома. Так как история формирования классической музыки, в частности, искусство Шашмакома и его различные местные формы свидетельствует о том, что данный вид музыки в большей степени относится к городским традициям (в том числе и к придворным). Это связано с тем, что городская культурная среда с социальным образом жизни, обычаями, образованием, просвещением, духовностью и расширением литературно-музыкальной среды представляет определённые особенности.

Главные факторы музыкального творчества имеют определённые особенности. Прежде всего, они связаны с тем или иным географическим регионом, имеющим характерные черты исполнения. В данном случае необходимо взглянуть в двух разных направлениях Центральной Азии, которые имеют важное место в традиции Согдийской области. Они проявляются в общих

и отличительных чертах музыкального творчества. Одним из них являются исполнительские направления Ферганской долины, а другой – Зеравшанской долины. Данные традиции формировавшихся местных уникальных образцов двух великих долин, каждая из которых раскрывает в себе сущности специфическими музыкальными явлениями местного исполнения.

Отсюда следует, что каждое из них представляет уникальные возможности певческих и исполнительских традиций древних городов Худжанда, Исфары, Канибадама, Истаравшана и прилегающие к ним районы имеют прямое отношение к музыкальной культуре Фарганской долины. Второе направление традиционного музыкального творчества связано с культурно-поэтической средой и социальной духовностью древних городов Пенджикента, Самарканда и жителей Зеравшанской долины в целом.

Регион Согдийской области известен своими уникальными музыкальными традициями, характеризующимися многообразными отдельными жанрами макомного творчества и различной манерой его школы исполнения.

Более важными направлениями из них является худжандская исполнительская школа. С ней связано творчество многих известных мастеров-исполнителей, вложившие свои неповторимую лепту в искусство местных макомов.

По своему географическому расположению город Худжанд находится в Ферганской долине, а экономические, социальные и культурные связи его населения теснейшим образом имеют взаимовлияния с общими социальными взглядами, традициями и историческим происхождением данного региона. К нему относится многовековая общая культура, которая отражена в их музыкальной традиции ¹. В Худжанде имеется определённая традиция музыкального искусства, которое, как уже было упомянуто, представляет различные жанры. К нему относятся, в первую очередь, варианты народно-классической музыки (например, Ушшок, Баёт I, II, YI, Баёти Шероз I, II, III, Чоргоҳ I, II. и инструментальные варианты народно-профессиональной музыки, имеющей региональный характер, скажем, Дилхироч Сегох и пр.).

Вышеперечисленные музыкальные произведения, указывающие на многогранную роль искусства макома в нашей культурной жизни, естественно, не остались вне поля зрения научно-исследовательской мысли. Усилия по изучению макомата в современных условиях привели к определению ряда его закономерностей, общих и частных принципов. Без сомнения и то, что разработка фундаментальных проблем вопросов макомата, в том числе выявления глубоких процессов этого многоуровневого вида музыкального искусства, возможно лишь при сравнительном изучении всех типологически однопорядковых региональных форм и видов макомата. Это условие связано с тем, что исторические судьбы Центральной Азии в период активной выработки

¹ Необходимо отметить, что в наших отечественных науках, особенно в период последней советской науки, вопросы регионального распределения часто стали заменять или же определять только по государственно-политической границе, что приводило в заблуждение в определении той или иной исторической проблемы населения конкретного региона в контексте музыкального искусства.

канонов макомного искусства (ладовых систем, усулей, композиционных аспектов) были связаны единой культурой и имели централизованную социальную систему [16,с.6-7; 17,с.87-112]. Следовательно, всестороннее осуществление исследований такого рода предполагает целесообразность изучения, прежде всего локальных разновидностей макомата. Или же, из полученных результатов такого рода изучения можно будет выявить относительно полное представление о системе макомного творчества.

Однако, недостаточное изучение локальных вариантов местных макомов в этом плане составляет существенный пробел в наших знаниях. Не разработанность многих их аспектов становится причиной разных толков о них среди интеллигенции, специалистов и самих исполнителей этого вида искусства. Неизвестно, например, их количество, не установлено единство в их наименованиях, степень соотносительности с Шашмакомом и ряд других вопросов.

Например, нет единого мнения о наименованиях и отражение в употребляемых формулировках ферганских макомов, куда входит ещё и бытующие варианты худжандских макомов. В литературе встречаются наименования вариантов ферганских макомов как «Фергана-Ташкентские макомы» [5,с.47], «Чормаком» [4,с.19, 87; 22, с.111], «Фергана-Ташкентские варианты Шашмакома» [16,с.266], «Фергана-Ташкентские макомные циклы» [21,с.58], «Ферганские макомы» [22,с.103, 110], «Ташкентские макомы» [4,с.17; 22,с.96].

Есть предположение, что некоторые из этих определений возникли в результате внешнего сопоставления музыкальных образцов Ферганской культуры с Шашмакомом. Например, на протяжении прошедшего XX столетия различные аспекты изучения системы Шашмакома и Ферганских макомов оценивались через призму исторически сложившихся форм Шашмакома. То есть, в результате объединения феноменов этих двух разных культур, была установлена как единое целое в макроцикл под названием «Чормаком» (Баёт, Дугох-Хусайн, Чоргох, Гулёр-Шахноз).

Однако, проведённые исследования в этой области показывали, что не все свойства творческого развития этих двух культурных ценностей совпадают в отношении совместимости. После выхода уникального научного исследования Исока Раджаби – его научной работы «К вопросу о макомах», решение данного вопроса было направлено к другой формулировке. В частности, учёный особо подчеркивал несостоятельность термина «Чормаком», приводя некоторые убедительные факты о том, что с одной стороны, в них отмечается отсутствие строго канонизированного порядка последовательности усулей, и с другой, указывал гораздо большее (чем четыре) число образцов, входящих в сферу ферганских макомов [17,с.156-198; 9,с.35-63].

В вариантах Худжандских местных макомов имеют место отдельные виды циклических произведений, представляющие общую связь с вариантами Ферганских макомов. Как уже было отмечено, к нему относятся, в первую очередь, виды таких макомов как, например, Ушшок, Баёт I, II, YI, Баёти Шероз I, II, III, Чоргох I, II.

Для сравнительного анализа приведём сводную таблицу Фергана-Ташкентских и локальные варианты Худжандских макомов:

Таблица 1

Фергано-Ташкентские макомы		Худжандские макомные варианты	
УШШОҚ			
Нециклическая	Цикическая	Нециклическая	Циклическая
Ушшоқ (Мулло Тўйчӣ)	Гулёр-Шаҳноз I-V	Ушшоқи Содирхон	-
Ушшоқи Содирхон	Гулёр		Гулёри Содирхон
Ушшоқи Қўқанд	Шаҳноз		-
Насруллоии Фарғона	Чапандози Гулёр		-
	Қашқарчаи Ушшоқ		Қашқарчаи Ушшоқи Содирхон
БАЁТ			
Навои дутор	Баёт I		Баёт I
	Баёт II		Баёт II
	Баёт III (Савт)		-
	Баёт IV (Талқинча)		Баёти III
	Баёт V (Қашқарча)		-
БАЁТИ ШЕРОЗ			
	Баёт Шероз I		Баёт Шероз I
	Баёт Шероз II		Баёт Шероз II
	Баёт Шероз III (Савт)		-
	Баёт Шероз IV (Талқинча)		Баёт Шероз IV
	Баёт Шероз V (Қашқарча)		-
ЧОРГОҲ			
	Чоргоҳ I		Чоргоҳ I
	Чоргоҳ II		Чоргоҳ II
	Чоргоҳ III		-
	Чоргоҳ IV		-

Не трудно заметить, что основные параметры циклических структур Ферганских макомов совпадают с содержанием Худжанских макомных вариантов. Важным представляется вопрос внутренних связей между этими циклами. В первую очередь, они касаются непосредственно самого музыкального материала. Принципы формообразования, многоплановость внутренних связей между частями каждого макома создают большие вероятности для сравнительного анализа. Например, в макоме Ушшоқ и его циклической формы как Гулёр – Шаҳноз Ферганского варианта в разделе Худжанского макома

встречается нечасто. В свою очередь, макамы Баёт и Баёти Шероз², за исключением некоторых разделов, имеют почти одинаковые варианты.

В Худжанде носителями традиции местных макамов являются такие известные макомисты, как Содирхон Хофиз (1847-1931) и его последователи: Кори Сулаймон (1887-1954), Максудчон Болтуев (1890-1974), Додобой Урунбоев (1906-1984), Маъруфхоча Баходуров (1920-1997), Боймухаммад Ниёзов (1928-2009), Джурабек Набиев (родился в 1941г.) и др.

Вторым направлением в данном регионе определяются Исфаринские макомные варианты. Здесь в основном популярны отдельные варианты циклических произведений Дугоҳ 1,2,3,4; Гиря 1,2,3; Баёт 1,2,3,4. Кроме песенных жанров ещё бытуют инструментальные варианты народной и классической музыки. К ним относятся такие отдельные циклические произведения, не вошедшие в циклические произведения, как: Қаландарӣ 1,2,3,4; Фиғон, Кӯчабоғӣ 1,2.

Варианты Исфаринских макамов:

Таблица 2

Исфаринские макомные варианты		
Циклическая	Нециклическая	Циклическая
Гулёр-Шаҳноз I-V		-
Гулёр		Гулёр
Шаҳноз		-
Чапандози Гулёр		-
Қашқарчаи Ушшоқ		-
Баёт I		Баёт I
Баёт II		Баёт II
Баёт III (Савт)		-
Баёт IV (Талқинча)		Баёт IV
Баёт V (Қашқарча)		Баёт V
Дуғоҳ Ҳусайнӣ I		Дуғоҳ Ҳусайнӣ I
Дуғоҳ Ҳусайнӣ II		Дуғоҳ Ҳусайнӣ II
Дуғоҳ Ҳусайнӣ III		Дуғоҳ Ҳусайнӣ III
Дуғоҳ Ҳусайнӣ IV		Дуғоҳ Ҳусайнӣ IV
Дуғоҳ Ҳусайнӣ V		Дуғоҳ Ҳусайнӣ V
Гиря I		Гиря I
Гиря II		Гиря II
Гиря III		Гиря III
Гиря IV		-
Чорғоҳ I		Чорғоҳ I
Чорғоҳ II		Чорғоҳ II
Чорғоҳ III		
Чорғоҳ IV		

2. Названия «Баёти Шероз» связаны с текстом отдельных вариантов макама Баёт, которые взяты из поэзии Саъди Шерози.

Варианты Исфаринских макомов также имеют общие внутренние черты формообразования. Структуры Ферганских макомов Ушшок, Баёт, Дугох и Чоргох имеют общие циклические формы последовательности с Исфаринскими макомными вариантами. Общность заключается: в принципах строения и масштабах как отдельных частей, так и всего раздела, в сходстве принципов ладообразования и соотношения устоев, в некотором интонационном родственном исполнении, общности контуров мелодической линии. Кроме этого, отличие их прослеживается в некоторых элементах структуры. Например в композиционной части, Сархат, Миёнхат, Авч, Дунаsr, Фаровард, а также в конкретных мелодических оборотах, в метроритмическом строении, акцентуации (ферганские макомы исполняются на узбекском языке, а исфаринские на таджикском), манере исполнения, в характере звучания и темпах.

Исполнительские традиции исфаринских макомов тесно связаны с именами известных мастеров-макомистов, как Зебопар, Мадумар Хофиз, Ибни Амин, Иброимчон Норматов, Мирзкурбон Солиев, Муродчон Юлбарсов и др.

Итак, вопросы таджикского макомного творчества в контексте локальных стилей характеризует важность данного аспекта исследования и степень его изучения в научных и исполнительских целях. Они свидетельствуют о важности творчества местных макомов, представляющие уровень развития, а также устойчивости музыкального творчества в городских условиях. Местное макомное творчество представляет собой важную и характерную часть музыкального творчества, имеющую свои собственные традиции, свои закономерности и свою функциональную сферу деятельности. В течение исторического процесса макомное творчество стало органической частью народной жизни, но характеризуется своим развитием, своими специфическими формами выражения.

Кроме того, судя по эстетической и художественной точкам зрения, она включена в музыкальную и социальную действительность настоящего времени. Её традиции оказывают влияние и на музыку профессиональных бастакоров, и на современную национальную музыкальную культуру. По этой причине она интенсивно записывается, изучается, исследуется и анализируется современными таджикскими этномузыковедами.

Литература

1. Азизи, Ф. Маком и Фалак как явления профессионального музыкального творчества таджиков / Ф. Азизи. – Душанбе: Адиб, 2009. – 307 с.
2. Азизи, Ф. Традиционная профессиональная музыка в Таджикистане / Ф. Азизи // Очерки истории и теории культуры таджикского народа. Сборник научных статей. – Душанбе, 2010. – С.481-509.
3. Акбаров, И. «Юнус Раджаби» / И. Акбаров // Из серии книг народных певцов и музыкантов. – М.: Изд-во «Советский композитор», 1982. – 105 с.
4. Ашрафи, М. Узбекская народная музыка / М. Ашрафи // Выпуск статья к нотному изданию “Узбек халк музыкаси”. Т.2. – Ташкент, 1957. – С.3-28

5. Ашрафи, М. Народное музыкальное творчество / М. Ашрафи, Ю.Г. Кон // Музыкальная культура советского Узбекистана. – Ташкент: Фан, 1955. – 113 с.
6. Ахмедов, М. Дони Зокиров / М. Ахмедов. – Ташкент: Ибни Сино, 1995. – 96 с.
7. Беляев, В.М. Гулёр-Шахноз / В.М. Беляев // Проблемы музыкального фольклора народов СССР: статья и материалы. – М., 1973. – С.45-94.
8. Бегматов, С. Фарғона водийси ҳофизлик анъаналари: автореферат диссертации канд. искусствоведения / С.Бегматов. – Тошкент, 1995. – 24 с.
9. Гинсбург, С.Л. Музыкально-историческое наследство Советского Узбекистана / С.Л. Гинсбург // Пути развития узбекской музыки. – М.-Л., 1946. – С.160.
10. Ибрагимов, О.А. Фергана-Ташкентские макамы / О.А. Ибрагимов // Media land. – Ташкент, 2006. – С.175
11. Кароматов, Ф.М. Узбекская инструментальная музыка / Ф.М. Кароматов. – Ташкент: Литература и искусства им. Г.Гуляма, 1972. – 357 с.
12. Кароматов, Ф. Макам и маком / Ф.Кароматов, Ю. Эльснер // Музыка народов Азии и Африки. Вып.4. – М., 1984. – С.45-73.
13. Матёқубов, О. Мақомот / О. Матёқубов // Мусиқа. – Тошканд, 2004. – С.398.
14. Низомӣ, А. Таърихи мусиқии тоҷик / А. Низомӣ. – Душанбе: Нашриёти адабиёти бачагона, 2014. – 382 с.
15. Олимбоева, К. Ўзбекистон халқ созандалари / К. Олимбоева, М. Ахмедов. – Тошкент: Давлат бадиий нашрётти, 1959. – 157 с.
16. Очерки истории и теории культуры таджикского народа: сборник научных статей. – Душанбе: Ирфон, 2010. – 210 с.
17. Прокофьев, Е.А. Содирхон Бобошарифов. Избранные произведения / Е.А.Прокофьев, М. Зубков. – Сталинабад: Таджикгосиздат, 1946. – 73 с.
18. Ражабов, И. Макомлар масаласига доир / И.Ражабов. – Тошканд: Фан, 1963. – 310 с.
19. Раҷабихонӣ // Media land. Сборник научных статей конференции. – Тошкент, 1994. – С.127
20. Ҳақимов, Н. Шашмақом дар қарни XX / Н. Ҳақимов. – Хучанд: Ношир, 2006. – 406 с.
21. Чумаев, Ҳ. Сурудоҳи Боймуҳаммад Ниёзов / Ҳ. Чумаев. – Душанбе: Адиб, 1988. – 167 с.
22. Юнусов, Р.Ю. Макамы и мугамы / Р.Ю. Юнусов. – Тошкент: Фан, 1992. – 206 с.
23. Яҳёзода, О. Хучанднома / О. Яҳёзода. –Хучанд: Р.Ҷалил, 1992. –96с.

Худойбердиев Султоналӣ

МАСЪАЛАҲОИ ЭҶОДИЁТИ МАҚОМБАНДИИ ТОҶИК АЗ НИГОҲИ МАҚОМҲОИ МАҲАЛЛӢ

Дар мақола масъалаҳои эҷодии мақомбандии тоҷикӣ, ки ба фарҳанги мусиқии сокинони шаҳрҳои бостонии Суғди қадим иртиботи қавӣ дорад, баррасӣ шудааст.

Вилояти Суғд бо анъанаҳои шевои мусиқӣ, гуногунии жанрӣ ва оҳангҳои мактаби иҷроии машҳур аст. Жанрҳои гуногуни санъати мусиқии классикӣ минтақаҳо бо анъанаҳои нотакрори шевои мусиқии худ маъруф шуда, дар мактаби иҷроии мақоми махсусро соҳибанд.

Дар ин самт мактаби ҳунарии Хучанд бо сарояндагони шухратёраш чун Содирхона Ҳофиз ва пайравони ӯ: Мақсудҷон Болтуев, Додобой Ёрунбоев, Маъруфхоча Баҳодуров, Боймуҳаммад Ниязов, Ҷӯрабек Набиев ва дигарон мусиқии касбиро рушд бахшидааст.

Сабки мактаби ҳунарии онҳо, асосан ба анъанаҳои мақомбандӣ бештар шабоҳат дорад. Ба таркиби онҳо намунаҳои мусиқии классикӣ (масалан, Дуғох – I, II, III, Баёт – I, II, III, VI., Шохноз - Гулер ва сабқҳои мусиқии халқии касбӣ – Дилхироч, Сегоҳ ва монанди инҳо) шомиланд.

Самти дуюм дар ин вилоят мактаби эҷодии мақомхонӣ ва мақомбандии шаҳри Исфараи бостонӣ мебошад. Мактаби мазкур бо номҳои Зебопарӣ, Мадумар Ҳофиз, Ибни Амин, Иброимҷон Норматов, Мирзқурбон Солиев, Муродҷон Юлбарсов ва Абдурахим Шерматов шухрат ёфтааст.

Анъанаҳои мусиқии маҳаллии Исфара бештар ба мусиқии классикӣ таъсир дорад. Ба намунаи онҳо силсилабандии сурудҳои классикӣ Дуғох 1,2,3,4; Гиря 1,2,3; Баёт 1,2,3,4 дохил мешавад, ки дар сабки маҳаллӣ эҷод шудааст. Ба ғайр аз навъҳои жанри суруд, намунаҳои мусиқии созӣ низ дар шакли халқӣ ва классикӣ мавҷуд аст. Ба ин гурӯҳ оҳангҳои созӣ – Турандод, Фарғонача 1,2; Сарбоз 1,2,3; Фигон, Мушкilot, Кӯчабоғӣ ва ғайра дохил мешаванд.

Калидвожаҳо: масъала, мақом, эҷодиёти мақом, мактаби иҷрокунанда, мақомҳои маҳаллӣ, сабки мусиқӣ, жанр, сурудҳои классикӣ, оҳангҳои созӣ.

Khudoiberdiev Sultonali

ISSUES OF MAQAM CREATIVITY IN TAJIKISTAN IN THE CONTEXT OF LOCAL STYLES

This article focuses on the issues of *maqam* creativity among the valley Tajiks, who predominantly reside in the cities of ancient Soghd. The Soghd region is renowned for its unique musical traditions, distinguished by diverse individual genres of makom creativity and the distinct styles of its performance schools.

The primary school is the Khujand performing school, associated with renowned singer-performers like Sadirkhan Hafez and his followers: Maqsudjan Boltuev, Dodoboy Urunboev, Marufkhaja Bahodurov, Baymuhammad Niyazov, Jurabek Nabiev, and others. The Khujand style is noted for its *maqam* musical tradition, which includes various classical music variants such as *Dogah* I, II, III, *Bayat* I, II, III, VI., *Shahnaz*, as well as folk-professional instrumental pieces like *Delkheraj*, *Segah*, and others.

The second prominent direction in this region is the Isfara performance school. Here, several variants of classical song genres are popular, including cyclic songs such as *Dogah* 1, 2, 3, 4; *Gerya* 1, 2, 3; and *Bayat* 1, 2, 3, 4. Besides song genres, there are also instrumental versions of both folk and classical music. These include individual melodies like *Turandad*, *Farghonacha* 1, 2; *Sarbaz* 1, 2, 3; *Feghan*, *Moshkelat*, *Kuchabaghi*, and others.

Keywords: Tajik music, *maqam*, Soghd, local creativity, performance school, local direction, genre, classical song, instrumental music.

ТДУ:78точик+9точик+7821.784+785/789+37точик+78.071.2

Раҳимов Билолиддин

ФАЪОЛИТИ ДАСТАҲОИ КАСБИИ ШАШМАҚОМСАРО ДАР ЗАМОНИ ИСТИҚЛОЛ

Дар мақола омилҳои таҳаввул ва руиҳи «Шашмақом» дар замони соҳибистиқлолии Тоҷикистон, бо дарназардошти хидматҳои устодони варзида, дастовардҳои олимони санъатшинос ва амсоли ин мавриди баррасӣ қарор гирифтааст.

«Шашмақом» мусиқии Ҳирфавии халқи тоҷик мебошад, ки дар раванди таърих маҳз тавассути талошҳои устодони ҳунар, ромишгарони варзида ва мутрибони чирадаст бо сабку услуби хос то ба замони мо расидааст. Дар ин раванд, махсусан усули мактаби устод-шогирд, ки беиштар шифоҳӣ сураат мегирифт, нақши муҳим дорад.

Руиҳи «Шашмақом» дар замони истиқлолият, аз ҳар ҷиҳат ба иқдомҳои пайвастаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон вобаста аст. Маҳз бо дастгирии сиёсати фарҳангии Пешвои миллат дар фаъолияти дастаҳои касбии шашмақомсароён муассисаҳои давлатии фарҳангӣ аз қабилӣ: «Филармонияи давлатии Тоҷикистон ба номи Акашариф Ҷӯраев», «Ансамбли давлатии «Шашмақом»-и ба номи «Ғазлиддин Шаҳобови Кумитаи телевизион ва радиои назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, «Консерваторияи миллии» ба номи Талабхӯҷа Сатторов ва «Академияи мақом» дигаргуниҳои касбӣ эҷодӣ ба вуҷуд омад.

Ин дигаргуниҳоро ҳамчунин дар самти илму амали шашмақомсароӣ, услуби таълиму омӯзиш ва иҷроии мақомҳо, яъне аз нав эҷё намудани силсиласароии «Шашмақом», сайқали маҳорати ҳунармандон, мутрибону сарояндагон ансамблҳо мушоҳида мекунем.

Калидвожаҳо: мусиқиишнос, ромишгарон, чирадаст, Шашмақом, ниёгон, тхориқа, силсиласароӣ, ҳунарманд, мутрибон, сарояндагон, устодони ҳунар.

Шашмақом – ҳазинаи беҳамто, буда яке аз бузургтарин офаридаҳои аҷдодони соҳибтамаддуну соҳибкаломи мо ба шумор меравад ва ин хориқаи беҳамто падидаи комили барҷастаи силсилавии мусиқии Ҳирфавии мақомӣ мебошад. Он аз 30 лаҳни мусиқии Борбади хунёгар ибтидо гирифта, тули 4500 сол тавассути шохкорҳои тавоноии ниёгонии бузургии мо Абӯабдуллои Рӯдакӣ, Абӯалӣ Ибни Сино, Абдурахмони Ҷомӣ, Абӯнасири Форобӣ, Сайфиддини Урмавӣ, Қутбиддини Шерозӣ, Дарвешалии Чангӣ, Алии Танбурӣ Кавкабии Бухорӣ ва дигарон бо нафосату нахату назокаташ то замони имрӯз омада расидааст. Ин зумра баҳри суфтаву пухта ва руҳбахшу ҷолиб гардидани ин санъати воло заҳмат кашида, онро шукӯҳу ҷалол баҳшидаанд.

Ин шохкории бузургии аҷдодӣ, реша дар умқи таъриху тамаддуни ориёӣ дорад ва халқи куҳанбунёду тамаддунофари мо дар ин шохасар часорату мардонагӣ, дониш, ҳикмату хирад, умеду орзуҳо ва ормонҳои чандҳазорсолаи худро дарҷ намудааст.

Ҷунончи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Эмомалӣ Раҳмон иброз намудааст: «Шашмақом ин ҷаҳони мо, забони мо, фарҳанги мо ва ҳастии мо. Агар “Шоҳнома”-и безаволи

Фирдавсӣ дар олами назм куллаи тобон бошад, пас “Шашмақом” дар олами мусикӣ куллаи тобноки дигар аст.

«Ҳифз кардани арзишҳои фарҳангӣ, мутобиқи давраи замони инкишоф додан ва бегазанд ба фардоиён расонидани онҳо вазифаи муқддаси ватандӯстонаи ҳар кадоми мову шумост» [5, с.3]. Бо шарофати иқдомҳои фарҳангпарварии Пешвои муаззами миллат дар даврони соҳибистиклолии Тоҷикистон баҳри эҳё ва ҳифзу арзишҳои фарҳангӣ шароити муфид фароҳам оварда шуд ва ансамблҳои касбии шашмақомсаро ба фаъолият шуруъ намуданд.

Баҳри дар амал татбиқ намудани иқдомҳои наҷиби эҳёгарии фарҳанги миллии ва арҷгузорӣ ба шоҳасари мусикии ҳирфавии аҷдодӣ «Шашмақом соли 12-уми майи соли 2000, таҳти рақами №294 Қарори махсус «Оид ба рушди минбаъдаи санъати иҷрогарии «Шашмақом» дар Тоҷикистон» бо имзои Президенти кишвар ба таъйин расид, ки заминаи устовор барои рушди ин санъати бузург гардид. Дар партави ин қарор интишори китоби нави «Шашмақом» бо таҳрири иловаҳо, ташкилу таъсиси марказҳои шашмақомсароёни ҷавон дар тамоми манотиқи кишвар, ба дастаи мақомхонаи назди Кумитаи радио ва телевизиони Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон додани номи устои илму амали «Шашмақом» Фазлиддин Шаҳобов далели ин гуфтаҳо мебошад. 12-уми май расман «Рӯзи Шашмақом» эълон карда шуд, ки дар тамоми манотиқи кишвар бо шукӯҳу шаҳомат ҷашн гирифта мешавад.

«Таърих ва оламиён, тамоми аҳли фарҳанги Шарқ гӯё ин лаҳзаву ин рӯйдоди бузургро пурсаброна ва бо ҳазор умед дар шафати тоҷикон мунтазир буданд. Шашмақом минбаъд чун садои дили пурумеди ҳазорон мутафаккирону мутрибони аҷдодиамон дар саросари самои Тоҷикистон танинандоз гардид ва овози баланд ба хуруш омад. Бо ҳамин сайри нави таърихии Шашмақом дар фазои тамаддуни ҷаҳонӣ оғоз гардид» [6, с. 325]. Ин заминаҳои бозғатимод барои омӯзишу таълим, рушду нумуи «Шашмақом» дар сатҳи касбӣ роҳҳои нави эҷодиро боз намуд.

Дар даврони истиқлол бо иқдомҳои пайваस्ताю хирадмандонаи Пешвои муаззми миллат Эмомалӣ Раҳмон дар сохтори фарҳанги миллии, бахусус омӯзишу тарғиб ва рушди мусикии ҳирфавии «Шашмақом» таҳаввулоти кулӣ ба миён омад, ки боиси ифтихору арҷгузориш. Дар ин замина олимони тавонои тоҷик аз қабили А. Низомов, А. Раҷабов, А. Абдурашидов, Ф. Улмасов асарҳои илмӣ ва рисолаю мақолаҳои зиёде таълиф намудаанд. Дар асарҳои онҳо таърихи пайдоиш, сабаку услуб, системаи лаҳнӣ, таркиббандии мақомҳо, марҳилаҳои рушд, усули таълими ин шоҳасар, афзалиятҳои омилҳо ва зарурияти навоарӣ дар замони муосир мавриди таҳқиқ қарор гирифтаанд. Аз ҷумла ба андешаи А. Низомов «системаи лаҳнӣ ва услубҳои таркиббандии мақомҳо характери озодона амалкунандаро доранд, яъне онҳо қолаби тайёр ва шахшуда не, балки падидаи эҷодие мебошанд, ки пайваста тобишҳои нав мегиранд [4, с. 348].

Таҳқиқи ин олимони ва талаботи замони муосир зарурияти бо диди нав мураттаб намудани мусикии ҳирфавии «Шашмақом»-ро ба миён овард. Бо ин маром, вобаста ба тақозои замони муосир бо дарназардошти дастовардҳои амиқи илмӣ дар санъати мақом китоби нави академии «Шашмақом» ба нашр расид, ки роҷеъ ба хусусиятҳои зарбу усул, пардаҳои оҳанг, нозуқиҳои сохтори таълифот, истифодаи васеи истилоҳоти суннатии мақомҳо бо навоариҳои зарурӣ маълумот медиҳад.

Дар даврони истиқлол, дар баробари гурӯҳҳои ҳунарии давлатӣ, инчунин дастаҳои ҳунарии мақом ва муассисаҳои хусусӣ таъсис дода шуданд, ки онҳо баҳри рушди шашмақом камар бастанд. Инкишофи ин санъати асил бо дарназардошти нағониҳо дар “Ансамбли давлатии «Шашмақом» ба номи Фазлиддин Шаҳобов”-и

Кумитаи телевизион ва радиои назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ансамбли шашмақомсозҳои «Нури Хучанд» бо роҳбарии Ҳунарпешаи халқии СССР ва Тоҷикистон Ҷурабек Муродов, Ансамбли хусусӣ таҳти роҳбарии Ҳунарпешаи халқии Тоҷикистон, устоди мусиқии классикӣ Ҷурабек Набиев, Консерваторияи миллии Тоҷикистон» ба номи Талабхӯча Сатторов, «Академияи мақом», «Донишқадаи давлатии санъат ва фарҳанг»-и ба номи Мирзо Турсунзода алоқаманд аст. Инчунин соли 2003 таъсисёбии мактаби хусусии «Академияи мақом» бо дасгирии президенти кишвар, таҳти барномаи АКМИСА «Ибтиқори Мусиқии Бунёди Оғохон дар Осӣи Марказӣ» ва ташаббуси А. Абдурашидов иқдоми арзандаву ҷолиб гардид. Ҳадафи асосии ин мактаби ҳунари эҳё, таҳқиқ ва дар амал татбиқ намудани навгонҳои суннатҳои аслии санъати шашмақом ва ба ин васила тарбияи мутахассисони ҷавони соҳибтаҳассус мебошад. «Гирд овардан, ҳифз кардан ва инкишоф додани ганҷинаи мусиқии касбии классикӣ шашмақом ба тарбияву парвариши ҳунаромандони болаёқати ин соҳа вобаста аст» [3, с. 101].

«Филармонияи давлатии Тоҷикистон» ба номи Акашариф Ҷӯраев муассисае мебошад, ки дар тарғиби навоҳии «Шашмақом» ва таронаҳои классикӣ халқи тоҷик нақши бориз дорад, зеро ин боргоҳи ҳунар яке аз марказҳои муҳими фаъолияти консертии дастаҳои ҳунари, раққосон, ҳофизони касбӣ мардумӣ буда, макони баргузори чорабиниҳои фарҳангӣ-фароғатии сатҳи баланд мебошад.

Бехтарин мурибону сарояндагон аз тамоми манотиқи кишвар ба ин боргоҳи ҳунар ҷалб гардида, фаъолияти пурмахсул доранд. Муассиса дар тӯли фаъолияти пурсамараш, аз рӯзи таъсисёбиаш (соли 1938) санъати мусиқии тоҷикро камол бахшида донандагон аслии фолклор, сурудҳои навоҳии қадимаи классикию мардумии тоҷикон Акашариф Ҷӯраев, Муҳиддин Мавлонов, Аъзам Камолов, Шариф Бобокалонов, Фозил Солиев, Фазлиддин Шаҳобов, Нерӣ Аминов, Зиёдулло Шаҳидӣ, Бобоқул Файзуллоев, Аҳмад Бобоқулов, Шоиста Муллоҷонова, Ҷурабек Муродов, Зафар Нозимов, Афзалшо Шодиев, Хурсандмурод Зарифов, Муродбек Насриддинов, Хосияти Зарафшонӣ ва дигаронро ба сахнаи ҳунар овардааст. Ин устодон дар рушди мусиқии суннатӣ, хосса «Шашмақом» хидматҳои арзанда намудаанд. Ба таъбири А. Зубайдов «Ташкилҳои Филармония аз ҷониби мардуми тоҷик, бахусус аҳли фарҳанг бо хушнудӣ қабул гардида, он дар муддати кӯтоҳ ба узви ҷудонашаванда ва хело муҳими фарҳанги тоҷикон табдил ёфт» [4, с. 65].

Имрӯз сарвари ин боргоҳи ҳунаро Бахтовар Раҳмонзода ба зимма дорад. Ӯ барои баланд гардидани сатҳи касбии ҳунаромандон, мукамал намудани ансамблҳо бо мутахассисони ҷавони боистеъдод кӯшида ният дорад, ки онҳо дар оянда на танҳо тарғибгари фарҳангу ҳунари тоҷик дар дохили кишвар, балки дар мамолики ҷаҳон низ бошанд.

Навгонӣ дар услуби иҷрои сурудҳои классикӣ ва силсиласароии мақомҳо ҳанӯз дар давраи ба ҳайси роҳбари ансамбли мақомсозҳои «Филармонияи давлатии Тоҷикистон» фаъолият намудани устоди шашмақом А. Абдурашидов оғоз гардидааст. Бо роҳбарии ӯ сурудҳои «Сарахбори ороми ҷон», «Амали дугоҳ», «Уфари савти калон», «Насри Ушшок», инчунин сурудҳои классикӣ «Ушшоқи Содирхон», «Ушшоқи Самарқанд», «Уфари шикаста» дар барномаи ансамбл ҷой дода шуданд.

Роҳбари бадеии ансамбли мазкурро дар айни ҳол Шавкат Муллоҷонов ба уҳда дорад. Имрӯз дар ансамбл мурибони ҷирадаст, донандагон мусиқии классикӣ Машариф Ҳомидов, Баходур Мирзоев, Давлаталӣ Хушвахтов, сарояндагон Шохсанам Юнусова, Хурсандмурод Зарифов, Рустам Раҳимов, Зоҳиршо Ҳайдаров,

Чамшед Эргашев, Далер Расулов, Абдувакил Имомов, Абдумалик Баракаев фаъолият менамоянд.

Зимни сухбат бо ҳунарманди дастаи касбии шашмақомсароёни «Филармония», дастпарвари «Акадимияи Мақом» мутриб, сароянда ва донандаи ҳуби шашмақом, дорандаи ҷоизаи байналмилалӣ мусиқии «Гремми Эвард» Чамшед Эргашев маълум гардид, ки дар ҳама ансамблҳои амалкунанда ва, хусусан дар ансамбли шашмақомсароён навгонӣ ба назар мерасад. Дар ансамбли шашмақомсароён қавонини шашмақомсароӣ бо дарназардошти навгонӣ аз қабилӣ силсилаи иҷро намудани мақомҳо ба роҳ монда шуда, натиҷаҳои назаррас ба бор овардааст. Номбурда, инчунин зарурати истифодаи асосҳои арӯз дар таълими «Шашмақом», пардабандии мақомҳо, мавқеи сози танбӯр дар мақомсароӣ ва таъсиси мактабҳои бачагонаи шашмақомсароиро таъкид намуд.

Овозхон вазифадор аст, ки аз илми шеър бархӯрдор бошад, чунки тамоми назми мо дар асоси қонунҳои авзони арӯз эҷод гардида, қулли оҳангҳои классикӣ, сохтори ритмикаи онҳо бо сохтори вазни шеърӣ дар иртиботанд ва дар иҷроиши мақомҳои «Шашмақом» омили асосии муваффақиятҳо ба ҳисоб меравад.

Роҷеъ ба иртиботи илми арӯз бо мусиқӣ дар «Донишномаи фарҳанги мардумии тоҷик» чунин омадааст: «Арӯз, илми вазни шеър ва қоидаҳои он; илми шинохтан ва донишони шеърро услуби муайян кардани дурустию нодурустии қаломӣ мавзун ва оҳанги шеър» [8, с. 5]. Дар рушду нумую тарғиби ҳамаҷонибаи мусиқии классикӣ, хусусан «Шашмақом» “Ансамбли шашмақомсароёни ба номи Фазлиддин Шаҳобов”-и Кумитаи телевизион ва радиои назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон саҳми арзандае дорад. Тули фаъолияти босамар ин гурӯҳи ҳунари дар тарғибу ташвиқи мусиқии классикӣ, бахусус «Шашмақом», эҳёи суннату анъанаҳои беҳтарин донандагони санъати шашмақомсароии тоҷик аз қабилӣ Бобоқул Файзуллоев, Шоҳназар Соҳибов ва Фазлиддин Шаҳобов иқдомҳои наҷиб гузоштааст. Бо ташаббуси ин устодон ҷараёни сабти мақомҳо оғоз гардид. Сабтҳо аз нуқтаи назари ҳунари ва таркиббандӣ суфта гардида, мактаби ҳирфавии асили шашмақомсароӣ бунёд карда шуд, ки метавон мактаби бузург ё академияи савту наво номид. «Шашмақом» ҳамчун падидаи олии фарҳангӣ, солҳои тулонӣ асосан дар доираи фаъолияти Кумитаи радио ва телевизион инкишоф ёфт. Маҳз аз ҳамин иқдоми бузурги эҳёи мусиқии классикӣ тоҷикон оғоз гардид. «Ансамбли «Шашмақом»-и назди Кумитаи радио ва телевизиони Тоҷикистон дар фаъолияти эҷодӣ дар қори тарғибу ташвиқи мусиқии классикӣ қори бебаҳои таърихро анҷом дода, ҳамаи асарҳои «Шашмақом»-ро пурра сабт намуд, ки дар ҳазинаи тиллоии садо ва симо маҳфузанд» [10, с. 262].

Дар замони истиқлол бо ҳидоятҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон барои пайвасти омӯхтан, такмил додан ва тарғиб намудани сарвати бузурги маънавии тоҷикон «Шашмақом» заминаи мусоид фароҳам омад. Ин иқдому, пеш аз ҳама, ҳайати ансамбли мазкур ҳадафи асосӣ қарор дода тавассути робитаҳои мустақами эҷодӣ мутобиқи талаботи замон, бо дарназардошти навгонӣ дар услуби иҷрои мақомҳо ба фаъолият шуруъ намуданд.

Бори нахуст аз соли 2002 бо сарвари мутриби танбӯри А. Абдурашидов Ансамбли давлатии «Шашмақом»-и ба номи Фазлиддин Шаҳобов раванди дар амал татбиқ намудани навгонӣ оид ба рукни иҷрои мақомҳо, яъне тариқи силсилаи иҷрои мақомҳо ба роҳ монда шуд. Дар натиҷа ду силсилаи «Шашмақом», бахши овозии «Наср»-и мақоми «Бузург» ва «Наво» дақиқ омӯхта, дар ҳузури

муסיкишиносон, олимони соҳа иҷро карда шуд. Ин икдоми беназир дар рушди минбаъдаи шашмақомсарой заминаи бозғатимод гардид.

Хунармандони ансамбл имрӯзҳо таҳти роҳбарии Хунарманди халқии ҷумҳуриҳои Тоҷикистон ва Ўзбекистон Фурқат Саидов фаъолияти босамар намуда, барои бо услуби ҳозиразамон, бо риояи суннатҳои мақомҳо, силсиласароии мақомҳо кӯшиш ба харҷ медиҳанд. Бо баргузории озмуни ҷумҳуриявӣ барои пурра намудани ҳайати эҷодии ансамбл, бехтарин мутрибон ва сарояндагони хушсадои ҷумҳурӣ ҷалб карда шуданд. Шомил гардидани «Шашмақом» ба феҳристи мероси ғайримодии ЮНЕСКО дар соли 2003, бо ибтиқори Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон, тақони ҷиддие баҳри ба дастовардҳо ноил гаштани хунармандони ансамбл гардид. Соли 2007-2016 мақомсароён Сирочиддин Ҷӯраев, Бехрӯз Наимзода, Тоҷиддин Раҳмонзода, Абдувалӣ Ҷалолзода, Луҳира Муминова, Хуршед Иброҳимзода, Ситораи Кароматулло, Файёз Расулов, Баҳор Қурбонова, Ҷумъабой Кузиев, Субҳониддин Бурҳонов, Шавкат Окилов, Муродҷон Ҷумаев, Дилноза Раҳматуллоева, Бехрӯз Ҳомидов, Парвина Саъдуллоева, Фазилат Каримова, Музаффар Бойматов, Абдумачид Бобоев, Гулбаҳор Шокирова, Ғайрат Пулодов дар ансамбл фаъолият намуда, дар як қатор ҳамоишҳои хунари бахшида ба эҷодиёти устодони бузурги санъат, шоирон ва оҳангсозони кишвар ширкат варзидаанд. Намоишномаҳои «Борбади сонӣ» - Акашариф Ҷӯраев, «Лаззати дидор» - Боймуҳаммад Ниёзов, «Танбӯрии чирадаст» - Фазлиддин Шаҳобов, «Хуршеди беғуруб» - Зафар Нозимов, «Ромишгари мумтоз» - Мирзоқурбон Солиев, «Устоди Шашмақом» - Нерӣ Аминов, «Зи дилам қарор бурда» - Барот Яхшиев, «Меҳрнома» (ба истиқболи 100-умин солгарди оҳангсози маъруфи тоҷик Зиёдулло Шаҳидӣ), «Ошён меҳр» (ба бузургдошти 100-умин солгарди Шоири халқии Тоҷикистон Мирзо Турсунзода), «Шаккаристонӣ Туғрал аз шумори онҳост.

Ҳамзамон аз ҷониби ромишгарону сарояндагони ансамбл барои густаришу рушди «Шашмақом» якҷанд силсиланамоишҳои маърифатӣ-телевизионӣ (муаллиф Фурқат Саидзода) аз қабилӣ «Навоят дардҳо дорад», «Самой Зӯҳра», «Устодони Шашмақом», «Нидои қарнҳо» ва ғайра таҳия ва пешниҳоди дӯстдорони муסיқии ирфонӣ гардид, ки дар ҳазинаи Телевизиони Тоҷикистон маҳфуз буда, пайваста тавассути шабакаҳои телевизион пахш мегардад.

Консерваторияи миллии Тоҷикистон ба номи Талабхӯча Сатторов дар тарбияи мутахассисони арзанда ва соҳибқасб дар ҷодаи муסיқии суннатии «Шашмақом» низ нақши муҳим дорад. Аз таъсисёбии ин боргоҳи илму хунар (соли 2003) то инҷониб як қатор устодони варзидаи муסיқии суннатии тоҷик аз қабилӣ Алмос Абдуллоев, Музафар Муҳиддинов, Мастона Эргашева, Носирҷон Азизов, Насиба Омонбоева, Муътабар Муқимова, Фурқат Саидзода, Сабоҳат Начмиддинова, Аброр Болтаев, Сирочиддин Ҷӯраев, Хуршед Иброҳимзода, Абдурасул Исмоилов, Солеҳ Орипов, Зоҳиршо Ҳайдаров дар таълиму тарбияи мутахассисони ҷавон саҳми арзанда доранд. Дар факултети муסיқии суннатии ин боргоҳи хунар самти тарбияи мақомнавозӣ ва мақомсарой ба услуби мактаби устод-шогирд ба роҳ монда шуда, суннатҳои асилӣ иҷроӣ ва эҷодкорӣ дар як масир бо азбар намудани вазни арӯз, омӯзиши сози танбӯр сурат мегардад.

Ҳамасола дар ин боргоҳи хунар ҷорабиниҳои фарҳангӣ аз қабилӣ «Шомӣ шашмақомхонӣ», «Консертҳои синфӣ», озмуни «Иҷрокунандагони бехтарин» баргузор мегардад. Аз соли 2010 инҷониб дар Консерватория қисматҳои «Мушқилот» (созӣ) ва «Наср» (Созӣ-овозӣ)-и «Шашмақом» аз ҷониби устодон ва донишҷӯёни факултети муסיқии суннатии тоҷик баҳри бузургдошти Рӯзи «Шашмақом» омодаву пешниҳоди дилбастагони муסיқии асил мегардад. Солҳои

қабл аз тарафи устодон ва донишҷӯёни факултет, силсилаи мақомҳо бо қисмҳои сози ва овози пешниҳод гардидааст. Чунончи, соли 2016 мақоми «Бузург», соли 2017 мақоми «Наво», соли 2019 мақоми «Дугоҳ» ва баъдан соли 2021 мақоми «Сегоҳ», соли 2022 мақоми «Ироқ» манзури ҳаводорон карда шудааст.

Дар баргузориҳои ин намоишҳои бошукӯҳ саҳми устодони варзида М. Эргашева, омӯзгори калон С. Орифов, Х. Иброҳимзода, А. Исмоилов ва З. Ҳайдаров борида аст. Саҳми ҷавонони соҳибтаҳассуси умедбахши Консерватория Н. Ҳошимов, Д. Расулов, У. Усмонов ва дигарон низ баҳри таълими ҷавонони болаёқат арзанда аст.

Дар Консерватория ҳамасола бахшида ба рузи «Шашмақом» ҳамоиши тантанавӣ бо иштироки аҳли зиё ва фарҳанг баргузор мегардад ва сатҳи баргузориҳои он сол то сол шаҳодати рушди сатҳи шашмақомсароии ин дастаи ҳунари мебошад. Ин иқдом далоят аз он медиҳад, ки таълими мақсаднок ва аз ҷиҳати илмӣ асоснок мақомҳои «Шашмақом» дар сатҳи касбӣ самараҳои муфид ба бор меоварад.

Рушду нумуи имрӯзаи «Шашмақом» бо ифтиҳои «Академияи мақом» пайванди ногусастанӣ дорад. Эҳёи суннатҳои анъанаҳои эҷодӣ, иҷрокунандагӣ, бастакорӣ асоси фаъолияти ин боргоҳи ҳунар буда, тибқи консепсияи инкишофи санъати «Шашмақом» дар замони муосир ба роҳ монда шудааст. Мақсади асосии Академия тарбияи мутахассисони комил ва иҷрогарони соҳибистеъдод, парвариши ҳунармандони варзидаи мусиқии классикӣ «Шашмақом» аст. Раванди таълимӣ дар Академия самтҳои хос дорад, дар он омӯзиши иҷроӣ услуби классикии мақом, инчунин тарбияи малақаҳои эҷодӣ, асарҳои нави бастакорӣ, дар риштаи мақомхонӣ ба роҳ монда шудааст. Дар баробари ин омӯзиши фанни арӯз, иртиботи арӯзу «Шашмақом», муайян намудани он, яъне ба кадом сохтори усул мувофиқ омадани вазни шеър ё баръакс, ба кадом сохтори ритмикии шеър мувофиқ будани он ё он усул диққати махсус дода мешавад. Таносуби ҳиҷоҳои шеър ва зарбу усул, сохтори овозии асар, пардабандӣ низ ба назар гирифта мешавад. Бо мукамал аз худ намудани ин асосҳои таълим омӯзиши навохтани сози танбӯр, ки асоси пардабандии мақомҳо ба ин соз марбут аст, амалӣ карда мешавад. Зимни ин раванди таълимии асоснок услуби силсиласохии мақомҳо мувофиқи системаи пардаи танбӯр дар амал татбиқ карда шуд.

Мавриди қайд аст, ки бори нахуст соли 2004 дар таърихи 100 соли шашмақомсарой бахши овозии «Наср»-и мақоми «Рост» тариқи силсила аз тарафи ҳунармандони «Академияи мақом» иҷро карда шуда, ҳамчун албоми махсуси мусиқии «Шашмақом» бо ташаббуси барномаи «Ибтиқори мусиқӣ дар Осиёи Марказӣ»-и Бунёди Оғохон ва кумаки Студияи сабти овозии Институти Смитсиони Вашингтон сабт гардид, ки боиси муаррифии мусиқии миллии мо дар арсаи олам гардид. Ин аз он шаҳодат медиҳад, ки «имрӯз санъати «Шашмақом» дар арсаи ҷаҳонӣ беандоза вуҷуд гирифта, мавқеъ ва мақоми он дар байни ҷомеаи мусиқии ҷаҳонӣ устувор гардидааст ва ҳоло бо дастгирӣ ва рушду инкишофи ин шоҳасари мусиқии тоҷикон тавачҷуҳи бештар зоҳир карда мешавад» [1, с. 3]

Донишу таҷрибаи бои ҳунармандони «Академияи мақом» иҷрову эҷоди асарҳои нави мусиқии «Шашмақом»-ро ба вучуд овард. Аз ҷумла, дар давоми 3 сол (2008-2010) 12 силсилаи тозаи нави (савт)-и «Шашмақом»-ро эҷод намуданд, ки «Савти Хоро», «Савти Баёт», «Савти Насруллоҳӣ», «Савти Ораз», «Савти Узол», «Савти Аҷам», «Муғулҷаи Рост», «Муғулҷаи Ироқ», «Савти Ушшоқ», «Савти Ҳусайнӣ», «Савти Ҳичоз» ва «Савти Муҳайяр» аз қабилҳои онҳост.

Хунармандони ин боргоҳи хунар бо концерту дарсҳои намунавӣ дар 6 кишвари Аврупо – Фаронса, Англия, Италия, Норвегия, Белгия ва Германия хунарнамоӣ намуданд.

Дар барномаи консерти асосан аз мақоми рост «Сарахбори Рост», «Насри Ушшоқ» бо ҳама таронаҳояш, инчунин «Чорзарби Акашариф Ҷӯраев» ҷой доштанд, ки бомуваффақият намоиш дода шуданд ва маҳбубияту таваҷҷуҳи хоссаеро аз тарафи тамошобинон ба бор овард.

Хунармандони «Академияи Мақом» 12-18 январи соли 2005 дар шаҳри Кирмон ва Техрон ва соли 2022 дар Фестивали 36-уми Роҳи Абрешим дар Вашингтон (Округи Колумбия), дар маҳаллаи (қалъаи) Ҳумюни Ҳиндустон ширкат варзиданд. Иштирок дар 6-умин ҷашнвораи мусиқии суннатии Эрон ва конфронси илмӣ-назарии байналмилалӣ бахшида ба мероси муаррих, мусиқииноси бузурги асримиёнагӣ – Сайфиддини Урмавӣ ва дар ин ҳамоиш иҷроиши оҳангҳои классикии «Чоргоҳ», «Сегоҳ», «Муноҷот», «Самои дугоҳ», «Наво», «Ҷӯли Ироқ» басо ҷолиб буд. Моҳи март ва апрели соли 2005 гурӯҳи хунарии «Академия» дар 2 ҷорабинии бонуфузи фарҳангӣ дар Қоҳира ва Париж иштирок намуданд. Аз 1 то 8 апрели ҳамин сол дар шаҳрҳои Порис ва Лиле консерти яке аз хунармандони соҳибистеъдоди «Академия» овозхони шинохта Озодаҳон Ашурова баргузор гардид. Дар ин концерт асарҳои мусиқии классикӣ аз ҷумла «Насри Ушшоқ», «Қашқарчаи Савти Наво», «Ушшоқи Содирхон», «Ушшоқи Қўқанд», «Қашқарчаи Муғулчаи Дугоҳ», «Сарахбори Оромичон», «Ҷононае» иҷро гардид.

Хунармандони «Академияи мақом» мақомҳои «Рост», «Дугоҳ» ва «Сегоҳ»-ро дар шакли силсилавӣ дар давлатҳои берун аз кишвар, аз ҷумла дар Қирғистон, Ўзбекистон, Миср ва ИМА ба пуррагӣ иҷро намудаанд. Дар ИМА яке аз мақомҳо - мақоми «Рост» ба қартаи овозии СД сабт шуд, ки имрӯз мероси мусиқии суннатии тоҷик «Шашмақом»-ро ба ҷаҳониён муаррифӣ менамояд.

Аз ҷониби хунармандони «Академияи мақом» дар давоми солҳои (2008-2012) 12 силсилаи навъи (савт)-и «Шашмақом» эҷод карда шуд,

Соли 2005 дар доираи баргузории «Рӯзҳои фарҳангии Тоҷикистон дар Франсия» А. Абдурашидов барои хизмати шоиста дар рушду инкишофи «Шашмақом», тарғиби он ба ҷаҳониён ва баргузории консертҳои зиёду бонуфуз аз тарафи Президенти Франсия Жак Шерак бо Ордени «Командори санъат ва суҳанвари Франсия» қадрдонӣ карда шуд.

Ҳамзамон Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҷаноби Олӣ Эмомалӣ Раҳмон гурӯҳи хунармандони «Академияи мақом»-ро барои хизматҳои шоиста дар тарғиби мероси гаронбаҳои мусиқии суннатии тоҷик «Шашмақом» бо ордену медалҳои ифтихорӣ аз ҷумла А. Абдурашидов бо ордени «Дустӣ», О. Ашӯрова, Н. Омонбоева, З. Самичонова ва Ҷ. Эргашев бо медалҳои «Хизмати шоиста» мушарраф гардидониданд.

Соли 2006 дар Вашингтон бо кумаки барномаи «Ибтикори мусиқӣ дар Осиёи Марказӣ»-и Бунёди Оғохон силсилаи бахши овози «Наср»-и мақоми «Рост», албому бо номи «Симои ноайёни маҳбуб» сабт карда шуд ва ин иқдом боиси сазовор шудани дастаи хунараӣ ба ҷоизаҳои «Грэмми» ва сертификат гардид.

Соли 2009 яке аз хунармандони варзидаи «Академияи мақом» Х. Иброҳимов дар Фестивал-озмуни байналмилалии «Олами муғом» дар шаҳри Боку ширкат варзида барои иҷрои беназири муғоми зарбии «Қарабах шикастаси» соҳиби Ҷоизаи махсус ва Диплом гардид.

Соли 2011 барои хизматҳои шоиста дар тарғиби мероси суннатии халқӣ тоҷик «Шашмақом» Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон гурӯҳи хунарии «Академияи

Мақом»-ро бо унвону медалҳои ифтихорӣ қадр намуд, аз ҷумла О. Ашӯрова бо унвони фахрӣ-Хунарпешаи халқии Ҷумҳурии Тоҷикистон, С. Ҷӯраев ва Х. Иброҳимов бо медали «Хизмати Шоиста» мушарраф гардонида шуданд.

Дар рушди имрӯзаи мусиқии суннати халқи тоҷик «Шашмақом» нақши муассисаҳои давлатӣ хело назаррас мебошад. «Шашмақом» дар замони истиқлол аз лиҳози илмӣ асоснок гардида, усули иҷроӣ таҷдид ёфт, эҳёи суннатҳои аҷдодӣ ба роҳ монда шуд. Ин шоҳасари мусиқӣ аз минбарҳои бонуфузи ҳунарии мамӯлики Аврупову Осиё муаррифӣ гардида, нуфузи он боз ҳам баландтар гардид ва таваҷҷуҳи оламиёро ба ин ҳунари касбии олӣ бештар намуд. Ба таъбири А. Абдурашидов «Дар самти рушду инкишофи ҳар навъи мусиқӣ, аз ҷумла мусиқии суннатӣ ва классикии тоҷик «Шашмақом», мавқеи ҳунармандони варзида, ба хусус ҳунармандоне, ки дар баробари ҳунари иҷроӣ, инчунин бо ҳунари эҷоди мусиқӣ, яъне бо касби бастакорӣ машғуланд, ниҳоят бузург аст» [2. с, 75].

«Шашмақом» асари силсилаӣ буда, дар масири таърих илман ва амалан татбиқ шудааст ва он танҳо тавассути санъати офарандагӣ, эҷоди падидаҳои нави фарҳанги мусиқӣ метавонад рушд намояд. Яъне эҳёи анъанаҳои мақомсароии деринаи устодони варзида амри муҳим буда, муҳимтарин ва беназиртарин василаи инкишофу рушди ин шоҳасари мусиқии аҷдодӣ махсуб меёбад.

Рушди «Шашмақом» дар замони муосир ба дастаҳои ҳунарии касбӣ иртиботи ногӯсастанӣ дорад, зеро маҳз ин дастаҳои ҳунари дар амалӣ намудани навиҳои дар сабки иҷроӣ ин санъати асил, ки ёдгоре аз ниёгони тамаддунофарӣ мост, саҳми босазое гузошта метавонанд.

Муттабиқ, ки мусиқии асили «Шашмақом» тавассути ин марказҳои ҳунари ва дастаҳои касбии шашмақомсара дар партави истиқлол ва ғамхориҳои пайвастаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон рушд намуда дар арсаи олам муррифгари фарҳанги ғаниву рангини халқи тамаддунофарӣ тоҷик мегардад.

Адабиёт

1. Абдурашидов, А. Шашмақом: Таҳрир, тафсир ва интишори нав / А. Абдурашидов. – Душанбе, 2016. – 19 с.
2. Абдурашидов, А. Шашмақом ва масоили инкишофи он / А. Абдурашидов. – Душанбе: Бухоро, 2012. – 119 с.
3. Ваҳхобов, Н. Фарҳанг ва Ҷавонӣ / Н. Ваҳхобов. – Хучанд: Хуросон, 2009. – 378 с.
4. Зубайдов, А. Мусиқии тоҷик дар даврони истиқлол / А. Зубайдов. Душанбе: Аржанг, 2017. – 301 с.
5. Каримов, М. Нури Тоҷик / М. Каримов. – Хучанд: Ношир, 2016. – 204 с.
6. Низомӣ, А. Таърих ва назарияи Шашмақом / А. Низомӣ. – Душанбе: Ирфон, 2003. – 333 с.
7. Низомӣ, А. Таърихи мусиқии тоҷик / А. Низомӣ. – Душанбе: Адабиёти бачагона, 2014. – 382 с.
8. Нурмуҳаммадов, А. Донишномаи фарҳанги мардуми тоҷик / А. Нурмуҳаммадов. – Душанбе: Сарредаксияи илмӣ Энсклопедияи миллии тоҷик, 2005. – 528 с.
9. Раҳмон, Э. Зиёиён умдаи бедории миллатанд // Ҷумҳурият. – 2024. – 21 март. – №55-56(22360-61).
10. Ҳақимов, Н. Шашмақом дар қарни 20 / Н. Ҳақимов. – Хучанд, 2005. – 286 с.

Рахимов Билолиддин

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОЛЛЕКТИВОВ ИСПОЛНИТЕЛЕЙ ШАШМАКОМА В ПЕРИОД НЕЗАВИСИМОСТИ

В данной статье рассматриваются причины нововведений развития “Шашмакома”, учитывая заслуги известных мастеров, учёных искусствоведов и других, в период независимости Таджикистана.

«Шашмаком» является профессиональной музыкой таджикского народа, которая в историческом процессе, благодаря стремлениям мастеров искусства, выдающимся исполнителям с особенным стилем исполнения, дошла до наших дней. В этом контексте школа устод-шогирд (учитель-ученик), являющаяся устной, играет большую роль.

Развитие «Шашмаком»-а в период Независимости напрямую связано с непосредственными решениями Основателя мира и национального единства, Лидера нации, Президента Республики Таджикистан, уважаемого Эмомали Рахмона. Именно с поддержкой культурной политики Лидера Нации, в деятельности профессиональных коллективов исполнителей данного искусства, таких как: “Государственная Филармония Таджикистана имени Акашарифа Джураева”, “Государственный ансамбль “Шашмаком” имени Фазлиддина Шахобова Комитета телевидения и радиовещания при Правительстве Республики Таджикистан,” “Национальной Консерватории имени Т.Сатторова”, и “Академии макома” произошли позитивные профессиональные и творческие изменения.

Мы рассматриваем эти изменения в том числе с точки зрения научной и исполнительской деятельности, приём преподавания и изучения и исполнения макомов, точнее возрождения цикличного исполнения “Шашмакома”, повышения уровня профессионалов, музыкантов и певцов ансамблей.

Ключевые слова: музыковед, исполнители, талантливый, “Шашмаком”, наследие предков, великий, цикличное исполнение, мастер искусства, музыканты, певцы.

Rahimov Biloliddin

ACTIVITIES OF PROFESSIONAL ENSEMBLES OF SHASHMAQAM DURING THE PERIOD OF INDEPENDENCE

This article examines the innovations in the development of "Shashmaqam" during the period of Tajikistan's Independence, taking into account the contributions of renowned masters, scholars, art historians, and others.

"Shashmaqam" represents the professional music of the Tajik people, which has been preserved throughout history thanks to the dedication of art masters and distinguished performers with their unique styles. The "*ustad-shagird*" (teacher-student) tradition, which is transmitted orally, plays a pivotal role in this preservation.

The development of "Shashmaqam" during the Independence period is closely connected to the decisions made by the Founder of Peace and National Unity, the Leader of the Nation, the President of the Republic of Tajikistan, Emomali Rahmon. With the support of his cultural policies, professional and creative advancements have been achieved in the activities of professional

performance groups of this art, such as the State Philharmonic of Tajikistan named after Akasharif Juraev, the State Ensemble “Shashmaqom” named after Fazliddin Shahobov under the Committee for Television and Radio Broadcasting of the Government of the Republic of Tajikistan, the National Conservatory named after T. Sattorov, and the “Academy of Maqam.”

These changes encompass scientific and performance activities, the methods of teaching, studying, and performing maqoms, as well as the revival of the cyclical performance of "Shashmaqam", thereby elevating the professionalism of the musicians and singers within these ensembles.

Keywords: “Shashmaqam”, musicologist, performers, Independence period of Tajikistan, musical heritage, cyclical performance, master of art, musicians, singers.

ТДУ: 78.124(09)(575.3)

Абдуллозода Эмомалӣ

ТАЛҚИНИ ЗАРБИ РАВОНА ДАР АСАРҲОИ СИМФОНИИ КОМПОЗИТОРОНИ ТОЧИК АБДУФАТТОҲ ОДИНАЕВ ВА ШУҲРАТ АШҶУРОВ

Дар мақола робитаи асарҳои симфонии ду композитори гуногуннасл ба як унсурҳои зарбӣ - зарби равона баррасӣ шудааст.

Зарби равона дар анъанаи мақоми кӯҳистони тоҷик (фалак) яке аз зарбҳои асосӣ ба ҳисоб меравад. Усули равона дар асари симфонии композиторони тоҷики нимаи асри XX ва аввали асри XXI нисбати симфонии «Фалак»-и А. Одинаев (1938-2010) ва Интродуксияи опереттаи «Кони пурнаҷ»-и Ш. Ашҷуров (1962-2016) истифодаи шудааст.

Дар оҳанги ин асарҳо композиторон аз мусиқии суннатӣ иқтибос наовардаанд. Раवона ҳамчун иқтибоси зарбӣ шуморида мешавад.

Мушоҳидаҳо нишон медиҳанд, ки усули равона на дар алоҳидагӣ, балки зимни оҳанги сунатӣ тоҷик, услуби драматургӣ-композиционӣ, истифодаи асбоби миллӣ, нигоҳдории суръати аслии он, инчунин ҷараёни лаҳзасозӣ ва дигар асарҳои номбурдаи ин композиторон ҷалб карда шудааст.

Композитор А. Одинаев талқини нави равонаро дар асари худ низ пешниҳод намудааст. Баъдтар композитор Ш. Ашҷуров ба А. Одинаев пайравӣ карда, шакли овардаи ӯро ба опереттаи худ ворид намудааст. Аз ин бармеояд, ки эҷодиёти композиторон низ барои ба вуҷуд овардани шаклҳои фаръии зарбҳои аслии мусиқии суннатӣ ҳамчун замина хидмат карда метавонад.

Калидвожаҳо: Фалак, Абдуфаттоҳ Одинаев, Шухрат Ашҷуров, интродуксия, равона, зарб, усул, асли, дуэт, рамали мусаммани солим, думбра, оперетта, тасеаи синфонӣ.

Асарҳои композиторони Тоҷикистон ҳамеша дар равобити мусиқии сунатӣ тоҷик баррасӣ карда мешаванд. Ногузирии ин амал дар он аст, ки чунин равобит дар мусиқии композитории тоҷик ҳамеша ҷо дорад. Фаҳмост, ки композитор зимни як забони мусиқӣ ба воя расидаасту бо забони дигари мусиқаӣ илму ҳунари мусиқиро аз худ кардааст.

Чунин равобит дар унсурҳои гуногуни мусиқӣ зоҳир мегардад. Дар қатори аввалин унсурҳо хусусиятҳои оҳангӣ ва зарбӣ ҷойгиранд. Эҳтимол чунин вазъ аз он аст, ки ин ду василаи мусиқӣ, ҳамеша асосӣ мансуб меёбанд. Ба хотир меоварем, ки дар рисолаҳои илмӣ мақомот аз асрҳои миёна сар карда, ду қисми он низ ба ҳамин ду василаи мусиқӣ бахшида мешуд. Омили чунин таваҷҷуҳ ба ин ду васила, албатта, амалияи мусиқӣ аст. Бинобар ин, тасадуфӣ нест, ки композиторони тоҷик низ, қабл аз ҳама, ба нишондиҳандагони асосии мусиқии суннатӣ тоҷик рӯ овардаанд.

Дар ин мақола сухан дар бораи вазнӣ-зарбӣ меравад. Таваҷҷуҳи моро истифодаи як унсури вазнӣ-зарбӣ дар талқини ду композитори мутааллиқ ба давраҳои гуногун ба худ ҷалб намуд. Ин барои он ҷалб менамояд, ки ҳарду ба жанри симфонӣ мансубанд: пйесаи симфонии «Фалак» А. Одинаев (1938-2010) ва опереттаи «Кони пурганҷ» Ш. Ашӯров (1962-2016) [ниг.6, с. 28].

Бамаврид аст, ки ин ҷо мавқеи асоси зарбии мусиқии суннатӣ тоҷикро шарҳ диҳем. Маълум аст, ки дар мақомоти тоҷик унсури вазнӣ-зарбӣ бо ду навъ зухур намудааст – асоси зарбии оҳанг ва қолабзарб. Дар доираи мақомоти тоҷик воҳиди зарбии қолабзарбро бо истилоҳҳои «усул» (дар Шашмақом ва мақомҳои маҳаллӣ) ва «зарб» (дар Фалак) ном мегиранд. Мавқеи ҳарду хеле серпахлу, вале мушаххас мебошад. Қолабзарб вазифаи муҳайё кардани набзи мавзунӣ зарбӣ [1, с. 36], меёри ҳаҷмии иборасозии оҳангӣ [2, с. 3] ва ҳатто жанри асарро муайян мекунад [4, с. 1]. Бинобар ин, қолабзарбро *усул* (шакли танҳо – «асл») меноманд. Новобаста ба гуногунии истилоҳӣ, вазифаи қолабзарб дар ҳарду як аст.

Зарби *равона* аз қолабзарбҳои Фалак аст. Маънои этимологӣ он «равон» мебошад. Дар Фалак ҳамчун зарби аслий қабул шудааст. Ба гуфтаи мусиқшинос Ф. А. Азизӣ нишон додани системаи чормуқом зимни қолабзарби аслии *равона* (дар силсилаи Фалаки Равона дар чор қисм) куллияти Фалак маҳсуб меёбад [2, с. 1]. Ба ҳайси яке аз хусусиятҳои аслияти *равона* муҳаққиқ мавзунӣ зарбии онро, ки дар баробарии ҳамаи зарбҳои он зоҳир мегардад, қайд намудааст. Дар ҳақиқат зарби *равона* аз панҷ ҳаштаки баробар иборат аст. Мисоли 1.

Таҳлили опереттаи «Кони пурганҷ»-и композитор Шухрат Ашӯров нишон медиҳад, ки чашмаи мақомие, ки композитор аз он об хӯрдааст, аз мақомҳои кӯҳистони тоҷик аст ва ин фалаки қулобӣ мебошад.

Дар оперетта иқтибоси оҳангӣ аз фалак ҷо надорад, вале композитор оҳангҳои худро дар заминаи оҳангӣ-интонатсионӣ қарин ба мусиқии суннатӣ офаридааст.

Композитор дар оперетта аз услуби иқтибоси оҳанг даст кашида, бошад ҳам, оҳангро хеле моҳирона зери қоидаҳои оҳангсозии фалак эҷод менамояд.

Муносибати композитор ба унсури зарбӣ дигар аст. Ӯ аз фалак унсури зарбиро иқтибос меоварад. Дар оперетта қолабзарби машҳури Фалак – *равона* дар истифода қарор гирифтааст. Зарби *равона*ро композитор дар шакли аслий истифода мебарад. Ин унсури мусиқии суннатиро композитор на танҳо ба вазни панҷзарбай, балки бо зарби хосаи фалак, ки дар амалияи мусиқӣ зери унвони *равона* маълум аст, бо ниғадошти задаҳои он истифода бурдааст.

Дар ин зарб сароҳанги қисми якуми Интродуксияи оперетта асос меёбад [4, с. 4]. Он бо тобишҳои интонатсионии худ ба оҳангҳои мусиқии суннатӣ тоҷик, алалхусус фалак, хеле қарин аст. Он ду ибораи мусиқиро дар бар мегирад, ки ҳар ду аз як ибораоҳанг сар задаанд. Фарқият дар он аст, ки яке дар пентахорд, дигаре дар гексахорди поёнии *e-moll* асос ёфтааст.

Дар баёни мусиқии қисми якум унсурҳои навозандагии суннатӣ низ дида мешаванд. Гурӯҳи зарбӣ (барабани хурд) усули суннатии равоначо бе таваққуф иҷро карда, яке аз сози он (*Tamburino*) задаҳои ин усулро таъкид карда, қабули онро равшантар менамояд. Дар партияи фортепиано панҷазани дутор шунида мешавад.

Бори дуюм зарби равоначо дар қисми дуюми суруди Анвар «Духтарони шаҳри мо чун ахтаранд» (аз сахнаи 1) омадааст. Пеш аз нимаҷи суруд, оҳанг ба вазни $\frac{5}{8}$ табдил ёфта, аввал дар оркестр ва сониян, дар оҳанги суруд садо медиҳад. Композитор авҷи сурудро дар зарби равоначо сохтааст [4, с. 32].

Бори сеюм дар дуэти якуми Анвар ва Лена, *бори чорум* дар дуэти дуюми Анвар ва Лена (дар ҳарду сахнаи 1) равоначо мешунавем. Композитор аз ибтидо зарби равоначо бо оҳанги хосаи фалакмонанд пешниҳод намудааст.

Дар чор бори зухуроти худ, оҳанги зарби равоначо тағйир намеёбад. Вале дар дуэтҳои Анвар ва Лена композитор ин зарбро дар суръати сусти *Adagio* овардааст. (Хотиррасон мекунем, ки ду бори аввал он бо суръати *Allegro* омада буд). Суръати тез онро ба *асли равоначо* наздик мекунад. Вале истифодаи он дар дуэтҳои Анвар ва Лена бо суръати суст симои зарби равоначо дигар кардааст. Ивазшавии симои равоначо омили он гардидааст, ки задаҳои зарбии он низ аз байн рафтаанд [4, с. 49].

Бо омадани ин чор маротиба композитор зарби равоначо бо як оҳанг оварда, оҳанги онро низ дар хотираи шунаванда бо ин зарб пайваست мекунад. Дар навбати худ, оҳанги зарби равоначо композитор дар дуэти Анор ва Зариф «Зебида...» (сахнаи 1) на дар вазни панҷзарбаии *равоначо*, балки дар вазни дузарбай овардааст. Зимни ин зарб низ, оҳанг хеле ҷолиб садо медиҳад.

Ин принцип низ ба принципҳои шаклсозии мусиқии суннатии тоҷик тааллуқ дорад. Моҳияти ин принципи шаклсозӣ дар он аст, ки як оҳангро дар зарбу вазнҳои наф ба наф талқин медиҳанд, ва тавассути он қисмҳои нави таркибии силсилаҳо ба вучуд меоянд. Намунаҳои истифодаи ин принципи шаклсозӣ дар Шашмақом ва Фалак хеле зиёданд, ва бо *принсипи мақом* вобастаанд. Дар опереттаи композитор Шухрат Ашӯров ин принципи дуюмest, ки ӯ аз мусиқии суннатӣ гирифтааст.

Тавре қайд намудем, дар асоси оҳангии оперетта иқтибосе аз мусиқии халқӣ нест. Вале забони мусиқии асар тоҷикӣ аст. Композитор онро аз тобишҳои оҳангии миллӣ саршор гардондааст. Истифодаи оркестр дар ин асар ба табиати жанри оперетта хеле мувофиқат мекунад. Оркестр ҳамеша ҷараёни сахнавиро хуб пурра мегардонад. Дар мисоли он маҳорати баланди композитор дар истифодаи оркестри симфонӣ дида мешавад.

Ба зарбҳои фалак така карда, композитор оҳангҳои офаридааст, ки як ибораи он ба як рукни зарбӣ мутобиқ мегардад.

Метавон гуфт, ки оҳанги худро композитор Шухрат Ашӯров дар баҳри *рамали мусаммани солим* навишта шудааст. Мисоли 2.

— v — —	— v — —	— v — —	— v — —
фoъилотун	фoъилотун	фoъилотун	фoъилотун

Пйесаи симфонии «Фалак»-и композитор А. Одинаев соли 1974 барои думбра ва оркестри симфонӣ эҷод шудааст [6, с. 128; 10, с. 498]. Асоси зарбу набзи ин асарро усули *равона* ташкил мекунад. Дар мақомҳои кӯхистони тоҷик ин усули панҷзарба бо таъкидҳои якум ва сеюм маълум аст. Композитор дар асари худ зарбро нигоҳ медорад, вале таъкидҳои онро иваз мекунад. Вале чунин табдилдиҳӣ симои фаъоли зарбро заиф намегардонад. Ва дар талкини композитор аз мизонҳои аввал зарби маҳбуи халқ бо набзи хоссаи худ ворид мегардад. Композитор ин усулро аз садоҳои аввалин то охири худ ҳамеша нигоҳ медорад, ва бо ин васила онро ба набзи зарбии асар табдил медиҳад. Ин зарб ҳамеша дар оркестри симфонӣ низ ифодаи он хоссаи миллӣ, ва симои суннати худро нигоҳ медорад.

Дар амалияи мусиқии имрӯза варианти ин асар барои рубоб ва оркестри симфонӣ машхуру маҳбӯб гардидааст. Вале рубоб низ дар он ҳамчун думбра садо медиҳад. Ин аз он аст, ки композитор кӯшиш кардааст дар асараш штриховкаи суннати сози думбаро ба тарзи мукамал нигоҳ дорад. Вақте ки ба ҷои думбра рубоб меояд, он низ бо штриховкаи думбра менавозад.

Композитор А. Одинаев ба паҳлуҳои дигари мусиқии суннатӣ низ, аҳамияти бузург додааст. Дар асарҳои мақомӣ, аз ҷумла фалакӣ, мавқеи ибораи хотимагии *гиреҳбандаки аслпарда* хеле бузург аст. Он ҳамеша ба уҳдаи сози мусиқист. Вазифаи он ҳамеша нигоҳ доштани садодиҳии аслпарда мебошад. Дар асари мазкур он се вазифаро иҷро кардааст:

- Даромад
- Бандак
- Хотима

Ин вазифаҳо, мутлақҳо ба вазифаҳои *гиреҳбандаки аслпарда* дар мақом (Фалак) яқсонанд. Ҷойгиршавии *гиреҳбандаки аслпарда* дар ҳамаи сатҳи композитсионӣ (на всех масштабних) канорӣ-хотимагӣ аст. (на грани построенный). Аз системаи чормуқоми Фалак композитор муқоми якум ва муқоми чорумро истифода бурдааст. Мавқеи аввали муқоми якум ва самти болоравии онҳоро низ риоя намудааст. Мисоли 3.

Қисми таркибии якуми асар дар мақоми якум, ва қисми дуюми он дар мақоми чорум асос ёфтааст. Дар авҷи асари мақомӣ, одатан, гузориш ба лаҳни дигар (модуляция) ба амал меояд. Дар мавриди пйесаи симфонии «Фалак» композитор нуқтаи бурриши тиллоӣ, ва хеле нозукдилона ҳис карда, ба лаҳни дигар мегузарад. Ду қисми минбаъдаи баъди авҷии асар бозгашт ба аслпарда мебошад. Ба ибораи дигар ин фароварди асар аст.

Асари «Фалак» бо Coda ба анҷом мерасад. Композитор дар ибтидои он нақши оркестро фаъл гардондааст. Вале дар рушди минбаъда мавқеи аввалро якум мегирад. Аз ин бар меояд, ки композитор ҳалли композитсионӣ-драматургии пйесаи фалакро ба таври драматургияи асари мақом (фалакӣ) амали гардондааст. Бидуни шак (к) наздикшави ба Фалак бе иштироки асоси оҳангӣ хеле мушкил аст. композитор дар он иқтибос наовардааст, вале оҳанги асарро дар анъанаҳои Фалак эҷод намудааст. Бо истифодаи ҳамаи ин роҳҳо композитор усули равоаро ҳамчун набзи асосӣ интихоб намудааст [6, с. 51].

Дар анъанаҳои фалак зарби раво ба таъкиди зарбаҳои якум ва сеюм вомерхурд [7, с. 10; 9, с. 278]. Композиторон А. Одинаев ва Ш. Ашӯров дар он зарбаҳои якум ва чорумро таъкид намудаанд. Бо назардошти солҳои ҳаёти ин ду композитор метавон гуфт, ки Шухрат Ашӯров зарби равоаро ба таври аслӣ, балки дар пайравии А. Одинаев мақбул донистааст.

Аз таҳлили ин ду асари симфонӣ бармеояд, ки дар услуби композиторӣ А. Одинаев ва Ш. Ашӯров ба мусиқии суннатӣ таъя намуда, дар асоси қавоиди он оҳангҳои хеле ҷолиб офарида тавонистаанд. Ин аз он шаҳодат медиҳад, ки онҳо қонунҳои мусиқии суннатиро хеле хуб медонистаанд. Аз

ин бармеояд, ки эҷодиёти композиторон низ заминаест барои ба вучуд овардани шаклҳои фарҳаби зарбҳои аслии мусиқии Фалак.

Адабиёт

1. Азизи, Ф. Маком и Фалак как явления профессионального традиционного музыкального творчества таджиков / Ф. Азизи. – Душанбе: Адиб. – 2009. – 398 с.
2. Азизи Ф. А. К вопросу кристаллизации макомного тезауруса. // Материалы IV Международного музыковедческого симпозиума по Шашмакому «Перспективы развития традиционной профессиональной музыки народов Ближнего и Среднего Востока в условиях глобализации» (Душанбе, 11-12 мая 2024 года). Рукопись.
3. Азизӣ Ф. Услубҳои суннати омӯзиш: паҷӯҳиш ва истифода / Ф. Азизӣ, С. Каримов. – Душанбе: Адиб. – 2013. – 92 с.
4. Ашӯров Ш. «Кони Пургандж». Оперетта иборат аз 3 сахна. – Партитура. Дастнавис. – Либреттои Н. Қосим // Китобхонаи ТАДОБ ба номи С. Айни, № 5054. – Душанбе. – 2013. – 302 с.
5. Гулбоғи рубоб. Китоби II / мураттибон. Ҷ. Обидпур. Ҳ. Ғ. Ақобир. – Душанбе: Паёми ошно. – 2006. – 153 с.
6. Композиторон ва мусиқшиносони Тоҷикистон. Маълумотнома / мураттибон: Ф. А. Азизӣ, Қ. С. Ҳикматов, Н. Ғ. Ҳақимов. – Душанбе, – 2011. – 288 с.
7. Одинаев, С. Таблакнавозӣ. Барн. Таълимӣ / С. Одинаев. – Душанбе. – 2017. – 10 с.
8. Фалак: услуби паҷӯҳиш ва омӯзиш-назариявии мусиқии тоҷик. – Душанбе: Адиб. – 2015. – 336 с.
9. Фалак. Китоби дарсии амалӣ. Китоби I / мураттиб С. Каримов. – Душанбе. – 2019. – 400 с.
10. Энциклопедияи адабиёт ва санъати тоҷик. Дар се ҷилд. Ҷилди II. – Душанбе. – 1989. – С. 498.

Абдуллозода Эмомали

ИЗУЧЕНИЕ РИТМА РАВОНА В СИМФОНИЧЕСКИХ ПРОИЗВЕДЕНИЯХ ТАДЖИКСКИХ КОМПОЗИТОРОВ АБДУФАТТОХА ОДИНАЕВА И ШУХРАТА АШУРОВА

В данной статье рассматривается соединение симфонических произведений двух композиторов разных поколений одним ритмическим элементом. И этим ритмом является равона.

В традиции таджикского горного макома (фалак) ритм равона является одним из основных ритмов. В качестве примера в двух симфонических произведениях таджикских композиторов середины XX века - начала XXI века - симфоническое произведение «Фалак» А. Одинаева (1938-2010) и Интродукции к оперетте «Кони пургандж» Ш. Ашурова (1962-2016) видно применение метода *равона*.

В мелодии этих произведений композиторы не цитировали традиционную музыку. Равона рассматривается как ритмическая цитата.

Наблюдения позволяют сделать вывод, что метод равона не изолирован, а включен в таджикскую искусственную мелодику, драматургически-композиционный стиль, использование национального инструмента, сохраняющего его первоначальный темп, а также процесс создания тона и других произведений этих композиторов.

Но композитор А. Одинаев предложил в своей работе новую интерпретацию. Позже композитор Ш. Ашуров последовал А. Одинаеву и форму, которую он создал, включил в свою оперетту. Из этого следует, что творчество композиторов является также основой создания вспомогательных форм оригинальных ритмов традиционной музыки.

Ключевые слова: фалак, интродукция, ритм равона, метод, оригинал, дуэт, рамали мусаммани солим, домбра, оперетта, симфоническая пьеса.

Abdullozoda Emomali

INTERPRETATION OF *RAVONA* PERCUSSION IN THE SYMPHONIC WORKS OF TAJIK COMPOSERS ABDUFATTAH ODINAEV AND SHUHRAT ASHUROV

With the development of Tajik compositional music in academic genres in the 20th century, traditional Tajik music became a source of inspiration for generations of Tajik composers. Establishing a connection with traditional music was seen as a way to familiarize Tajik listeners with European-based genres more quickly and effectively. For each composer, local music often served as the primary source of inspiration, regardless of generational differences, a point that remains consistent across time.

This article explores the use of percussive elements in the symphonic works of two composers from different generations, particularly focusing on the "*ravona*" rhythm.

In the tradition of the Tajik mountain *maqam* (*falak*), the "*ravona*" rhythm is one of the central rhythms. This rhythmic element is evident in two symphonic works from Tajik composers spanning the mid-20th to early 21st centuries: the symphonic piece "Falak" by Abdufattah Odinaev (1938–2010) and the introduction of the operetta "Koni Purganj" by Shuhrat Ashurov (1962–2016). In these works, the "*ravona*" rhythm serves as a distinctive feature.

While the composers did not use direct quotations from traditional melodies in these pieces, they treated "*ravona*" as a rhythmic quote. Observations indicate that this method is not isolated but instead forms an integral part of the Tajik artificial melody, dramatic-compositional style, use of national instruments, retention of original tempo, and tonal development in the composers' other works.

Notably, composer Abdufattah Odinaev introduced a new interpretation of the rhythm in his work. Later, Shuhrat Ashurov followed Odinaev's approach, incorporating these rhythmic forms into his operetta. This indicates that the creativity of these composers serves as a foundation for developing supplementary forms of the original rhythm found in traditional music.

Keywords: Falak, composer Abdufattah Odinaev, Shuhrat Ashurov, introduction, *ravona*, rhythm, method, original, duet, dombra, operetta, symphonic play.

ТДУ: 05+002+07точик+37точик+8точик+655.53

Муродӣ Мурод,
Султонов Муҳаммадато

ВОҶЕИЯТҲОИ МУҲИМИ РӯЗ ВА ИНЪИКОСИ ОНҲО ДАР ЖАНРҲОИ ХАБАР ВА МУСОҲИБА (дар мисоли маводи рӯзномаи “Садои мардум”)

Дар мақола нақши жанрҳои иттилоотӣ хабар ва мусоҳиба дар инъикоси воқеиятҳои сиёсӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва фарҳангии Тоҷикистон дар заминаи маводи рӯзномаи “Садои мардум” таҳқиқ шудааст.

Рӯзномаи “Садои мардум” ҳамчун навирияти парламентӣ агар дар инъикоси воқеиятҳои муҳими сиёсӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва фарҳангӣ аз қолабҳои гуногуни анвои жанри хабар истифода намуда бошад, дар таширех ва баррасии масъалаҳои мубрами рӯз аз имконияти жанри мусоҳиба кор гирифтааст.

Хабарҳои рӯзнома дар навъи хроника, кӯтоҳ ва васеъ таҳия гардида, сохтор ва низоми муайян доранд. Дар онҳо аломатҳои жанрсоз, аз қабili муҳимияти воқеа, мушахаси факт ва равои мухтасари тарзи баён риоя шудааст. Ҳамчунин фосолаи рух додани воқеаҳо ва инъикоси онҳо дар навирия, ки сареъиятро талаб мекунад, чандон дур нест.

Жанри мусоҳиба низ дар навирия мавқеи хос дорад. Аз мусоҳибаҳое, ки дар рӯзнома ҷой шудаанд, маъмултарини онҳо масоҳиба-муколама (интервью-диалог) мебошад. Аксари мусоҳиба-муколамаҳои рӯзнома иртиботи тарроҳишуда, ҳадафдор, рӯбарӯ ва ниёзманд ба тасмимгирианд, ки ифодакунандаи хусусияти ин жанри хабарӣ мебошанд.

Жанрҳои хабарӣ, аз ҷумла хабар ва мусоҳиба дар саҳифаҳои рӯзнома ҷойгоҳи хос дошта, навирия тавонистааст ба воситаи ин жанрҳо хонандаро аз навириҳои сиёсӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва адабии фарҳангии дохил ва хориҷи кишвар огоҳ созад. Корбурди ин жанрҳо имкон додааст, ки воқеиятҳо ва мушкилоти ҳаёти ҷомеа дар рӯзнома ҳамаҷафа ва ҳадафмандона инъикос ва арзёбӣ шаванд. Рангорангии жанрҳои хабарӣ беҳтарин усули таблиғ ва ҷалби таваҷҷуҳи хонанда барои барои ин навирия буда, усули таҳия ва нашр тавоноии ҳифоши онро собит месозад.

Ҳамин тавр, корбурди жанрҳои хабар ва мусоҳиба дар навирияи “Садои мардум” бо ҳадафи касбии таблиғотӣ сураи гирифта, ба ин васила хонандаро аз навириҳои сиёсӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва адабии фарҳангии дохил ва хориҷи кишвар хабардор намудааст. Корбурди ин жанрҳо шароитро ба вуҷуд овардааст, ки воқеиятҳо ва мушкилоти ҳаёти ҷомеа дар рӯзнома ҳамаҷафа ва ҳадафманд инъикос ва арзёбӣ шаванд.

Калидвожаҳо: рӯзнома, “Садои мардум”, жанр, иттилоотӣ, ахбор, хабар, хабари кӯтоҳ, хабари васеъ, тарғиб, мусоҳиба, мусоҳиба-муколама, мусоҳибаи пӯё, мусоҳиб, мусоҳибагар.

Таносуби жанрҳои публицистӣ ва ташаккули таҳаввули онҳоро дар рӯзномаи “Садои мардум”, ки дар ин мақола ба таври ғушурда таҳқиқ ва арзёбӣ мешавад, пеш аз ҳама, “омилҳои иҷтимоӣ таърихӣ” ва “доҳили публицистӣ” [13, с. 288] муайян намуда, сохтори мундариҷавию жанрии онҳоро

шакл додаанд, ки якеи он жанрҳои хабарӣ мебошад. Аксари донишмандони соҳа хабар, ҳисобот, репортаж, мусоҳиба ва назарпурсиро намунаи жанрҳои хабарии публитсистӣ донистаанд [ниг. 12, с. 8; 6, с. 96]. Аз ҷумла А. Нуралиев нишонаҳои зерини ин жанрҳои хабариро зикр кардааст: “Жанрҳои публитсистика бо нишонаҳои зерин аз ҳамдигар фарқ мекунанд: бо хусусияти тасвири ашё, фактҳои бевосита, ҳодисаҳо дар жанрҳои ахборӣ, ки дар таҳлилу публитсистика инъикос ёфтааст; бо вазифаҳои мушаххас, ҳулосабарориҳову ҷамъбаст; бо хусусияти воситаҳои возеҳи тасвирӣ, забони шеваи адабӣ, услуби раvon, образнокӣ” [12, с. 8].

Дар ҳамин замина ин муҳаққиқ хабарро яке аз жанрҳои публитсистӣ шинохта, онро фарогири иттилоот “дар бораи одамон, ашё, факту ҳодисаҳо, падидаҳову протсессҳои мухталиф новобаста ба шакли пешниҳоди онҳо” [12, с. 10] медонад. Зимнан бояд гуфт, ки жанрҳои публитсистӣ, аз ҷумла хабарӣ илова ба он чи зикр шуд, вазифаи худ, воситаҳои худ ва табиист, ки қонуниятҳои ҳудро доранд (4, с. 65), ки дар ташаккули сохтори мундариҷавӣ ва шакли онҳо таъсиргузор мебошанд. Дар ин жанрҳо унсурҳои образнок набошад ҳам, тасвири зинда дар шаклҳои гуногун бо дарки ақлонӣ ва умумиятдиҳии публитсистӣ мутаносуб аст.

Таҳлил ва баррасии маводҳои рӯзномаи “Садои мардум” нишон медиҳад, ки ин нашрия аввалан, дар таъбир ва тафсири воқеаҳои хабарӣ истиқлол ва озодии ҳирфай дошта, сониян, ба қавли А. Нуралиев “суръати дарёфти хабар ва дақиқии муаррифии он” [12, с.36] маҳаки ҷаъолияти касбии онро муайян мекунад. Талоши ин рӯзномаи парлумонӣ дар ҳамаи марҳалаҳои ҷаъолият бар он будааст, ки оиди ҳар воқеаи наво ба хонанда хабар диҳад.

Дар интиҳоб ва интишори хабару мусоҳиба барои рӯзномаи “Садои мардум”, пеш аз ҳама, “арзишҳои дар ҷомеа ҳоким, муҳтавои густурдаи иҷтимоии таҳияи ин жанрҳо, арзёбиҳои сиёсиву иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва фарзиёт дар атрофи сиришти ҷомеа таъсиргузор будаанд” [10]. Илова ба ин, дар интиҳоби матолиби иттилоотӣ рӯзномаи “Садои мардум” ба омилҳои таъсиргузоре, аз қабилӣ такрор ва қасрати вуқуи як рӯйдод, майдон ва вуъати хабар, ибҳом, маънидорӣ, расонандагӣ, ҳамоҳангӣ, ҳамсадоӣ, ҳамзамонӣ, танзими хабар, рабти хабар ба сарнавишти миллат, шахсиятҳо ва шахситару манфитар будани он эътибор додааст, ки далели ҷустуҷӯҳои ҳирфай дар ҷаъолияти ин нашрия мебошад. Корбурди омилҳои зикршуда ба тарзи таҳияи яке аз жанрҳои иттилоотӣ – хабар, сабабҳои интиҳоби рӯйдод, усули ҷалби хонанда ва титри раҳнамо [3, с. 129] муассир будааст. Аз ин ҷиҳат жанри хабар дар рӯзномаи “Садои мардум” мавқеи муҳим доштаа, дар нашри он, ҷунон ки М. Муродов таъкид кардааст, “воқиф намудани аудиторӣ аз ҳодисаву рӯйдод, навгониву дигаргуниҳои муҳими рӯз” [6, с. 97] ба эътибор гирифта шудааст, ки арзиши муҳими иттилоотӣ, сиёсиву иҷтимоӣ ва фарҳангӣ дорад.

Дар ин мақола мо баҳсро дар бораи навъҳои он ба як тараф гузошта, дар така ба ҳулосаҳои назарии донишмандони соҳа А. Нуралиев [12], И. Усмонов [15], М. Муродӣ [6] ва дигарон тарзи корбурди навъҳои хабар ва мусоҳибаро дар мисоли таҷрибаи нашрияи “Садои мардум” арзёбӣ намудем. Ба ин мазмун, дар мақола ба меъёрҳои интиҳоби хабар, омилҳои таъсиргузор дар интиҳоби ахбори ҳориҷӣ, тафовутҳои хабарнависӣ дар нашрия, усулҳои тарғиби хонанда ба хондани хабар ва амсоли ин таваҷҷуҳ шуд.

Аз таҳлил ва арзёбии хабарҳои рӯзномаи “Садои маодум” мо ба ин натиҷа расидем, ки омили асосии гуногунрангии ва таъсиргузориҳои ин жанр, пеш аз ҳама, масъулияти хирфаии кормандони ин нашрия ва қорбасти аносири муҳими шаклсоз будааст. Хабарҳои ин рӯзнома аз ҷиҳати унсурҳои шаклӣ аксаран комил буда, сохтори мундариҷавии хабарҳо аз ҷиҳати иттилооте, ки фаро гирифта, барои хонанда ироа шудааст, ҷаззоб ва комил мебошанд. Илова ба ин, дар ин гуна хабарҳо “воқеа (факт) унсури бунёди буда, ҳақиқат, ҷараёни воқеа ва натиҷаи мушоҳидаи муаллифро ифода мекунад” [6, с. 99].

Мавриди таъкид аст, ки дар рӯзномаи “Садои мардум” интиҳоб ва наشري навъи хроникавии хабар бартарӣ дошта, заминасози он воқеиятҳои сиёсӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва адабию фарҳангии ҷумҳурӣ ва хориҷи он мебошад. Масалан, аз нахустин шумора ин навъи хабар дар саҳифаҳои наشري ҷойгоҳи хос дошта, дар аксар маврид “воқеаҳои расмиро дар бар мегирад” [6, с.100]. Дар таҷрибаи ин рӯзнома унсури жанрсози ин гуна хабар кӯтоҳӣ ва мухтасару ихчамии онҳо мебошад. Ин навъи хабар аксаран аз ду-се ва ё зиёдтар ҷумла иборат аст. Аз ҷумла дар нахустин шумораҳои рӯзнома таҳти унвони “Резаборон” ҳамин гуна хабарҳо фаровон ба ҷоп расидааст, ки намунааш хабарҳои хроникавии “Халянд” Пайванд меҳонад” (3-уми январи соли 1991), “Мулоқоти Р. Н. Набиев бо вакилони Хитой” (7-уми январи соли 1992), “Сафари Елсин”, “Ҳукумати нав”, “Қаллоби наврас”, “Ирон зидди зуроварӣ”, “Дар Қобул сулҳ эълон шуд” (25-уми июли соли 1992), “Амри сарвазири молдова” (21-уми августи соли 1992), “Нома ба унвони И. Каримов”, “Ҷанг идома дорад”, “Усули нави пулбӯӣ” (23-уми августи соли 1992), “Ба шарафи ид” (11-уми марти соли 1998), “Муҳокимаи масъалаи муҳим”, “Суръати кишт суст аст” (29-уми апрели соли 1999), “Сарвари давлати Тоҷикистон бо Владимир Рушайло мулоқот намуд” (27-уми майи соли 2006), “Номзад ба узви Маҷлиси милли муайян нардид” (15-уми марти соли 2005) ва ғайра мебошад, ки дар таҳияи онҳо талаботи “дақиқӣ, мухтасарӣ ва равшании баён” [15,с.36] қатъан риоя шудааст. Ба далели фикр матни хабари хроникавии зеро пурра иқтибос менамоем, ки ба талаботи сохторӣ ва мундариҷавии ин жанр ҷавоб мебошад:

“Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмонов 29 майи соли 2006 вобаста ба зилзилаи саҳти дар Ҷумҳурии Индонезия рухдода ба унвони Президенти ин мамлакат Юсило Бамбанг Юдхойоно барқияи ҳамдардӣ фиристод. Тавре ки аз дафтари матбуоти Сарвари давлат хабар доданд, дар барқия аз ҷумла гуфта мешавад:

“Мо дар Тоҷикистон аз хабари зилзилаи шадиди дар мамлакати шумо рухдода хеле андухгин гардидем, ки бар асари он хисороти зиёд расида, одамон қурбон шудаанд.

Дар ин лаҳзаҳои пур аз ғаму андух аз номи Ҳукумат ва халқи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба аҳли оила ва ҳешу табори шахсони ҳалокшуда ҳамдардӣ изҳор менамоем. Аз Шумо хоҳишмандам, ки ҳамдардии маро ба ҳамаи осебдидагонии ин фалокати табиӣ расонед” (1-уми июни соли 2006).

Як назар ба сохтори мундариҷавӣ ва унсурҳои шаклсози ин ва дигар хабарҳои хроникавии рӯзномаи “Садои мардум” собит менамояд, ки наشري ин гуна хабарҳоро маҳз барои ҷолиб будан ва мавриди таваҷҷуҳ қарор гирифтани онҳо тақозо кардааст, ки “содагӣ ва мухтасарӣ унсури шакли он аст” [5, с.87]. Хабарҳои хроникавии ёдшуда дар асоси унсури шаклсози ин навъи хабар таҳия шуда, дар он “иттилоии зоҳирии воқеа дар ҷои аввал гузошта” [6, с.100] шудааст.

Дурнамо ва тактикаи хабарии рӯзнамаи “Садои мардум” дар асоси воқеиятҳо ва далелҳои қотей роҳандозӣ шудааст, ки омили аслии гуногунҷанрии ин нашрия мебошад. Дар заминаи хабари хроникавӣ, хабари кӯтоҳ ва хабари васеъ, ки дар ин рӯзнама ҷоп шудааст, метавон дар боби усул ва меъёрҳои интиҳоб ва таҳияи ин жанр сухан кард, ки масъулини нашрия дар таҳия ва интишори он ба эътибор гирифтаанд.

Афзалияти дигари ин рӯзнама дар интишори навъҳои хабар ин аст, ки ҳадафи хирфаии он бар усули “интиҳоб ва ироаи хабарҳои хуб ва муносиб” [9, с. 46] асос ёфтааст. Рӯзнама чунин тарзи бархурд бо воқеиятҳо ва интиҳоби санҷидаи хабарро асоси ҷаъолияти хирфаии худ қарор дода, даставвал дар интишори ин жанр ниёзҳои хабарии хонандагон ва талаботи ҷазои иттилоотиро ба эътибор гирифтааст. Дар таҷрибаи ин нашрия усули интиҳоб ва ироаи ин гуна хабарҳо бар асоси меъёрҳои арзишии аҳамият, барҷастагӣ (маъруфият) ва маъмул будани он сурат гирифтааст. Арзиши хабарҳои ин рӯзнамаро, пеш аз ҳама, сатҳи дарбаргирӣ муайян мекунад, ки таъсири онро дар замони ҳол ва оянда бар хонандагон ва ҷомеа ба эътибор мегирад. Ҳамчунин нашрия дар интишори хабар арзиши омӯрӣ ва арқомии онро низ ба назар гирифтааст, ки марбут мешавад ба замони вуқуи ҳодисаҳо ва мизони хисороте, ки бар асари ҳаводиси иҷтимоӣ ё табиӣ ба вучӯ пайваستاаст.

Барҷастагӣ ё худ маъруфият ва маъмул будани ҳодиса аз арзишҳои дигари хабарҳоест, ки рӯзнама ҷоп карда ва аҷибу истисноӣ, ихтилофу даргирӣ ва одӣ будан унсури шаклсозии он мебошад. Рӯзнамаи “Садои мардум” дар интиҳоб, таҳия ва нашри навъҳои гуногуни хабар аввал арзишҳои ёдшударо маҳаки ҷаъолият қарор додааст. Барои намуна хабари зерро, ки таҳти унвони “Амри Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон” дар шумораи 27-уми сайи соли 2006 ҷоп шудааст, аз назар мегузаронем:

“Бахшида ба таҷлили Рӯзи Ваҳдати миллӣ ва дастгирии мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатии ноҳияи Рашт, Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба мактабҳои ноҳия 150 адад компютер ва 25 адад принтер, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба моликияти коммуналии ноҳия 5 адад автобуси тамғаи “Тайху” ҳамчун тухфа ҷудо намояд.

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ш. Душанбе, 23 майи соли 2006” (27-уми майи соли 2006).

Хабари иқтибосшуда аз навъи хроника буда, муҳтавои онро факту далел ташкил медиҳад, ки аз унсури асосии ин жанр мебошад.

Хабари “Э. Раҳмонов ба Маскав рафт” намунаи хабари кӯтоҳ мебошад, ки матни он чунин аст:

“Ҳайати расмӣи ҷумҳурии мо таҳти роҳбарии Президенти мамлакат Эмомалӣ Раҳмонов 20 июни соли равон ба маскав рафт. 21 июн дар пойтахти Русия маҷлиси навбатии Шурои сарони давлатҳои ИДМ баргузор мегардад. Қабл аз он 20 июн маҷлиси Шурои вазирони қорҳои қоричӣ ва Шурои сарони ҳукуматҳо доир мешавад. Қотиби матбуоти сардори давлат Зафар Саидов ба Маркази иттилоотии “Ховар” хабар дод, ки ба рӯзнамаи маҷлиси сарони давлатҳои ИДМ масъалаҳои марбут ба ҷараъни иҷроӣ қарорҳои Шурои сарони давлатҳо аз 2 апрели соли 1999 дар барои ташкили минтақаи тичорати озод, барномаи тадбирҳои ташаққули ИДМ то соли 2005, барномаи ҷаъолияти мамлакатҳои Иттиҳод дар мубориза ба муқобили терроризми байналхалқӣ ва зухуроти дигари мочарочӯёна то соли 2003, ташкили маркази зидди террористӣ,

тасдиқи роҳбари ин марказ ва низомномаи Кумитаи иҷроияи ИДМ барин масъалаҳо дохил карда шудаанд.

Ба ҳайати ҷумҳурии мо Сарвазир Оқил Оқилов, вазири қорҳои хориҷӣ Талӣак Назаров ва дигар шахсони расмӣ шомиланд” (24-уми июни соли 2000).

Ин ва хабарӣ “Ҳамкорӣ вуҷат меёбад” аз навъи кӯтоҳи хабар буда, маълумоти мухтасар фарогири ҷузъиёти нав аст ва “моҳиятан барои ҳама ва ё қисми муайяни ҷомеа ҷолиб аст”. Ҳамчунин арзиши ин хабархоро диққатангезии “факту ҳодиса” ва ба “шарҳу тавзеҳ зарурат” [6, с. 101] надоштани он ва дарбаргирии воқеа, бузургӣ, шухрат ва маъмул будани он муайян ва мушаххас менамояд, ки марбут мешавад ба робитаи Тоҷикистону давлатҳои ИДМ ва “инкишофи минбаъдаи муносибатҳои ҳамкориҳои ҳар ду мамлакат”-Тоҷикистону Ўзбекистон (20-уми январӣ соли 1994).

Хабарҳои кӯтоҳ ва васеи “Дар Кумитаи назорати конститутсионии ИҶШС” (21-уми августи соли 1991), “Номаи Э. Раҳмонов (ба унвони нахуствазири Ҷумҳурии Ҳиндустон ҷаноби Нарасимха Рао”, “Барқияи ҳамдардӣ”, “Мулоқот бо намоёндагони ҳазинаи байналхалқии асёр” (13-уми январӣ соли 1996), “Барқияи табрикии сардори давлат” (2-уми июни соли 2005), “Сухбатҳои телефони” (ду хабарӣ кӯтоҳ аз сухбатҳои телефони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Сарвазири Ҷумҳурии Арманистон, Раиси Шурои амниятӣ дастҷамъии Созмони аҳдномаи амниятӣ дастҷамъӣ Никол Пашинян ва Президенти Ҷумҳурии Ўзбекистон Шавкат Мирзиёев (8-уми январӣ соли 2022), “Сухбати Шукурҷон Зухуров бо Алиакбар Солеҳӣ” (13-уми январӣ соли 2013), “Фаъолият сермахсул буд” (11-уми мартӣ соли 1998) ва ғайра баёнгарӣ тарзи фаъолият ва қорбурди ҳирфаиҳои ин ду навъ жанри хабар дар даврҳои гуногуни фаъолияти рӯзнома мебошад.

Аксари муҳаққиқони соҳаи рӯзноманигорӣ [6, с. 97; 9, с. 44-58; 12, с. 34; 3, с. 119-131] наву ҷолиб будани воқеаву рӯйдодхоро муҳимтарин мабнӣ жанри хабар ба шумор овардаанд. Дар ҳақиқат суоли бунёдӣ ин аст, ки оё садҳову ҳазорон рӯйдоди гуногун, ки ҳар лаҳзаву ҳар рӯз рух медиҳад, метавонад хабар шавад? Ба иборати дигар, ҳамаи воқеаҳо, ки рух медиҳанд, дар навбати худ ҷанбаи хабарӣ надоранд ва он чи ба хабар арзиш мебахшад, аҳамият ва эътибори он аст, ки барои ҷомеа ва хонанда арзишманд аст. Аз ин назар, тозагии рӯйдод ва муҳиму ҷолиб будани он барои муҳити иттилоотӣ муҳимтарин меъёри арзёбии ҳамаи навъҳои ин жанр мебошад. Дар заминаи он чи гуфта шуд метавон иқрор кард, ки нашрияи “Садои мардум” дар заминаи воқеиятҳои сиёсӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва адабию фарҳангии Тоҷикистон тавонистааст хабарҳои ҷолиб ва муҳиму пурмуҳтаво интиҳоб, таҳия ва нашр намояд. Таҷрибаи ин рӯзнома дар ин замина қобили мулоҳиза мебошад.

Рӯзномаи “Садои мардум”-ро варақ зада, итминон пайдо мекунем, ки чехраи аслии ва ҳирфаиҳои ин нашрияро, пеш аз ҳама, мундариҷаи маводҳои нашршуда ва қорбасти ҳунармандонаи жанрҳои гуногун шакл додааст. Таҳлили муқоисавӣ нишон дод, ки дар ҳамаи марҳалаҳои фаъолият дар сохтори мундариҷавию жанрии рӯзнома дигаргуниҳои ҷашмрас ба мушоҳида мерасанд. Чехраи ҳирфаиҳои рӯзномаро дар фосилаи беш аз сӣ сол мундариҷаи диққатангез, гуногунрангии жанрҳо, афзудани доираи муаллифон, қорбурди шеваҳои нав ва таъсиргузори таҳияи мавод, аз ҷумла маводҳои ҷандрасонаӣ, ҷасорат ва ҷустуҷӯҳои эҷодии коллективи нашрия муайян мекунад. Чехраи ҳирфаиҳои ин нашрия муттаносубан бо рух ва тамоюлоти ҷамъиятӣ, сиёсӣ ва иҷтимоиву

иктисодии кишвар таносуби комил дошта, истифодаи огоҳона ва хунармандонаи жанрҳои гуногун имич ва таъсири рӯзномаро боло бурдааст.

Дар ин равиш, корбурди жанрҳои гуногун яке аз ҳадафҳои муҳими рӯзнома қарор гирифта, нашрия ба ҷуз жанри хабар, аз мусоҳиба низ ҳадафмандона истифода кардааст. Имтиёзи мусоҳибаҳои дар рӯзнома ҷопшуда, пеш аз ҳама, дар инъикоси дақиқи матолибест, ки суботи рой, эътиҳод ба нафс ва дарки амиқи мавзӯро фаро мегиранд. Аксари мусоҳибаҳои рӯзномаи “Садои мардум” иртиботи яктарафаи мусоҳибаро барномарезӣ кардаанд. Аз мусоҳибаҳое, ки дар рӯзнома ҷоп шудаанд, маъмултарини онҳо масоҳиба-муколама (интервью-диалог) мебошад. Аксари мусоҳиба-муколамаҳои дар рӯзнома ҷопшуда иртиботи тарроҳишуда, ҳадафдор, рӯбарӯ ва ниёзманд ба тасмимгирианд, ки ифодакунандаи хусусияти ин жанри хабарӣ мебошанд.

Дар заминаи таҳлили мусоҳиба-муколамаҳое, ки дар рӯзномаи “Садои мардум” ба ҷоп расидаанд, метавон ҳулоса кард, ки ҳарчанд ин мусоҳиба-муколамаҳо як навъ иртиботи гуфторианд, вале, пеш аз ҳама, дар заминаи иртиботи рӯбарӯ фароҳам омадаанд. Ба мушоҳидаи муҳаққиқон дар ин навъи иртибот, ҳеҷ набошад, яке аз тарафҳо аз анҷоми суҳбатҳо ва дарёфти посухҳо ё худ аксуламалҳо пеш меравад. Ин амр фаротар аз суҳбатҳои рӯзмарра миёни афроди ҷомеа аст, зеро анҷоми як мусоҳиба ҳатман бо ниёт ва нақшаи пешаки анҷом мешавад, бинобар ин ҳадафи ҳосеро низ дунбол мекунад.

Бо таваҷҷуҳ ба вижагиҳои жанрии мусоҳиба-муколамаҳое, ки дар рӯзномаи “Садои мардум” ҷоп шудаанд, метавон баъзе унсурҳои жанри ва фароянди ҳадафманди онҳоро дар инъикоси воқеиятҳои сиёсӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва фарҳангӣ муайян кард. Аз ҷумла, таҳлили мусоҳибаҳо-муколамаҳое таҳти унвонҳои “Ҳуқуқ ва озодиҳои инсон”-мусоҳиба бо ҷонишини вақти вазири адлияи ҷумҳурӣ (7-уми январӣ соли 1992), “Шурои Олӣ даъват мешавад?”-мусоҳиба бо иҷрокунандаи Раиси Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон Акбаршо Искандаров (24-уми июли соли 1992), “Аз пайи беҳбудии зиндагии мардумем”-мусоҳиба бо вазири савдои захири моддии Тоҷикистон Ҳ. Ҳ. Солиев (25-уми июли соли 1992), “Нарезам қимати лафзи дариро”-мусоҳиба бо раиси бахши Бунёди забонҳои вилояти Кӯҳистони Бадахшон Баҳтибек Асалбеков (21-уми июли соли 1993), “Сухани зан дигар аст”-мусоҳиба бо раиси Кумитаи қорҳои занон ва оилаи назди Шурои Вазирони Ҷумҳурии Тоҷикистон Низорамоҳ Зарифова (6-уми мартӣ соли 1994), “Сабурона меҳнат намоем, мушкилиҳо мегузаранд”-мусоҳиба бо раиси шаҳри Хоруғ Ҷумъахон Зарифонов (13-уми январӣ соли 1996), “Сухтани мо баҳри сохтан аст”-мусоҳиба бо вазири фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон Бобоҳон Маҳмадов (11-уми мартӣ соли 1999), “Ҳишти аввали “Садои мардум”-мусоҳиба бо собиқ муовини сармуҳаррири рӯзномаи “Садои мардум” Додочон Раҷабӣ (4-уми январӣ соли 2001), “Ба ҳар ҷое будам, ифтиҳор аз тоҷик буданам кардам”-мусоҳиба бо чемпиони ҷаҳон, депутати Парламенти Қалмиқистон Раҳимқул Малахбеков (22-уми ноябри соли 2005), “Самти пешгирифтаи сиёсати Президенти Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмонов ба талабот ҷавобгӯ аст”-мусоҳиба бо узви Кумитаи Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба асосҳои конституционӣ, ҳуқуқи озодиҳои инсон, шаҳрванд ва қонуният Қаҳҳор Маҳмамов (4-уми апрели 2006), “Телевизиони Кӯлоб ҳамқадами ҷашнхост”-мусоҳиба бо Директори телевизиони Кӯлоб Сафаралӣ Эргашев (4-уми апрели соли 2006), “Шуълаи умеди мардум фурузон шуд”-мусоҳиба бо раиси Кумитаи

Маҷлиси намоёндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба масъалаҳои аграрӣ ва шӯғли аҳоли Акрамшо Фелалиев (27-уми майи соли 2006), “Маорифи рӯки муҳимтарини ҷомеаи мо”-мусоҳиба бо узви Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ректори ДДМТ, профессор Саидмуҳаммад Одинаев (6-уми июни соли 2006), “Рӯзноманигорони “Садои мардум” асосгузори журналистикаи муосири тоҷиконд”-мусоҳибаи нахустин котиби масъул, собиқ ҷонишини сармухаррири рӯномаи “Садои мардум”, роҳбари медиа-холдинги “Оила” Шариф Ҳамдампур (1-5-уми январӣ соли 2021), “Истиқлолиятро сано ҳонда, ҳақиқатро ситоиш кардаам”-мусоҳибаи Ворис бо “Садои мардум” (-1-5-уми январӣ соли 2021), “Аз робитаҳои гуногунҷанбаи Тоҷикистону Қатар қаноатмандем”-мусоҳибаи Пешвои миллат мухтарам Эмомалӣ Раҳмон бо рӯномаи “аш-Шарқ”-и Қатар (1) ва ғайра баъзе хусусиятҳои ин жанрро дар таҷрибаи ин рӯнома ошкор мекунам.

Мухтассоти муҳими мусоҳиба-муқолаҳои интихобан зикршуда аз он иборат аст, ки онҳо ҳадафҳои гуногун доранд. Баъзеи онҳо бо мақсади ҷамъовариҳои иттилоот, баъзеи дигар ҳадафи арзёбии тарафи муқобилро дошта, қисмати дигар раҳнамоӣ ва тавзеҳи мушкилоти иҷтимоиву иқтисодӣ ва фарҳангӣ доранд. Ҳадафи мусоҳиба-муқолаҳои ёдшуда бо он чи гуфта шуд маҳдуд нашуда, бар илова дар асоси санадҳои дақиқ равишҳои сиёсӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва фарҳангии таҳаввулотӣ ҷомеаи тоҷиконро дар лаҳзаҳои душвор ва давраҳои осудагӣ ба баҳс кашидаанд. Зимни гуфтугӯ мусоҳибагарон тавонистаанд, ки бо ёрии суолҳои мушаххас ва ихтисосӣ масъалаҳои муҳими ҳаёти ҷомеаро ба миён гузоранд ва ба василаи посухҳои тарафи дигар роҳҳои ҳалли онро барои ҷомеа матраҳ созанд. Дар ҳамаи мусоҳиба-муқолаҳои интихобан зикршуда суолҳои таърифи танзим шудаанд, ки дастбӣ ба ҳадафро таъмин кардаанд ва вобаста ба масъалаи мавриди баҳс иттилооти муҳимро ба даст додаанд. Суолҳои, ки ба миёнгӯзашта шудаанд, андешаҳо, идрокҳо, мавзӯ ва бардоштҳои мусоҳибашавандагонро ба таври мушаххас фаро гирифтаанд. Аз ҷумла, мусоҳибаи Пешвои миллат мухтарам Эмомалӣ Раҳмон бо рӯномаи “Аш-Шарқ”-и Қатар (9-уми январӣ соли 2021) ҳамин гуна хусусият дошта, дар наشريҳои “Садои мардум” бознашр шудааст. Ин мусоҳибаро бо се хусусият:

а) гирифтани иттилоот;

б) огоҳӣ додан ва хабардор кардан;

в) ба андеша во доштани ҳонанда, ки сохтори мундариҷавӣ ва жанрии онро шакл додааст, метавон аз беҳтарин намунаҳои мусоҳибаи ҳонданӣ номид. Ин мусоҳибаро барои он мо ҷолиб донистем, ки раванди ғайри қобили пешбинӣ дорад. Мусоҳибагар тавонистааст аз ҷавобҳои, ки мусоҳиб – Пешвои миллат мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар ихтиёри ӯ гузоштааст, суоли баъдиро матраҳ кунад. Албатта, суръати амал ин ҷо хеле муҳим буда, ниёз ба таҳрин ва андешаи зиёде дорад. Бо вучуди мушкилиҳои мусоҳибагар тавонистааст, ки дар ин мусоҳибаи пӯё [1] суолҳоро дар ҷараёни суҳбат фарван матраҳ созад ва посухҳоро бигирад. Ин аз ба нудрат мусоҳибаҳоест, ки пурсиш ва посух сохтори мундариҷавӣ ва жанрии онро шакл додааст. Ин мусоҳиба нигоҳи ояндабинонаи Президенти кишварро ба муносибатҳо ва ҳамгироии Ҷумҳурии Тоҷикистону Қатар пешбинӣ намудааст, ки богузашти замон исбот шуд.

Ҳарчанд мусоҳиба навъи иртиботи гуфторӣ аст, вале иртибототи рӯбарӯро низ фароҳам меоварад. Таъриби ин ду навъи иртибот фарқиятеро миёни мусоҳиба ва дигар жанрҳо падида меоварад. Дар ин навъи иртибот, ҳеҷ набовишад,

яке аз тарафҳо аз анҷоми суҳбатҳо ва дарёфти посухҳо ҳадафи ҳосе дорад ва зимни шарҳи суолот ва дарёфти посухҳо ё аксуламалҳо пеш мееравад. Ин амр фаротар аз суҳбатҳои рӯзмара миёни ашхос аст. Як мусоҳиба ҳатман бо нияти қаблӣ ва барномарезӣ анҷом мешавад ва бояд ба ҳадаф ва мақсади ҳос даст ёбад. Ба ин маънӣ, дар заминаи мусоҳибаҳое, ки дар рӯзномаи “Садои мардум” ҷоп шудаанд, метавон хулоса кард, ки аксари оҳо як иртиботи тароҳишуда, ҳадафдор, рӯбарӯ ва ниёзманд ба тасмимгирӣ аст.

Таҷрибаи рӯзномаи “Садои мардум” собит мекунад, ки дар ҷараёни мусоҳиба ҳатман мубодилаи иттилоот сурат мегирад ва ҳар ду тараф мутақобилан дар ин ҷараён манфиатдор ҳастанд. Як намунаи ҳамин гуна мусоҳиба, ки онро низ метавон пӯё номид, мусоҳибаи хабарнигори рӯзнома Хуринисо Ализода бо Қаҳҳор Маҳкамов мебошад.

Ин мусоҳиба тавре танзим шудааст, ки аввалан дастёбӣ ба ҳадафро таъмин намуда, сониян мавқеъ ва фардияти мусоҳибашавандаро ҳамчун шахсияти эҳтиёткор ба ҳонанда хеле воқеӣ муаррифӣ менамояд. Барои шинохти зехнияти мусоҳибашаванда мусоҳибагар суоли аввалро чунин матраҳ кардааст:

Суол: “-Муҳтарам Қаҳҳор Маҳкамович, баъди аз арсаи сиёсат рафтани Шумо даст ба тичорат задед. Мутахассисон мегӯянд, ки хеле муваффақ ҳам гашта будед. Ҷаро аз ин роҳ пас гаштед?”

Посух: “-Баъди ба нафақа баромадан муддате дар корхонаи шахсии “Шукур” ба ҳайси мушовири роҳбарияти он кор кардам. Ин идора аслан ба сохтмони корхонаи зарфҳои шишагин дар ноҳияи Шаҳринав ва комплекси Маркази тичоративу меҳмонхона дар шаҳри Душанбе машғул буд. Соли 1997 бо сабаби мувофиқ наомадани андешаҳоям бо роҳбарияти ин корхона аз кор рафтам” [14].

Дар ин мусоҳиба суолҳо раванди ғайри қобили пешбини мусоҳибаро тарҳрезӣ намуда, мусоҳибагар дар ин замина суолҳои баъди ро матрах кардааст, ки дар шинохти ҷеҳраи шахсияти мавриди назар ёрмандӣ кардаанд. Мусоҳибагар дар бисёр маврид ҳамчун муҳаққиқ амал карда, зехнияти қаҳрамонашро мекобад. Ҳамин тавр, муваффақияти мусоҳибагар дар ин мусоҳиба бастагӣ ба омилҳои зерин дорад: а) омодагии қаблии мусоҳибакунанда; б) иттилоӣ аз мусоҳибаи раванӣ; в) маҳорати ҳос дар эҷоди иртибот ва нуфӯзи отифӣ дар мусоҳибашаванда; г) эҷоди итминон дар мусоҳибашаванда аз фазои мусоҳиба ва оқибату натоҷи он; д) пеш бурдани мусоҳиба ба сабқ ва сиёе, ки мусоҳибашаванда аз он лаззат бубарад ё ҳадди ақал эҳсоси масъулият кунад; е) идораи мусоҳиба ва иҷтиноби мусоҳибакунанда аз ҳар гуна тудравӣ, кундпаймонӣ, диранги бемавқеъ ё пурҳарфии тарафайн [8, с. 86]. Ба ин тартиб, метавон хулоса кард, ки мусоҳибагар тибқи барномаи мавриди назари худ фазои мусоҳибаро тавонистааст зери назар гирад ва ба ҳадафи ҳостааш даст ёбад.

Мусоҳибаи мавриди баррасӣ, ки таҳассусӣ мебошад, имконеро барои шинохти ҷеҳраи инсонӣ ва касбии мусоҳибашаванда фароҳам овардааст. Суолу посухҳо мусоидат кардаанд, ки руҳиёт ва интизороти ҳар ду тарафи мусоҳиба ошкор шавад ва ба ин васила мусоҳибагар ва муҳотаб ё паёмгир аз воқеияти сарнавишти Қаҳҳор Маҳкамов ва назари ӯ ба воқеиятҳои кишвар огоҳӣ ёбанд.

Мусоҳиба аввалу охир дошта, ба иборати дигар дорои бахши асли ва интиҳоист. Бо суоли нахустин мусоҳибагар вуруди муҳотабро ба марҳилаҳои

асли таъмин кардааст. Ҳамчунин ин мусоҳиба назароту андешаҳо ва ояндабинҳои ҳар ду тарафи мусоҳиба ро инъикос намудааст.

Чунон ки ишора шуд, суоли аввали мусоҳибагар ва посухи мусоҳиб муаррифии самимонаи шахси мусоҳиб буда, эътимоди паёмгиронро ба вучуд овардааст. Ин омилест, ки шароитро барои иртиботи саҳеҳ ва воқеии мусоҳибагар ва мусоҳибашаванда муҳайё сохтааст. Суоли пайгиронаи аввал то ҷое василаи таъмини ҳамгунӣ ва бовар байни ду ҷониб гардида, заминаро барои “ифшои роз”-и Қаҳҳор Маҳкамов, ки ба сарнавишти ҷумҳурӣ алоқаманд аст, ба вучуд овардааст. Ин ҳолат имкони табиӣ ворид шудан ба баҳси сиёсӣ иқтисодӣ ва таҳассусии мусоҳиба ва кушодани кулфи дил ва эҳсоси андешаи мусоҳибашаванда, мусоҳибагар ва паёмгиронро ба вучуд овардааст.

Ба ин тартиб, мусоҳибаҳои дар рӯзномаи “Садои мардум” ҷопшуда далели онанд, ки онҳо ба таври хос вазъи иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва фарҳангии Тоҷикистонро дунбол кардаанд. Аз ҷумла мусоҳибаҳои “Нарезам қимати лафзи дариро” (мусоҳибаи Тиллои Некқадом бо раиси баҳши Бунёди забонҳои вилояти мухтори Кӯхистони Бадахшон Баҳтибек Асалбеков, 21-уми июли соли 1993), “Сӯхтани мо баҳри сохтан аст” (мусоҳибаи Парда Ҳабиб бо вазири фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон Бобоҳон Маҳмадов, 11-уми март соли 1999), “Ҳишти аввали “Садои мардум” (мусоҳибаи Мухтори Абдуллоҳ бо собиқ муовини сармуҳаррири рӯзномаи “Садои мардум” Додочон Рачабӣ), “Телевизиони Кӯлоб ҳамқадами ҷашнхост” (мусоҳибаи Бобочон Абдулвоҳидов бо директори телевизиони Кӯлоб Сафаралӣ Эргашев) ва монанди инҳо гувоҳи онанд, ки мусоҳибагарон вазифаҳои ин жанр, яъне пешниҳоди иттилоот (Кӣ? Чӣ? Кай? Чӣ хел? Ҷаро?), баёнот (барои чӣ?), ба ҳодиса баҳо додан (фикри шумо чист?) ва пешгӯӣ кардан (чӣ мешавад?)-ро [2, с. 81] ба тарзи хирфай амалӣ кардаанд. Ҳамаи мусоҳибаҳои дар саҳифаҳои рӯзномаи “Садои мардум” ҷопшуда, дар заминаи суолҳои аввалия, сонавия, ташреҳӣ ва кӯтоҳу пурмоя мураттаб шуда, жанрро ба воситаи таъсиргузори иттилоотӣ ва гуногунрангӣ таъдил додаанд.

Дар мусоҳибаҳои зикршуда илова ба он ки мусоҳибагарон мусоҳибашавандаҳоро мавриди арзёбӣ қарор додаанд, ҳадашон низ аз ҷониби онҳо арзёбӣ ва қазоват шудаанд. Аз мусоҳибаҳо бармеояд, ки маҳз омилҳои арзёбии тарафайн мусоҳибагаронро ба воқуниш во дошта, ба ин сабаб ҷавобҳои қонёқунанда ба вучуд омадааст. Дар заминаи ин маводҳо тавоноӣ ва таъсири мусоҳибагарро дар барқароркунии истехком ва тавозуни жанриву мундариҷавӣ дар мусоҳиба муҳим бояд шумурд. Омилҳои зикршуда имкон фароҳам овардаанд, ки дар мусоҳибаҳои дар саҳифаҳои ин нашрия дар солҳои гуногун ҷопшуда масоили муҳими иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва адабии фарҳангии кишвар матраҳ ва арзёбӣ шуда, дар айнаи замон мушаххасоти сохтори мундариҷавию шаклии жанрҳои хабарӣ, аз ҷумла ду жанри ёдкардаи мо хифз гардидааст.

Ҳамин тавр, дар қорбурди жанрҳои хабарӣ, аз ҷумла хабар ва мусоҳиба нашрияи “Садои мардум” ҳадафи касбияи таълиғотӣ дошта, ба ин васила тавонистааст, ки хонандаро аз навиҳои сиёсӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва адабии фарҳангии дохил ва хориҷи кишвар хабардор созад. Қорбурди ин жанрҳо шароитро ба вучуд овардааст, ки воқеиятҳо ва мушкилоти ҳаёти ҷомеа дар рӯзномаи “Садои мардум” ҳаматарафа ва ҳадафмандона инъикос ва арзёбӣ шаванд. Гуногунии жанрҳои хабарӣ беҳтарин усули таълиғ ва ҷалби хонанда

барои ин рӯзнома буда, усули таҳия ва нашр тавоноии хирфаии онро собит менамояд.

Адабиёт

1. “Аз робитаҳои гуногунҷанбаи Тоҷикистону Қатар қаноатмандем”. Мусоҳибаи Пешвои миллат мӯҳтарам Эмомалӣ Раҳмон бо рӯзномаи “аш-Шарқ”-и Қатар // Садои мардум. – 2021. – 9-уми январ.
2. Бадеъӣ, Н. Чигунагии тарғиби хонанда ба хондани хабар / Н. Бадеъӣ // Рӯзноманигории хирфай (Маҷмуаи мақолот). Ба эҳтимоми Фарид Қосимӣ. – Техрон: Вазорати фарҳаг ва иршоди исломӣ, маркази мутолиот ва таҳқиқоти расонаҳо, 1381. – С. 93-101.
3. Бадеъӣ, Н., Қандӣ, Ҳ. Титр ҳидоятгари хонанда ба сӯи хабар / Н. Бадеъӣ, Ҳ. Қандӣ // Рӯзноманигории хирфай (Маҷмуаи мақолот). Ба эҳтимоми Фарид Қосимӣ. – Техрон: Вазорати фарҳанг ва иршоди исломӣ, маркази мутолиот ва таҳқиқоти расонаҳо, 1381. – С. 119-131.
4. Волос, В. Н. Социальные исследования аудитории прессы США / В. Н. Волос // Журналист. Пресса. Аудитория. Межвузовский сборник. Выпуск 4. – Издательства Ленинградского университета, 1991. – С. 92-97.
5. Қандӣ, Ҳ. Тафовутҳои хабарнависӣ дар расонаҳои ҷамъӣ / Ҳ. Қандӣ // Рӯзноманигории хирфай (Маҷмуаи мақолот). Ба эҳтимоми Фарид Қосимӣ. – Техрон: Вазорати фарҳанг ва иршоди исломӣ, маркази мутолиот ва таҳқиқоти расонаҳо, 1381. – С. 86-91.
6. Муродов, М. Асосҳои эҷоди журналистӣ (Китоби дарсӣ) / М. Муродов. – Душанбе: Ирфон, 2014. – 256 с.
7. Мӯсавӣ, Б. Ранг ва график дар матбуот / Рӯзноманигории хирфай (Маҷмуаи мақолот). Ба эҳтимоми Фарид Қосимӣ. – Техрон: Вазорати фарҳанг ва иршоди исломӣ, маркази мутолиот ва таҳқиқоти расонаҳо, 1381. – С. 182-188.
8. Муътамадинаҷод, Н. Рӯзноманигорӣ / Н. Муътамадинаҷод. – Техрон: Маркази нашри Сипар, 1368. – 186 с.
9. Набавӣ, А. Нахустин рӯзномаи тоҷикӣ ва фарҳанги рӯзноманигорӣ / А. Набавӣ. – Душанбе: Эҷод, 2007. – 64 с.
10. Неккадам, Т. Сафои бахт биёр, аз барои мардум / Т. Неккадам // Тоҷикистон. – 2022. - № 3-4. – С. 17-21.
11. Нигрин, Р. Хабар ва таҳияи хабар / Р. Нигрин // Рӯзноманигории хирфай (Маҷмуаи мақолот). Ба эҳтимоми Фарид Қосимӣ. – Техрон: Вазорати фарҳанг ва иршоди исломӣ, маркази мутолиот ва таҳқиқоти расонаҳо, 1381. – С. 25-42.
12. Нуралиев, А. Жанрҳои ахбории матбуот (Васоити таълимӣ) / А. Нуралиев. – Душанбе: Деваштиҷ, 2004. – 146 с.
13. Прохоров, Е. П. Публицистика и действительность / Е. П. Прохоров. – Москва: Издательства Московского университета, 1973. – 317 с.
14. “Самти пешгирифтаи сиёсати Президенти Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба талабот ҷавобгӯ аст”. Мусоҳибаи Ҳуринисо Ализода бо Қаҳҳор Маҳкамов / Садои мардум. – 2006. – 4-уми апрел.
15. Усмонов, И. Жанрҳои публитсистиқа / И. Усмонов. – Душанбе, 2009. – 139 с.

Мурооди Мурод,
Султонов Мухаммадато

ВАЖНЫЕ СОБЫТИЯ ДНЯ И ИХ ОТРАЖЕНИЯ В ЖАНРАХ ЗАМЕТКИ И ИНТЕРВЬЮ (на примере материалов газеты “Садои мардум” – «Голос народа»)

В статье исследуется роль информационных жанров заметки и интервью в отражении политических, социальных, экономических и культурных реалий Таджикистана на основе материалов газеты “Голос народа”.

“Голос народа” как парламентское издание, если в освещении важных политических, социальных, экономических и культурных реалий использовало различные формы жанра заметки, то для комментирования и обсуждения вопросов дня оно использовало жанр интервью.

Новости газеты отражаются в виде хроники, коротких и широких заметок и имеют определённую структуру и систему. В них соблюдаются такие жанрообразующие признаки, как важность реальности, конкретность фактов и плавность и лаконичность способа выражения. Кроме того, промежуток между событиями и их отражением в публикации, требующий оперативности, не так уж и велик.

Жанр интервью также занимает особое место в газете. Из интервью, опубликованных в газете, наиболее популярными являются интервью-диалоги. Большинство газетных интервью-диалогов – это продуманное, целенаправленное, прямолинейное и ориентированное на принятие решений общение, отражающее характер этого новостного жанра.

На страницах газеты особое место занимают новостные жанры, в том числе заметки и их разновидности, интервью. Газета способна посредством этих жанров информировать читателя о политических, социальных, экономических и литературно-культурных новостях внутри страны и за её пределами. Использование этих жанров позволило всесторонне и целенаправленно отразить и оценить реалии и проблемы жизни общества в газете.

Так, использование жанров заметки и интервью в газете “Голос народа” осуществлялось с профессиональной и пропагандистской целью, тем самым информируя читателя о политических, социальных, экономических и литературно-культурных новинках в стране и за рубежом. Использование этих жанров создало условия, при которых события и проблемы общественной жизни могут быть отражены и объективно оценены в газете.

Ключевые слова: газета, “Садои мардум”, жанр, информационный, заметка, хроника, короткие заметки, расширенные заметки, пропаганда, интервью, интервью-диалог, хорошее интервью, интервьюер.

Murodi Murod,
Sultonov Muhammadato

IMPORTANT EVENTS OF THE DAY AND THEIR REFLECTION IN GENRES NOTES AND INTERVIEW (On the materials of the newspaper "Sadoi Mardum")

This article examines the role of informational genres, specifically notes and interviews, in reflecting the political, social, economic, and cultural realities of

Tajikistan, using materials from the newspaper "Sadoi Mardum" ("Voice of the People").

As a parliamentary publication, "Sadoi Mardum" uses various forms of the genre of notes to cover important political, social, economic, and cultural events. However, for commentary and discussion on current issues, it predominantly employs the interview genre.

The newspaper's news is presented in the form of chronicles, as well as short and extended notes, all of which follow a specific structure and system. These notes exhibit genre-forming characteristics such as relevance, factual accuracy, and a smooth, concise style of expression. Moreover, the gap between events and their publication, requiring efficiency, is minimal.

The interview genre also plays a significant role in the newspaper. Among the interviews published, dialogue interviews are the most popular. These interviews are typically thoughtful, focused, straightforward, and aimed at decision-making, which reflects the inherent nature of this news genre.

Informational genres, including notes, news, and interviews, holds a special place in the newspaper's pages. Through these genres, the publication is able to inform readers about the political, social, economic, and literary-cultural developments both within the country and abroad. By effectively utilizing these genres, the newspaper manages to provide a comprehensive and purposeful reflection and evaluation of societal realities and challenges.

In conclusion, the use of notes and interviews in "Sadoi Mardum" serves both professional and propagandistic purposes, informing readers about the political, social, economic, and literary-cultural events within Tajikistan and beyond. This approach creates the necessary conditions for the newspaper to reflect and objectively assess public life events and issues.

Keywords: newspaper, "Sadoi Mardum," genre, informational, chronicle, short notes, extended notes, propaganda, interview, interview-dialogue, effective interview, interviewer.

ТДУ: 9точик+9ўзб.+654.195+32точик+32+07+392.7+008

Мирзоалӣ Сухроб

НАҚШИ РАДИОИ «ОВОЗИ ТОЧИК» ДАР ҲАМГИРОИИ ТОЧИКИСТОН ВА ЁЗБЕКИСТОН

Дар мақола нақши радиои «Овози тоҷик» дар ҳамгироии Тоҷикистон ва Ёзбекистон таҳқиқ гардидааст.

Инъикоси муносибатҳои Тоҷикистон ва Ёзбекистон яке мавзӯҳои доими радиои мазкур ба шумор рафта, таваҷҷуҳ ба ин мавзӯ аз соли 2016 беиштар гардидааст. Дар мақола беиштар фаъолияти бахши тоҷикӣ ва ёзбекии радиои «Овози тоҷик» таҳлил гардида, муайян карда шуд, ки дар ин бахшҳо ба мавзӯи равобити адабӣ ва дӯстии адибони класик ва муосири тоҷику ёзбек таваҷҷуҳи хосса зоҳир намуда, тули солҳо чандин барномаҳо ба мисли «Дӯстӣ», «Пайванд», «Тоҷикистон ва ҷаҳон» омода ва пахш гардиданд. Равобити Тоҷикистон ва Ёзбекистон на танҳо дар бахшҳои тоҷикӣ ва ёзбекии радиои «Овози тоҷик», балки дар барномаҳои русӣ, англисӣ, арабӣ, форсӣ, дарӣ ва ҳиндӣ низ инъикос мегардад. Теъдоди чунин барномаҳо дар моҳи апрели соли

ҷорӣ беиштар гардиданд ва он ба сафари Президенти Ёзбекистон ба Тоҷикистон алоқаманд аст.

Радиои «Овози тоҷик» тамоми паҳлуҳои равобити иқтисодӣ, иҷтимоӣ, сиёсӣ, фарҳангӣ, адабӣ, илмӣ, тиббӣ, омӯзишӣ, варзишӣ, сайёҳӣ ва саноатии Тоҷикистон ва Ёзбекистонро бозтоб менамояд. Равобити Тоҷикистон ва Ёзбекистон дар қолаби жанрҳои ахборӣ, таҳлилӣ ва публитсистии бадеӣ пешниҳоди аудитория гардидаанд. Ҳамзамон аз тариқи радиои «Овози тоҷик» ҳамкориҳои илмӣ, сафарҳои сайёҳони тоҷик ва ўзбек, концертҳои дӯстонаи хунармандони ҷумҳуриҳо, андешаҳои масъулон, корииносони минтақа ва ҷаҳон дар атрофи густариши равобити Тоҷикистон ва Ёзбекистон васеъ инъикос гардидааст. Дар радиои мазкур маводи расмӣ аз АМИТ «Ховар» истифода мешавад.

Калидвожаҳо: Тоҷикистон, Ёзбекистон, радиои «Овози тоҷик», дӯстӣ, сиёсати хориҷӣ, Айни, Ҷомӣ, Навоӣ, тоҷик, ўзбек, инъикос, нақш, робита.

Раванди ҳамгироӣ миёни кишварҳои Осиёи Марказӣ пас аз соли 2016 бо ҳамроҳ гардидани Ёзбекистон густариш ёфта, дигаргуниҳои мусбат ба вуқӯъ омад ва эҳёи ҳамкориҳои Тоҷикистон ва Ёзбекистон яке натиҷаҳои муҳими ин раванд аст. Дар баробари Вазорати корҳои хориҷӣ ва дигар ниҳодҳои марбута воситаҳои ахбори омма низ имконияти таъсиррасонӣ ба равобити кишварҳоро доранд. Аз ҷумла, радио дар таблиғи дӯстии давлатҳо ва миллатҳо нақши бориз гузошта метавонад.

Дар Тоҷикистон беш аз 30 шабакаи радиои давлатӣ ва хусусӣ фаъолият мекунанд ва дар ин миён радиои «Овози тоҷик» хусусияти байналмилалӣ дорад. Радиои «Овози тоҷик» дар заминаи шабакаи ахборӣ-музикаии «Фурӯғи Ориёно» ва идораи барномаҳои бурунмарзии Радиои Тоҷикистон 1-уми июни соли 2007 ташкил шудааст. Он барномаҳои худро барои мардуми Тоҷикистон ва кишварҳои дуру наздик бо ҳашт забон: тоҷикӣ, форсӣ, дарӣ, русӣ, ўзбекӣ, хиндӣ, арабӣ ва англисӣ ҳамаҷуз таули 12 соат паҳш мекунад.

Дар замони муосир бо таъсири равандҳои ҷаҳонӣ ва давлатҳои қудратҳои масъалаи ҳифзи ҳуввияти тоҷикони бурунмарзӣ ва забони тоҷикӣ яке аз масъалаҳои муҳим барои ҷомеаи мо ба шумор меравад. Ҳамон таъкиди устод Айни «рӯзномаи ҳар қавм ва миллат забони эшон аст: ҳар қавме, ки рӯзнома надорад, гӯё, ки забон надорад» [12, с. 5] ба вазъияти имрӯзаи мо низ дахл дорад.

Идораи барномаҳои бурунмарзӣ яке аз пояҳои радиои «Овози тоҷик» ҳанӯз 16 октябри соли 1949 дар ҳайати радиои Тоҷикистон «бо ташаббуси академик Бобочон Ғафуров таъсис дода шуда буд ва дар он давра танҳо ба забони форсӣ ва дарӣ барнома паҳш мекард» [16]. Баъдан ба забонҳои форсӣ, дарӣ, англисӣ ва арабӣ барномаҳо паҳш мегардид. Таъсис додани Идораи барномаҳои бурунмарзӣ дар миёни ҷумҳуриҳои Осиёи Марказӣ, пеш аз ҳама, дар Ҷумҳурии Шӯӯравии Сотсиалистии Тоҷикистон бесабаб набуд. Ба андешаи муҳаққиқи тоҷик Саидмуроди Хочазод ин тадбир чанд омил дошт: «аввалан, чун Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Афғонистон ҳаммарзу ҳамзабон мебошад ва роҳбарияти шуравӣ бо дарки ин матлаб меҳост нуфӯзи кишвари худ ва сиёсати хешро ба ин кишвар, ки мавриди таваҷҷӯҳи мамлакатҳои Ғарб қарор гирифта буд, тақвият диҳад. Сониян, муносибати Иттиҳоди Шуравӣ бо Эрон он вақт рӯ ба беҳбудӣ ниҳода буд ва паҳши барномаҳо ба мамлакатҳои форсизабон метавонист заминаи ҳамкориҳои тарафайнро тавсия бахшад...» [10, с. 56]

Идораи барномаҳои бурунмарзии радиои Тоҷикистон то интиҳои ҳокимияти Шуравӣ дар симои Тоҷикистон сохти коммунистӣ ва сиёсати давлати Шуравиро барои эронӣ, афғонҳо ва тоҷикони муқими хориҷ таълиф менамуд. Пас аз ғурупошии Иттиҳоди Шуравӣ дар соли 1991 ва соҳибистиклол гардидани Тоҷикистон самти фаъолияти Идораи барномаҳои бурунмарзӣ тағйир ёфт. Аз он замон ба зиммаи шуъбаи мазкур вазифаи муаррифии Тоҷикистони соҳибистиклол ва густариши дӯстӣ бо аҳли башар вогузор карда шуд. Ҷиҳати беҳтар намудани паҳши барномаҳои радиои хориҷа ва афзудани аудитория зарурати таъсисёбии радиои «Овози тоҷик» ба миён омад. Аз дигар тараф, вусъат гирифтани нақши радиои байналхалқӣ ва кишварҳои алоҳида дар фазои иттилоотии минтақа зарурати таъсиси радиои «Овози тоҷик»-ро барои Тоҷикистон муҳим гардонид. Фазои иттилоотии Осиёи Марказӣ бештар таҳти таъсири расонаҳои хориҷӣ қарор гирифта, дар ташаккули афкори ҷомеаи ин кишварҳо саҳми чунин расонаҳо афзоиш ёфт. Ҳанӯз соли 2006 муҳаққиқ М. Муқимов ин ҳолатро дарк намуда навишта буд: «Барои муаррифии сиёсати давлати Тоҷикистон, муаррифии фарҳангу дастовардҳои иқтисодиву иҷтимоии мардуми ҷумҳурӣ барои шунавандаҳои кишварҳои хориҷӣ, тавассути бахши бурунмарзии Радиои Тоҷикистон паҳши барномаҳо ба забонҳои кишварҳои абарқудрат-англисӣ, немисӣ, франсавӣ, хитойӣ, испанӣ ва арабӣ ба роҳ мондан зарур аст» [5, с. 65]. Новобаста аз он ки радиои бурунмарзии «Овози тоҷик» бо ҳашт забон таъсис ёфт, бархе аз қисмати ин пешниҳоди муҳим – паҳши барномаҳо ба забонҳои хитойӣ, олмонӣ, фаронсавӣ ва испанӣ то ҳанӯз иҷро нагардидаанд. Расонаҳои хориҷӣ ба тарғиби дӯстӣ ва ҳамзистии ошошта миёни сокинони Осиёи Марказӣ чандон ҳавасманд нестанд ва аз ин рӯ, мавзӯи мазкур вобаста ба дид ва мавқеи кишварҳо дар расонаҳои миллии кишварҳо баррасӣ мегарданд.

Яке аз рӯйдодҳои асосӣ дар сиёсати хориҷии муносири Тоҷикистон ин густариши равобит бо Ҷумҳурии Ёзбекистон аст. Ба андешаи муҳаққиқ И. Усмонов сиёсати хориҷии ҳар давлат асосан дар се ченак ба амал меояд ва «муносибати байни ду давлат» [9, с. 23] яке аз ченакҳои асосӣ аст. Тоҷикистон дар равобити хориҷии худ аз ҳамаи ин се ченак истифода менамояд, бахусус дар робита бо Ҷумҳурии Ёзбекистон. Ҳамзамон Тоҷикистон равобитро бо Ёзбекистон дар доираи созмонҳои минтақавӣ, аз ҷумла Созмони ҳамкории Шанхай, Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил дар асоси эҳтироми мутақобил, манфиатҳои муштарак, риояи созишномаҳои дуҷонибаю бисёрҷониба, таҳкими ҳамкориҳои иқтисодӣ, фарҳангӣ ва башарӣ, инчунин талошҳои муштарак дар ҳалли мушкилоти умумӣ дар минтақа, бахусус дар «Бунёди байналмилалӣи наҷоти Арал ва раванди ҳамгироии иқтисодии минтақавӣ аз ҷумлаи авлавиятҳои сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ин самт мебошад» [13, с. 58].

Бояд қайд кард, ки аз 22 октябри соли 1992 муносибатҳои дипломатӣ миёни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Ёзбекистон барқарор гардид. Бо тавачҷуҳ ба муносибатҳои таърихан ташаккули ҳалқҳои тоҷик ва Ёзбек, дурнамои рушди иқтисодӣ, мавқеи ҷуғрофии кишварҳо ва инчунин таҳкими минбаъдаи ҳамкориҳои мутақобилан судманд бо ҳамдигар боис гардид, ки Тоҷикистон ва Ёзбекистон беш аз пеш ба густариши равобит иқдом намоянд. Андешаи сиёсатшиноси тоҷик Г. Зокиров «сиёсати байналхалқӣ дар зери таъсири омилҳои объективӣ ва субъективӣ ташаккул меёбад» [4, с. 541] дар мисоли ҳамкориҳои Тоҷикистон ва Ёзбекистон тасдиқи худро пайдо намуд.

«Албатта, чунин муносибатҳои мутақобилан судманди дӯстиву ҳамҷаворӣ ва инъикоси ҳамаҷонибаи он дар воситаҳои ахбори омма, бешубҳа, ба рушди муносибатҳои хидмат карда, аз вазъи кунунии онҳо мардумро огоҳ менамояд» [7, с. 132].

Афзоиши сафарҳои сарварони ҷумҳуриҳои Тоҷикистон ва Ўзбекистон ба давлатҳои ҳамдигар аз соли 2016 инҷониб гувоҳ аз он аст, ки муносибатҳои ин ду кишвар густариш ёфта истодаанд. Сафари давлатии Президенти Ҷумҳурии Ўзбекистон Шавкат Мирзиёев ба Тоҷикистон рӯзҳои 18-19-уми апрели соли 2024 дар тавсеаи муносибатҳои гуногунсоҳаи Тоҷикистон ва Ўзбекистон саҳифаи нав боз намуд. «Дар доираи ин сафар барои рушди муносибатҳои байни ду давлат 28 созишномаи ҳамкорӣ дар соҳаҳои гуногун, аз ҷумла 6 созишнома: оид ба ҳамкориҳои Мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии вилоятҳои Хатлону Суғди Ҷумҳурии Тоҷикистон бо вилоятҳои Хоразм, Фарғона, Сирдарё, Намангон ва Андиҷони Ҷумҳурии Ўзбекистон ба имзо расид» [15].

Дар баробари инъикоси равобити кишварҳо расонаҳо қудрати таъсиррасонӣ ба муносибати миллатҳо ва давлатҳоро доранд. Ҷиҳати муайян намудани ин ки радиои «Овози тоҷик» дар ин масир чӣ иқдومه намудааст, зарурат ба таҳқиқи барномаҳои радиои мазкур ба миён омад.

Зимни таҳлили маводи радиои «Овози тоҷик» маълум гардид, ки маводи доир ба муносибатҳои байнидавлатӣ аввалан дар бахшҳои хабарии барномаҳои радиои «Овози тоҷик» пахш мегарданд ва сипас дар барномаҳои таҳлилий шарҳу тафсир меаёбанд.

Президент дар сиёсати хориҷӣ нақши бориз дорад ва аз ин рӯ, ҳар як мулоқот, сафари корӣ, расмӣ, вохӯрӣ бо намояндагони кишварҳои дигар, созмонҳои минтақавию байналхалқӣ ва дигар фаъолияти вобаста ба сиёсати хориҷии Тоҷикистон доимо аз тариқи тамоми барномаҳои иттилоотии гуногунзабони радиои «Овози тоҷик» бозтоб мегардад. Махсусан ҳар як навигарие, ки марбут ба муносибатҳои Тоҷикистону Ўзбекистон бо ширкати Президенти Тоҷикистон сурат мегирад, радиои «Овози тоҷик» пурра инъикос менамояд. Аз ҷумла, гузориши «Бозиди сарони давлатҳои Тоҷикистон ва Ўзбекистон аз хоҷагиҳои деҳқонии «Ватан» ва «Ҳоҷӣ Неъмат»-и шаҳри Турсунзода» [17] мисоли ин гуфтаҳо шуда метавонад.

Дар чараёни сафари давлатии Президенти Ҷумҳурии Ўзбекистон Шавкат Мирзиёев ба Тоҷикистон рӯзҳои 18-19-уми апрели соли 2024 бинои нави сафоратхонаи ин кишвар дар шаҳри Душанбе ифтитоҳ гардид. Ҳамзамон роҳбарони давлатҳо дар Душанбе натиҷаҳои мулоқоту музокироти сатҳи олиро ҷиҳати таҳкиму тавсеаи минбаъдаи муносибатҳои дӯстӣ, бародарӣ ва ҳамҷаворӣ неку назаррас арзёбӣ намуда, таъкид доштанд, ки ба имзо расидани санадҳои нави ҳамкорӣ, бахусус «Аҳдномаи ҳампаймонӣ байни ду давлати ҳамсоя, барои густариши бегобиқаи робитаҳои роҳи васеъ боз менамояд» [22].

Ҳамкорӣ дар бахшҳои тиҷорату иқтисод, нақлиёт, энергетика ва кишоварзӣ аз самтҳои муҳими робитаҳои муносири Тоҷикистон ва Ўзбекистон ба шумор мераванд. Инчунин масоили ҷалби сармояи давлатӣ ва соҳибкорони инфиродӣ, рушди ҳамкорӣ дар бахшҳои тиҷорат, саноат, мошинсозӣ, коркарди муштараки маҳсулоти кишоварзӣ, истеҳсоли маводи доруворӣ ва бунёди неругоҳҳо «аз мавзӯҳои дигари музокироти ҳайатҳои Тоҷикистон ва Ўзбекистон буданд» [18]. Илова бар ин ҷонибҳо густариши

ҳамкорӣ дар сохтмони муштараки неругоҳҳои бодию офтобиро яке аз самтҳои судовари робитаҳои ояндаи ду давлат номиданд. Бояд қайд кард, ки Тоҷикистон ва Ўзбекистон нақша доранд дар оянда ҳаҷми гардиши молро ба 2 миллиард доллари ИМА расонанд. Ҷиҳати татбиқи лоиҳаи дар соҳили дарёи Зарафшон сохтани ду неругоҳи барқи обӣ ширкати саҳомии муштарак бунёд гардиданд. Аз соли 2016 инҷониб миёни Тоҷикистон ва Ўзбекистон беш аз 50 санад бо иштироки сарони давлатҳо муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ва муҳтарам Шавкат Мирзиёев ба имзо расиданд. Дар маҷмӯъ беш аз 220 заминаи қарордодиву ҳуқуқӣ миёни Тоҷикистон ва Ўзбекистон дар сатҳи байнидавлатӣ, байниҳукуматӣ ва байниидоравӣ имзо шудааст.

Бинобар иттилои АМИТ «Ховар»: «Дар заминаи тавсеаи ҳамкорӣ ҳоло 400 корхонаи муштараки саноатии Тоҷикистон ва Ўзбекистон фаъолияти пурсамар доранд» [24]. Соҳибкорону сармоягузори ду давлат бо истифода аз захираву имконоти мавҷуда ҳамкориҳои тиҷоратиро зина ба зина густариш медиҳанд.

Муаллифони бахши тоҷикӣ ва ўзбекии радиои «Овози тоҷик» зимни баррасии ҳамкориҳои Тоҷикистон ва Ўзбекистон ба робитаҳои таърихан муштарак, умумиятҳои фарҳангӣ маънавии тоҷикон ва ўзбекон, инчунин анъанаҳо ва дӯстии чандинасраи ду миллатро ба эътибор гирифта, пайваستا ба шунавандагони худ эҳтироми яқдигар, тақвияти муносибатҳои некро талқин менамоянд. Дар баробари муаллифони барномаҳо, инчунин мусоҳибон низ ба масъалаи дӯстии миллатҳо таваҷҷуҳ намуда, ба насли нав ҳифзи анъанаҳои хуб ва меҳмоннавозии тоҷикон ва ўзбеконро таъкид менамоянд. Инчунин ба монандиҳои зиёди ин ду миллат дар миёни дигар халқҳои Осиёи Марказӣ ишораҳо мекунанд. Дар ин масъала аллома Бобочон Ғафуров чунин қайд намудаанд: «Тадқиқи таърихи халқи тоҷик барои донишмандони манбаъҳои равобити анъанавии халқҳои Осиёи Миёна кӯмак хоҳад расонд. Хусусан тоҷикон ва ўзбекон, ки ташаккули халқиятҳои онҳо дар асоси умумии наҷодӣ қарор гирифтааст, бо ҳамдигар алоқаи хеле наздик доранд. Чунон ки ўзбекон аз сарвати мадани халқи тоҷик баҳраманд мегардиданд, ҳамин тариқа, тоҷикон низ аз комёбиҳои маданияти халқи ўзбек файзбор буданд: хусусияти маданияти моддӣ, урфу одат, санъат ва ҳунарҳои халқии тоҷикону ўзбекон чунон наздиканд, ки гоҳо дар байни онҳо фарқ гузоштан мумкин намешавад» [3, с.7]. И. Усмонов низ ба муносибатҳои дӯстонаи тоҷикон ва ўзбекон аз замонҳои қадим то ба ҳол таъкид карда, ба ин назар аст, ки «онҳо дар тӯли қарнҳо бо ҳамдигар дӯсту бародар гардиданд» [8, с. 3].

Дар бахши тоҷикӣ ва ўзбекии радиои «Овози тоҷик» ба мавзуи равобити адабӣ ва дӯстии адибони класик ва муосири тоҷику ўзбек таваҷҷуҳ намуда, тули солҳо чандин барномаҳои ба мисли «Дӯстӣ», «Пайванд», «Тоҷикистон ва ҷаҳон» омода ва пахш гардиданд. Дар барномаҳои мазкур шеърҳои дар шакли ширу шакар эҷод намудаи шоирони тоҷик ва ўзбек фаровон истифода гардиданд. Аз ҷумла, аз «ашъори шоири ўзбектабори тоҷикистонӣ Ёлмас Ҷамол» [20] шеъри шоири ўзбекистонӣ Абдулло Орипов зиёд дар барномаҳои радиои «Овози тоҷик» садо медиҳанд.

Тарануми дӯстии халқҳои тоҷик ва ўзбек аз замони ошноии Абдурахмони Ҷомӣ ва Алишери Навоӣ оғоз ёфта, дар тули асрҳо намояндагони аҳли адаби тоҷик ва ўзбек ин анъанаро новобаста ба авзои сиёсии замон ҳамеша идома додаанд. Аҳли қалам на танҳо дар мавзуи дӯстии тоҷику ўзбек шеърҳои дostonҳо таълиф кардаанд, балки бо тарҷумаи осори

адибони ҳамдигар дар муаррифии онҳо ва ҳифзи муносибатҳои дӯстона саҳми сазовор гузоштаанд. Бва таъбири академик Абдучаббор Раҳмонзода «точикону ўзбекон ду халқе ҳастанд, ки тамоми арзишҳои ахлоқӣ, одоби рафтор ва ҷашну маросими онҳо муштарақанд» [27].

Дар барномаҳои тоҷикӣ ва ўзбекии радиои «Овози тоҷик аз «равобити дӯстонаи Мавлоно Абдурахмони Ҷомӣ ва Алишер Навоӣ» [19] борҳо ёдоварӣ намуда, насли навро ба пайравӣ аз онҳо талқин менамоянд. Зеро, ҷунончи устод Айни навиштаанд: «дар бештари масъалаҳои сиёсӣ фикрҳои Ҷомӣ ва Навоӣ аз як ҷо мебаромаданд» [1, с. 301].

Воқеан ҳам ин ду адиб барои халқҳои тоҷик ва ўзбек хидмати шоиста карда, имрӯз низ намунаи барҷастаи дӯстии халқҳо боқӣ мондаанд. Ба андешаи адабиётшинос А. Афсаҳзод «осори илмӣ ва адабии Абдурахмони Ҷомӣ ва Алишери Навоӣ чун ситораҳои раҳшони осмон фурузон буд ва то ҳоло анвори он кам нашуда меояд» [2, с. 57].

Хислатҳои неки дӯстонаи адибони классикро аҳли қалам дар асри XX ва XXI низ идома додаанд. Аз ҷумла, дар асри XX аз адибони тоҷик устод Айни анъанаҳои неки чандасраи равобити дӯстонаи тоҷикон ва ўзбеконро идома дода, дар ин ҷода хидмати бузургеро ба сомон расондааст. Маҳз ҳамин нуктаро ба эътибор гирифта, тариқи бахши ўзбекии радиои «Овози тоҷик» барномаеро бо номи «Ҷеҳраҳои мондагори» доир ба ҳаёт ва эҷодиёти устод Айни ва саҳми ӯ дар адабиёти тоҷик ва ўзбек таҳия намуданд. Муаллифи барнома Зухриддин Умаров асарҳои устод Айниро «дурдонаҳои бебаҳои адабиёти тоҷик ва ўзбек» [21] шуморида, мусоҳиби ӯ Ҷумъаназар Умурзоқов устод Айниро ҳамчун таърихшинос, устоди маънавии халқи ўзбек, нависанда, шоир, муаллим ва адиби халқҳои ўзбек ва тоҷик, пайвандгари ду миллат эътироф намудааст.

Дарвоқеъ устод Айни ба як идда адибони ўзбек низ ҳаққи устодӣ дорад. Устод Айни бо наشري мақолаҳои маорифпарварона ба забони ўзбекӣ дар матбуоти Ўзбекистон солҳои бистуму сиюми асри XX халқи ўзбекро ба донишандӯзӣ даъват намудааст.

Бахши тоҷикии радиои «Овози тоҷик» низ дар мавзӯи густариши муносибатҳои халқҳои тоҷик ва ўзбек дар мисоли дӯстии намоёндагони машҳури Тоҷикистон ва Ўзбекистон силсилаи барномаҳоро омода намудааст.

Дар густариши дӯстӣ ва пайванди фарҳангии Тоҷикистон ва Ўзбекистон дар баробари адибон ҳунармандони тоҷик ва ўзбек саҳми назаррас доранд, зеро онҳо ҳамчун сафирони фарҳангӣ миёни ҷумҳуриҳо барномаҳои ҳунари анҷом дода, садои дӯстӣ ва оҳангҳои дилкаши бародариро дар фазои мамлакатҳо паҳн намуданд. Маҳз ҳамин хидматҳои аҳли санъатро ба назар гирифта роҳбарияти Тоҷикистон ва Ўзбекистон онҳоро бо мукофот ва унвонҳои давлатӣ қадрдонӣ намуданд.

Равобити Тоҷикистон ва Ўзбекистон на танҳо дар бахшҳои тоҷикӣ ва ўзбекии радиои «Овози тоҷик», балки дар барномаҳои русӣ, англисӣ, арабӣ, форсӣ, дарӣ ва ҳиндӣ низ инъикос мегардад. Теъдоди чунин барномаҳо дар моҳи апрели соли 2024 бештар гардиданд, ки ба сафари Президенти Ўзбекистон ба Тоҷикистон алоқаманд буданд.

Дар солҳои охир теъдоди сайёҳони Тоҷикистон ва Ўзбекистон ба кишварҳои ҳамдигар афзоиш ёфт. Ба гунаи мисол, соли 2023 аз Ўзбекистон ба Тоҷикистон наздики 806 ҳазор ва «аз Тоҷикистон ба Ўзбекистон қариби 2,2 млн нафар барои гардишгарӣ рафтаанд» [14].

Мувофиқи иттилои «Спутник Ўзбекистон» дар панҷ моҳи соли 2024 «беш аз 449 800 нафар сайёҳи ўзбекистонӣ аз Тоҷикистон ва 995 300 нафар аз Қирғизистон боздид намуданд» [25]. Дар нимсолаи аввали соли 2024 аз ҳама зиёд сайёҳони қирғизистонӣ 1 057 000 нафар ва дуюм сайёҳони тоҷикистонӣ 1 046 000 нафар аз Ўзбекистон боздид намуданд. Дар ин давра «беш аз 3,5 миллион сайёҳ аз Ўзбекистон дидан намуданд» [26]. Аз таҳлили омили сайёҳон бармеояд, ки Тоҷикистон пас аз Қирғизистон дуюмин кишваре аст, ки сайёҳони ўзбекистонӣ бештар сафар карданд. Дар ҷамъи 10 кишваре, ки шаҳрвандонаш ба Ўзбекистон бештар сайёҳат намуданд Тоҷикистон дар маъқеи дуюм қарор дорад, ҳол он ки дар моҳи май дар мақоми аввал қарор дошт.

Дар барномаҳои радиои «Овози тоҷик» ба соҳаи сайёҳии Тоҷикистон низ таваҷҷуҳи зиёд менамоянд. Бахши ўзбекии радиои мазкур ҳам дар ин самт саҳмгузор аст. Масалан, журналист Зухриддин Умаров имкониятҳои сайёҳии Бадахшон, табиати нотақрори он, чашмаҳои шифобахш ва дигар мавзеоҳои сайёҳии водии Вахонро дар як барномаи «Тоҷикистон – кишвари сайёҳӣ» ба забони ўзбекӣ пешниҳоди шунавандагон намуд. Журналист дар хусуси «чашмаҳои шифобахши Гармчашма, Авҷ, Биби Фотимаи Захро» [23] маълумоти фаровонро баён намуд.

Ҳамчунин, дар нашрҳои дигари ин барнома оид ба мавзеоҳои таърихӣ фарҳангии кишвар, ба мисли Қалъаи Хучанд, шаҳри бостонии Истаравшан, Панҷакент, шаҳраки қадимаи Саразм, Қалъаи Ҳисор, Хулбук, мавзеоҳои сайёҳии Чилучорчашма, Ҳарфкӯл, Искандаркӯл, Чилдухтарон, Сари Хосор барномаҳои ҷолиберо таҳия ва ба самъи шунавандагони дохиливу хориҷи кишвар равона кардааст, ки метавон гуфт як навъ зиёд шудани сайёҳони хориҷӣ, бахусус аз Ўзбекистон мусоидат намудааст.

Бояд қайд кард, ки радиои «Овози тоҷик» тамоми паҳлуҳои равобити иқтисодӣ, иҷтимоӣ, сиёсӣ, фарҳангӣ, адабӣ, илмӣ, тиббӣ, омӯзишӣ, варзишӣ, сайёҳӣ ва саноатии Тоҷикистон ва Ўзбекистонро бозтоб намудааст. Илова бар маводи расмӣ инчунин маводи таҳлилии кормандони радиои «Овози тоҷик» дар масъалаи мавриди таҳқиқ ба аудитория пешниҳод гардида, равобити Тоҷикистон ва Ўзбекистон дар қолаби жанрҳои ахборӣ, таҳлилӣ ва публицистӣ бадеӣ пешниҳоди аудитория гардиданд. Ҳамзамон аз тариқи радиои «Овози тоҷик» ҳамкориҳои илмӣ, сафарҳои сайёҳони тоҷик ва ўзбек, консертҳои дӯстонаи ҳунармандони ҷумҳуриҳо, андешаҳои масъулон, коршиносони минтақа ва ҷаҳон дар атрофи густариши равобити Тоҷикистон ва Ўзбекистон васеъ инъикос гардидааст. Дар радиои мазкур маводи расмӣ аз АМИТ «Ховар» истифода мешавад. Дар мавзӯи дӯстии миллатҳо барномаҳои тоҷикӣ ва ўзбекӣ назари шахсиятҳои шинохтаи Тоҷикистон ва Ўзбекистонро ҷой медиҳанд, аммо сарфи назар аз он ки сафари сайёҳони тоҷикистонӣ ва ўзбекистонӣ ба кишварҳои ҳамдигар афзудааст, мусоҳиба бо сайёҳони тоҷик ва ўзбек хеле кам истифода шудааст. Шояд сабаби ба ин масъала кам таваҷҷуҳ намудани масъулони барномаҳо кам будани ҳаёти эҷодии бахшҳои радиои «Овози тоҷик» ва имкониятҳои молиявӣ бошад.

Дар барномаҳои ўзбекӣ ва тоҷикии радиои мазкур аз кӯмаки адибони тоҷик ва ўзбек, омӯзгорон ва фарҳангӣ дар баррасии масъалаи дӯстии миллатҳо васеъ истифода намуда, дар ин самт саҳми арзанда гузоштанд. Дар баробари монандиҳо дар бахши ўзбекӣ фарқият ба назар мерасад. Аз ҷумла, дар барномаҳои ўзбекӣ ба сокинони ўзбектабори ҷумҳурий авзои ҷомеа, навигарҳои кишвар ва моҳияти дастуру ҳидоятҳои Сарвари давлат,

конунҳои ҷорӣ кишвар фаҳмонда мешавад. Бахши тоҷикии радиои «Овози тоҷик» ҳам айнан чунин вазифаро анҷом медиҳад. Инчунин фаъолияти бахши тоҷикии радиои «Овози тоҷик» барои пайванд намудани робита бо тоҷикони муқими хориҷ ва таҳкими равобитаи фарҳангӣ, таърихӣ ва ниғаҳдошти ҳуввияти миллии онҳо дар шароити ҷаҳонишавӣ нигаронида шудааст.

Адабиёт

1. Айнӣ, С. Куллийт чилди 11, китоби якум / С. Айнӣ – Душанбе: Нашриёти давлатии Тоҷикистон, 1963. – 508 с.
2. Афсаҳзод, А. Рӯзгор ва осори Абдурраҳмони Ҷомӣ / А. Афсаҳзод. – Душанбе: Дониш, 1980. – 223 с.
3. Ғафуров, Б.Ғ. Тоҷикон: Таърихи қадимтарин, қадим, асрҳои миёна ва давраи нав / Б.Ғ. Ғафуров. – Душанбе, 2008. – 870 с.
4. Зокиров, Г.Н. Сиёсатшиносӣ / Г. Н. Зокиров. – Душанбе: Матбуот, 2003. – 607 с.
5. Муқим, Ҷ. Сиёсат ва ҷанги иттилоотӣ / Ҷ. Муқим. – Душанбе, 2006. – 71 с.
6. Раҳмонзода, А. Равобитаи адабию фарҳангӣ – рукни муқими таҳкими дӯстии тоҷикон ва ўзбекон / А. Раҳмонзода // Ҷумҳурият. – 2018. – 5 май. – №48
7. Умаров, З. Инъикоси муносибатҳои дӯстиву бародарии Тоҷикистону Ўзбекистон дар рӯзномаи «Халқ овози» / З. Умаров // Маҷмуаи мақолаҳои конференсияи байналмилалӣ илмию амалӣ дар мавзӯи «Густариши равобитаи адабию фарҳангии Тоҷикистон ва Ўзбекистон: ҳолат ва дурнамо» (30.11.-01.12.2021). – Душанбе, 2021. – С.130-145.
8. Усмонов, И. К. Правда о таҷиках / И.К. Усмонов. – Душанбе, 2006. – 83 с.
9. Усмонов, И. К. Воситаҳои ахбори омма ва сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон / И.К. Усмонов. – Душанбе, 2003. – 65 с.
10. Хочазод, С. Таърихи радиои Тоҷикистон / С. Хочазод. – Душанбе, 2006. – 144 с.
11. Ҳайтпур, Р. Матбуот ва таърихи муносибатҳои Тоҷикистону Ўзбекистон / Р. Ҳайтпур // Журналистикаи байналхалқӣ 4. – Душанбе, 2012. – С.71-73.
12. Шарифзода, Қ. Аввалин рӯзномаи тоҷикӣ / Қ. Шарифзода. – Душанбе: Маориф, 2006. – 72 с.
13. 25 қадам дар паҳнои олам. – Душанбе: Ирфон, 2016. – 219 с.

Манбаъ

14. Аҳдномаи ҳампаймонӣ: Арзиши таърихӣ мулоқоти Раҳмону Мирзиёев дар ҷист? [Манбаи электронӣ] – URL: <https://sputnik.tj/20240419/ahdnoma-hampaymoni-tojikiston-uzbekiston-1062571176.html> (санаи муроҷиат: 14.08.2024).
15. Саидзода Марзия, АМИТ «Ховар» Арзҳои дӯстӣ. Ўзбекистон-шарикӣ стратегӣ ва ҳампаймони бозғатимоди Тоҷикистон [Манбаи электронӣ] – URL: <https://jumhuriyat.tj/bahsho/3346-arzoi-dst-zbekiston-shariki-strateg-va-ampajmoni-bojetimodi-toikiston.html> (санаи муроҷиат: 14.06.2024).
16. Саидзода Марзия «Овози тоҷик» отпразднует 65-летие [Манбаи электронӣ] – URL: <https://khovar.tj/rus/2014/10/ovozi-tochik-otprazdnuet-65-letie/> (санаи муроҷиат: 23.08.2024).

17. Бахши тоҷикии радиои «Овози тоҷик». – 2018. – 27 сентябр.
18. Бахши тоҷикии радиои «Овози тоҷик». – 2024. – 28 апрел.
19. Бахши тоҷикии радиои «Овози тоҷик» – 2018. – 20 март.
20. Бахши ўзбекии радиои «Овози тоҷик». – 2024. – 19 апрел.
21. Бахши ўзбекии радиои «Овози тоҷик». – 2024. – 15 апрел.
22. Бахши ўзбекии радиои «Овози тоҷик». – 2024. – 20 апрел.
23. Бахши ўзбекии радиои «Овози тоҷик». – 2024. – 25 май.
24. [Манбаи электронӣ] – URL:<https://khovar.tj/2024/04/prezident-oi-to-ikiston-va-uzbekiston-bo-ma-suloti-korhona-oi-sanoatii-um-urii-uzbekiston-dar-markazi-ekspo-i-sha-ri-dushanbe-shinos-lshudand>. Санаи мурочиат: 17.08.2024.
25. URL:<https://uz.sputniknews.ru/20240707/top-5-stran-kuda-chasche-vsego-otpravlyalis-turisty-iz-uzbekistana-44707517.html>. Санаи мурочиат: 18.08.2024.
26. URL: <https://uz.sputniknews.ru/20240715/turisty-strany-uzbekistan-posesheniye-44813774.html>. Санаи мурочиат: 18.08.2024.
27. URL: <https://jumhuriyat.tj/bahsho/1061-pajomi-dst-kitobi-safiri-toikiston-dar-toshkent-chop-shud.html>. Санаи мурочиат: 27.08.2024.
28. URL: <https://mfa.tj/tg/tashkent/view/13176/paigomi-dusti-tarannumgari-dustivu-rafoqat>. Санаи мурочиат: 29.08.2024.

Мирзоали Сухроб

РОЛЬ «ОВОЗИ ТАДЖИК» В ИНТЕГРАЦИИ ТАДЖИКИСТАНА И УЗБЕКИСТАНА

В статье рассматривается позиция радио «Овози таджик» в интеграции Таджикистана и Узбекистана. Выяснилось, что освещение отношений между Таджикистаном и Узбекистаном является одной из постоянных тем этого радио, и с 2016 года внимание к этой теме возросло. В статье проанализирована деятельность таджикской и узбекской секций радио «Овози таджик» и определено, что в этих секциях особое внимание уделялось теме литературных связей и дружбы классических и современных писателей таджиков и узбеков. За эти годы были подготовлены и вышли в эфир несколько программ, таких как «Дусти», «Пайванд», «Тоджикистон ва джахон». Отношения между Таджикистаном и Узбекистаном отражены не только в таджикской и узбекской секциях радио «Овози таджик», но и в программах на русском, английском, арабском, персидском, дари и на индийском языках. Оказалось, что количество таких программ увеличилось в апреле этого года и связано это с визитом президента Узбекистана в Таджикистан.

В процессе исследования также было установлено, что радио «Овози таджик» освещало все аспекты экономических, социальных, политических, культурных, литературных, научных, медицинских, образовательных, спортивных, туристических и промышленных отношений между Таджикистаном и Узбекистаном. Отношения между Таджикистаном и Узбекистаном были представлены аудитории в форме новостного, аналитического, публицистического и художественного жанров. При этом научное сотрудничество, поездки таджикских и узбекских туристов, дружеские концерты артистов республик, мнения официальных лиц, региональных и мировых экспертов о развитии отношений между Таджикистаном и Узбекистаном широко освещались радио «Овози таджик». В этом радио использован официальный материал АМИТ "Ховар".

Ключевые слова: Таджикистан, Узбекистан, радио «Овози таджик», дружба, внешняя политика, Айни, Джами, Навои, таджик, узбек, отражение, роль, связь.

Suhrobi Mirzoali

THE ROLE OF "OVOZI TOJIK" IN THE INTEGRATION OF TAJIKISTAN AND UZBEKISTAN

This article explores the role of the radio station "Ovozi Tojik" in the integration process between Tajikistan and Uzbekistan. It reveals that the coverage of relations between these two countries has been a consistent topic for the radio station, with particular emphasis since 2016. The study analyzes the activities of the Tajik and Uzbek sections of "Ovozi Tojik," highlighting the special attention given to literary connections and the friendship between classical and modern Tajik and Uzbek writers. Over the years, several programs such as "Dusti," "Payvand," and "Tojikiston va Jahon" have been prepared and broadcasted.

The relationship between Tajikistan and Uzbekistan is reflected not only in the Tajik and Uzbek sections of "Ovozi Tojik" but also in programs offered in Russian, English, Arabic, Persian, Dari, and Hindi. It was found that the number of such programs increased in April this year, which coincided with the visit of the President of Uzbekistan to Tajikistan.

The study further discovered that "Ovozi Tojik" covers all aspects of economic, social, political, cultural, literary, scientific, medical, educational, sports, tourism, and industrial relations between Tajikistan and Uzbekistan. These relations were presented to the audience in various genres, including news, analytical reports, journalistic pieces, and artistic content. Additionally, scientific cooperation, trips by Tajik and Uzbek tourists, friendly concerts by artists from both republics, as well as insights from officials, regional, and global experts on the development of Tajik-Uzbek relations, were extensively covered by "Ovozi Tojik." The radio station also utilized official materials from the NIAT "Khovar."

Keywords: Tajikistan, Uzbekistan, radio "Ovozi Tojik," friendship, foreign policy, Aini, Jami, Navai, Tajik, Uzbek, reflection, broadcasting, relations.

ТДУ: 070 (575.3)

Абдуллоева Машхура

МУАРРИФИИ ЁДГОРИҲОИ ФАРҲАНГӢ ВА ТАЪРИХӢ ДАР НАШРИЯИ «ҶУМҲУРИЯТ»

Дар мақола масъалаи тавассути матбуоти даврии тоҷик муаррифӣ намудани ёдгориҳои фарҳангии таърихӣ барои рушди соҳаи сайёҳӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтааст.

Сайёҳӣ имрӯз ба соҳаи афзалиятноки Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон табдил ёфтааст ва барои рушди он тадбирҳои ҳукуматӣ қабул гардидаанд, ки ба беҳтар намудани инфрасохтор, тарбияи мутахассисони соҳа ва муаррифии ҷолибияти сайёҳӣ нигаронида шудаанд.

Яке аз роҳҳои рушди соҳаи тарғибу муаррифии дурусти ҷолибияти сайёҳии кишвар маҳсуб меёбад, ки дар ин самт нақши матбуоти даврӣ назаррас аст.

Дар ин мақола нақши рӯзномаи “Ҷумҳурият” дар инъикос ва муаррифии ёдгориҳои фарҳангии таърихӣ нишон дода шудааст. Маводи таҳлилии танқидӣ ба ин мавзӯ бахшидашуда бозгӯи он аст, ки рӯзномаи “Ҷумҳурият” дар ҳалли масъалаҳои сайёҳӣ таъсиргузор аст.

Таҳлилу таҳқиқи маводи нашрияи «Ҷумҳурият» маълум намуд, ки он ба инъикоси воқеиятҳои сайёҳӣ ва масъалаҳои марбут ба он диққати махсус медиҳад. Доираи мавзӯҳои фарогирандаи ин соҳа гуногун буда, дар муаррифии мавзеъҳои сайёҳӣ, баланд бардоштани маърифати хидматрасонӣ ва рушди соҳа беаҳаммият нестанд.

Калидвожаҳо: муаррифӣ, матбуоти даврӣ, мавод, мақола, мавзӯи сайёҳӣ, ёдгориҳои фарҳангӣ ва таърихӣ, мавзеъҳои сайёҳӣ, инъикоси воқеиятҳои сайёҳӣ, ҳалли масъалаҳои сайёҳӣ.

Яке аз вазифаҳои матбуоти даврӣ тарғиб ва муаррифии ин ё он соҳа, мавзеъ ва ё аз ҳама муҳим, идеологияи давлатӣ маҳсуб меёбад. Аз он ҷумла рушди сайёҳиро бе кори таблиғотӣ тасаввур кардан ғайриимкон аст, аз ин рӯ, яке аз василаҳои асосии ҷалби сайёҳон ба кишвар тарғибот мебошад. Тавре муҳаққиқи соҳаи журналистика М.Ф. Ненашев менигорад: «Воқеияти таблиғот барои он лозим аст, ки он василаи аз байн бурдани тафриқа байни сухан ва кор буда, ба воситаҳои ахбори омма эътимод ва бовариро меафзояд. Имрӯз яке аз вазифаҳои аввалиндараҷа барқароркунии боварии ҷомеа ба таблиғот аст» [8, с. 57].

Ба ин мазмун воситаҳои ахбори омма, бахусус матбуоти даврӣ имкониятҳои сайёҳии кишвар, мавзеъҳои истироҳатӣ, таърихӣ ёдгорӣ ва амсоли инро тарғиб мекунанд. Тамоми тадбирҳои ҳукумати марбут ба рушди сайёҳӣ дар саҳифаҳои нашрияҳои даврӣ инъикос шуда, тавассути масъалагузориҳо ва роҳҳои пешбурди ҷанбаҳои гуногуни ин соҳа нишон дода мешавад.

Махсусан, рӯзномаи «Ҷумҳурият» соли 2018 бахшида ба «Соли рушди сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ» озмуни мақолаи беҳтаринро эълон кардааст, ки дар он ба ҷуз аз маводи журналистон мақолаҳои олимону бостоншиносон, адибон ва намояндагони дигар касбу кор дар жанрҳои гуногун ба таъъ расидааст. Ин гуна мавод мундариҷаву муҳтавои ғанӣ дошта, таърихӣ сайёҳӣ, афкори адибони классикӣ муосир дар бораи сайёҳӣ, диду назарҳо аз сафар, аҳаммияти мавзеъҳои таърихӣ ва дигар ҷанбаҳои соҳаро фаро гирифтаанд, бешубҳа, дар муаррифии Тоҷикистон ҳамчун кишвари сайёҳӣ аз аҳаммият ҳолӣ нестанд.

Дар аснои таҳқиқи маълум гардид, ки рӯзномаи “Ҷумҳурият” дар солҳои 2015-2020 дар мавзӯи сайёҳӣ маводи фаровон ҷоп кардааст, аз он ҷумла оид ба ёдгориҳои фарҳангӣ ва таърихӣ кишвар, зеро тамошӯи ёдгориҳои таърихӣ фарҳангӣ ба сайёҳии фарҳангӣ дохил мешавад ва рушди ин навъи сайёҳӣ дар Тоҷикистон заминаҳои воқеии иҷтимоӣ дорад.

Нигоштаҳои муаррифкунандаи мавзеъҳои гуногуни истироҳатӣ сайёҳӣ ва ёдгориҳои таърихӣ кишвар барои ҷалби сайёҳони дохилию хориҷӣ ва тавсеа бахшидани ҷаҳонбинӣ маърифати кишваршиносии мардум мусоидат мекунанд. Ҳамчунин, ин гурӯҳи нигоштаҳо ҷун маълумотнома ва маъхази иттилоот барои роҳбаладони ширкатҳои сайёҳӣ хидмат карда,

муфид буда метавонанд. Рӯзномаи «Ҷумҳурият» ба ин паҳлуи мавриди паҷуҳиш таваҷҷуҳ намуда, маводи фаровон ба нашр расонидааст.

Тавре дар рафти омӯзиш аён гашт, бештари маводи ба ин паҳлуи мавзуи сайёҳӣ бахшидашуда ба қалами рӯзноманигор Шаҳноза Қурбонова тааллуқ дорад. Мавсуф силсиламақолаҳоро дар бораи мавзёҳои сайёҳии Ҷумҳурии Тоҷикистон рӯи чоп овардааст, ки дар онҳо хусусиятҳои хоси сайёҳӣ, имкониятҳои рушди соҳа ва мушкилоти он мавриди таҳлил қарор гирифтааст. Ин муаллиф ҳар як мавзёро бо ҷузъиёташ тасвир карда, махсусият ва ҷолибияташро тасвир кардааст. Аз ҷумла дар мақолаҳои «Сайёҳӣ дар Ромит рушд намеёбад, чаро?» (2015. – 4 июн), «Турсунзода. Имконот ва мушкилоти ҷаҳонгардӣ» (2015. – 26 феврал), «Варзоб. Сайёҳӣ рӯ ба рушд аст» (2017. – 31 июл), «Хоруғ шаҳри сайёҳон» (2017. – 11 октябр), «Ишкошим ба яке аз мавзёҳои муҳимми сайёҳӣ табдил меёбад» (2017. – 28 сентябр), «Душанбе шаҳри сайру саёҳат» (2017. – 07 феврал), «Бохтар шаҳри бостон» (2018. – 24 август), «Дараи Қаратоғ минтақаи ояндадори сайёҳӣ» (2018. – 19 июл), «Истаравшан – макони сайру саёҳати фароғатӣ ва табобатӣ» (2018. – 16 июл) ва ғайра мавзёҳои гуногуни истироҳатӣ сайёҳӣ ва ёдгорию таърихӣ кишварамон муаррифӣ шудаанд.

Муаллифи матлаби «Ишкошим ба яке аз мавзёҳои муҳимми сайёҳӣ табдил меёбад», дар бораи имкониятҳои сайёҳии ноҳияи мазкур маълумот дода, заминаҳои асосии рушди сайёҳиро дар мавҷудияти чашмаҳои гарм, аз қабилӣ Биби Фотиماи Заҳро, Сист, Баршор, Гармчашма, Авҷ, Удит, Даршай, Ямчун, Вранг, Шринг, Зонг ва мавзёҳои таърихӣ, ба монанди қалъаҳои Қаҳқаҳа ва Ямчун медонад. Бино ба муаррифии муаллиф «ҳарорати оби чашма давоми сол аз 400С баландтар мешавад. Оби чашма аз радон ва дигар элементҳои, ки барои табобати бемориҳои гуногун муфиданд, иборат аст. Чашма аз ду ҷой ҷорӣ шуда, онҳоро «остинҳои перохани Фотима» мегӯянд. Ин «остинҳо» аз боқимондаҳои рангини элементҳо (сабз, зард, мешӣ) пайдо гаштаанд» [4]. Ин маълумот нисбатан ноқис аст. Агар муаллиф маҳз ба кадом навъи бемориҳо дармон будани ин чашмаро номбар мекард, арзиши матолиб боз баландтар мешуд, зеро ниёзмандони чунин чашмаҳои табобатӣ дар дохил ва хориҷи кишвар зиёданд. Аз рӯи маводи матбуоти даврӣ, сайёҳии дохилӣ дар мо, асосан, тавассути чунин мавзёҳои табобатӣ рушд мекунад.

Силсиламақолаҳои рӯзноманигорон Бузургмеҳри Баходур ва Маҳмуд Баҳром, ки аз ёдгориҳои таърихӣ омода карда шудаанд, бо вижагии худ фарқ мекунанд. Ҳар як мавод бо зерсарлавҳаҳо ҷудо карда шуда, мушаххасан тамоми ҷанбаҳои объект баррасӣ мешавад. Масалан, дар мақолаи таҳти унвони «Шаҳритуз. Муаррифгари сайёҳии таърихӣ», ки ба мавзёҳои таърихӣ Шаҳритуз бахшида шудааст, ҳолати мадрасаҳои Ҳоча Машҳад, Ҳоча Дурбод, мақбараҳои Ҳоча Сарбоз, Тилло Ҳаллоҷӣ, ки дар замони Сомониён ва баъд аз он бунёд ёфтаанд, ба таври васеъ бозгӯ шудааст. Муаллифон бинои мақбараҳоро амиқан тасвир карда, аз ҷӣ гуна хишт ва ба кадом шакл сохта шудани онҳоро зикр намудаанд. Дар зерсарлавҳаи аввал дар бораи мадрасаи Ҳоча Машҳад маълумоти муфасссал дода, аз қорҳои ҳафриётии бостоншиносии маъруф С.Г. Хмелнитский, ки беш аз 40 сол гурӯҳҳои махсуси ҳафриётиро бостоншиносиро дар ин мавзё роҳбарӣ карда, дар он қорҳои зиёди илмию тадқиқотӣ бурдааст, ёдрас шудааст. Муаллифон ба бисёр масъалаҳо равшанӣ андохтани ин олимро

таъкид намуда, афзудаанд: «Биноҳои ёдгории зикргардида дар як вақт не, балки дар асрҳои гуногун бо ҳам пайваست шудаанд. Ҳамзамон, муайян гардид, ки 54 гӯри дар дохили ҳар ду бинои ёдгорӣ мавҷудбуда, дар асрҳои IX-XII не, балки баъдтар, ҳангоми истилои Осиёи Миёна аз ҷониби чингизиён пайдо гаштаанд» [2]. Ин аз аҳаммияти таърихӣ ин матлаб далолат дода, барои тақвияти сайёҳии таърихӣ илмӣ мусоидаткунанда мебошад. Визагии дигари таҳияи мавод дар он аст, ки муаллифон муаррифро аз кулл – аз мадрасаҳои калон оғоз карда, ба ҷузъ – макбараҳо ба анҷом расонидаанд, ҳамзамон, зеро ҳар як зерсарлавҳа вобаста ба мавзеи алоҳидаи таърихӣ маълумоти мукамал ҷо карда шудааст, ки ин усул барои шавқовартар гардидани мавод кумак мерасонад ва манбаи маълумоти нисбатан комил аст. Матлаби дигари ин муаллифон аз қабili «Тоҷикистон. Дар ҳар ваҷаб замин таърих нухуфтааст» (2018. – 23 август), «Лаҳши сафобахш мавзеи камназири сайёҳӣ» (2018. – 24 октябр), ки аз мавзеи таърихӣ Карон ва аҳаммияти илмӣ сайёҳии он ва имкониятҳои сайёҳии ноҳияи Лаҳш нақл мекунад, низ бо ҷунин усул нигошта шудаанд.

Бояд таъкид кард, ки нашриҳои «Ҷумҳурият» ба мавзеи таърихӣ Саразм ва имконоти эҳёи он, махсусан дар солҳои 2019-2020 эътибори хосса додааст. Албатта, сабаби ин ҷашнгирии 5500-солагии Саразми бостон ва ба ин муносибат ба ин мавзеъ ҷалб кардани сайёҳони дохиливу хориҷӣ мебошад. Маводи бостоншиносону рӯзноманигорон ва омӯзгорону намоёндогони касбу кори гуногун дар бораи ин ёдгории таърихӣ низ рӯйи ҷоп омадаанд, ки нигоштаҳои Ф. Сирочзода «Саразм – ёдгории бузурги таърихӣ» (2019. – 14 январ), А. Раззоқов «Саразм – ҳамсоли Наврӯз» (2019. – 23 апрел), Ф. Рухолова «Саразм маркази байналмилалӣ бостоншиносӣ шуд» (2019. – 21 июн), У. Шерхон «Ҳикмати сад аср дар хоки Саразм» (2018. – 4 декабр), С. Эркаев «Саразм - маркази тамаддуни ҷаҳонӣ» (2018. – 2 август), М. Ҷӯраев «Саразм макони сангҳои гӯё» (2018. – 12 июл), Қ. Аҳмадзод, Ш. Абзор «Саразм. Оғози тамаддун аз мулки тоҷик сарчашма мегирад» (2017. – 9 октябр) намунае аз онҳост.

Бояд гуфт, ки аксари ин нигоштаҳо ба ҳам монанданд ва факту рақамҳои дар онҳо истифодашуда низ шабеҳи ҳамдигаранд. Мазмунӣ бештари ин матолибро гуфтаҳои Абдурауф Раззоқов, бостоншинос ва муҳаққиқи Саразм, ташкил медиҳад. Дар баъзе аз нигоштаҳо иштироки олимони хориҷӣ дар қорҳои ҳафриётии ин мавзеъ низ ишора шудааст. Дар асоси ин ҳамкориҳо сайёҳии илмӣ бостоншиносӣ метавонад рушд кунад. Ҷунончи, муаллифи матлаби «Саразм – маркази тамаддуни ҷаҳонӣ» дар бораи иштироки бостоншиносони хориҷӣ дар қорҳои археологӣ ишора намуда навиштааст: «Саразм ҳафриётгоҳи байналмилалӣ ва ин ҷо ғайри тоҷикон, фаронсавӣҳо, испаниҳо, афғонҳо, узбекҳо, русҳо, яҳудиҳо ва дигарон қор карда, дар омӯзиши шаҳри бостонӣ сахм гузоштаанд.

Бостоншиносони фаронсавӣ таҳти роҳбарии Ролан Безенвал аз соли 1984 то ин дам мунтазам ба Саразм меоянд. Барои ҳафриёт ба онҳо бинои алоҳида ҷудо карда шудааст» [10].

Ба ин ёдгорӣ таваҷҷуҳ зоҳир намудани хориҷӣҳо маънои арзишмандии онро дорад ва тавре дар боло зикр намудем, он барои ҷалби бештари сайёҳон ва муҳаққиқон ба ин ёдгорӣ мусоидат менамояд. Омӯзиши Саразм дар таърихи тамаддуни тоҷикон ва халқҳои дигари Осиёи Миёна саҳифаҳои нави боз намуд ва дар натиҷаи таҳқиқот муайян гардид, ки

Саразм маркази ташаккулёбии маданияти кишоварзӣ, хунарамандӣ ва шаҳрсозии тоҷикон аст. Барои илми бостоншиносӣ, умуман, барои кулли инсоният кашфи бошишгоҳи Саразм бозёфти беназир аст.

Бояд гуфт, ки ёдгории Саразм дар рушди сайёҳии минтақаи Панҷакент ва Ҷумҳурии Тоҷикистон саҳми беандоза калон гузошта метавонад, ҳар сол сайёҳони зиёде маҳз барои دیدани ин ёдгории беназир ташриф меоваранд. Ҳамзамон, ин ёдгории бемисл барои муаррифии таъриху фарҳанги мардуми тоҷик дар арсаи ҷаҳонӣ омили муҳим маҳсуб меёбад.

Хуллас, Саразм бо бозёфтҳои нодир, бо таваҷҷуҳи хосаи бостоншиносии ҷаҳонӣ дар байни ёдгориҳои аҳди қадим ҷойгоҳи худро соҳиб гаштааст ва ҳамасола мавриди назари олимони сайёҳон аз тамоми ғушаву канори дунё қарор мегирад. Дар шиносонидани Саразм ҳамчун маркази тамаддуни тоҷикон рӯзномаи «Ҷумҳурият» низ нақши бориз дорад.

Ғайр аз ин, дар Тоҷикистон дигар мавзёҳои таърихӣ ва мамнӯъгоҳҳои табиӣ ҳастанд, ки аҳамияти бузурги миллӣ, таърихӣ, экологӣ ва сайёҳӣ доранд. Масалан, Таҳти Сангин, дайри буддоии Ачинатеппа, қасри ҳокими Хулбук, мақбараи Хоҷа Нақшрон, Қалъаи Ҳисор, кӯҳҳои Фон, Ҳафтакӯл ва ғайра.

Дар баробари ин, вобаста ба нокифоя муаррифӣ шудани ёдгориҳои таърихӣ ва фарҳангӣ, ё умуман, ҷолибияти сайёҳӣ дар ВАО ва аз ҷониби мақомоти иҷроияи ҳокимияти маҳаллӣ ва ширкатҳои сайёҳӣ ва роҳбаладон мақолаи Абдулқодири Раҳим таҳти унвони “Рушди сайёҳӣ - василаи муаррифии миллат” ба таъъ расидааст, ки дар он муаллиф ба таърихи сайёҳӣ рӯчуъ карда, овардааст, ки ниёгони мо ба сайру саёҳат баромада, аз натиҷаи он сафарномаҳо навиштаанд ва ҷойҳои таърихӣ макони сафаркардаашонро тарғиб намудаанд.

Рӯзноманигор бо таассуф менависад, ки феълан ҷолибияти сайёҳии кишвари мо дуруст омӯхта нашудаанд. Ў менависад: “Ёдгориҳои таърихӣ мо кашфнашуда монданд ва он тавр, ки бояд, муаррифӣ нашуданд. Танҳо бархе аз шахсиятҳои маъруфи илми олам, ки андак ба он ошноӣ доштанд, омаданд аз наздик دیدанд. Пас аз он буд, ки дар он рӯзгори рафта изҳор доштанд: шумо дар болои ганҷҳои бузург ҳастед ба нодорӣ умр ба сар мебаред. Аслан ин ҳақиқатест, ки ниёз ба исбот надорад ва дасту ҷуворӯх роҳи хираду дониши моро қасе набаста, то ба ин ганҷ роҳ биебем.

Як рассому суратгир аз хориҷи кишвар меояду мафтуни манзараҳои зебои мо мешавад ва аз он бо роҳҳои гуногун барои худ пул кор мекунад, пул меёбад. Мо бошем, баъдҳо бо ин асарҳои ифтихор мекунем, ки тарғибгари зебоҳои кишвари мо маҳсуб мешаванд» [1].

Воқеан ҳам, дар саҳифаҳои матбуот, телевизион ва радио ва ё дар саҳифаҳои Интернет мавод дар бораи ҷолибияти сайёҳии диёри тоҷикон ба қадри бояду шояд ба назар намерасад. Имрӯз, ки замони технологияҳост, рӯзноманигорон ва муҳаққиқонро зарур аст, ки маводи тарғибкунандаро бо забонҳои хориҷӣ (ақаллан русӣ ва англисӣ) омода ва паҳн намоянд.

Вобаста ба ҳамин мавзӯ Шаҳнози Қурбон дар матлаби худ масъулони мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатиро дар шиносонидани ёдгориҳои таърихӣ гунаҳгор меҳисобад. Мавсуф чунин ақида дорад, ки «Бештари ёдгориҳо дар ноҳияҳо ҷойгиранд ва масъулони мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ба онҳо таваҷҷуҳи кофӣ зоҳир наменамоянд. Тибқи рӯйхат, 3413 ёдгории таърихӣ фарҳангӣ мавҷуд буда, аз беаҳамиятии

мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ дар харитаҳои заминсозии ноҳияҳо бархе ёдгориҳо ва мавзеҳои муҳофизатии онҳо қайд нагардидаанд» [3].

Ё ин ки масъалаи тармиму таҷдиди ёдгориҳои таърихию бардоштааст ва баргардонидани «намои қаблии» ёдгориҳои таърихию зарур меҳисобад, зеро ба гуфтаи ӯ, «Сайёҳон меҳоханд боқимондаҳои аслии ёдгориҳоро бинанд, аммо баъзан аз шахмати қаблӣ чизе боқӣ намонанд, ки ба ин шаҳри асримиёнагии Хулбук ва қалъаи Ҳисор мисол шуда метавонанд. Бинобар ин, пешбарандагони сиёсати сайёҳӣ дар бозори ҷаҳонӣ пешниҳод медоранд, ки ҳангоми тармими ёдгориҳо диққати асосӣ ба ҳифзи намои қаблии қадимаи биноҳо зоҳир шавад» [3]. Албатта, дар ҳалли ин масъала мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатӣ, мақомоти масъули ҳифзи ёдгориҳо ва сайёҳӣ, муаррихон ва ширкатҳои сайёҳӣ дар ҳамбастагӣ метавонанд кумак расонанд.

Умуман, масъалаи муаррифии ёдгориҳои таърихию фарҳангӣ ва баррасии муаммоҳои он дар рӯзнома дарҷ гардидааст ва он то андозае дар ҳалли проблемаҳо бо масъалагузориҳо ва пешниҳоди роҳи ҳалли онҳо саҳм гузоштааст.

Сайёҳии таърихӣ-фарҳангӣ яке аз навъҳои маъруф ва оммавии сайёҳӣ ба ҳисоб рафта, ҳамасола баҳри тамошои мероси ғании фарҳангу тамаддуни башар миллионҳо ҷаҳонгардон ба сафар мебароянд. Дар доираи он сайёҳон на танҳо аз ёдгориҳои таърихиву фарҳангӣ, балки аз тарзи зист, урфу одат ва анъанаҳои хоси сокинони маҳаллӣ бохабар мешаванд. Ин як василаи хуби ҳам муаррифии таъриху фарҳанг ва ҳам ба даст овардани фоида ба хоҳири рушди минбаъда мебошад. Тибқи манобеи муътамад ҳамасола ба Фаронса барои دیدани манораи Эйфел, ки соли 1889 бунёд гардидааст, беш аз 100 миллион сайёҳ меравад. Яъне ба ин кишвари аврупоӣ бештар барои دیدани ин манораи таърифӣ мераванд ва он дар дунё аз ҳама бештар тарғиб гардидааст.

Ҳамин тавр, ҳамаи ин ҷолибияти сайёҳӣ, ҷорабиниҳои вобаста ба рушди соҳа, мавзеҳои таърихию рекреатсионӣ ва дигар тадбирҳоро пайваستا тавассути ВАО намоишу интишор додан аз вазифаҳои асосии рӯзноманигорон махсуб меёбад, зеро рушди сайёҳиро бе кори таблиғотӣ тасаввур кардан ғайриимкон аст. Чун яке аз вазифаҳои воситаҳои ахбори омма ин иттилоотонӣ ва тарғибот аст, дар тарғиби мавзеҳои таърихию ёдгорӣ воситаҳои ахбори омма, махсусан матбуоти даврӣ иштирок ва бо матолиби гуногун баромад мекунад.

Бояд таъкид кард, ки муаррифгари асосии захираҳои сайёҳии Тоҷикистон воситаҳои ахбори омма мебошанд ва инро ба назар гирифта, ширкатҳои сайёҳӣ барои тарғиби маҳсулоти сайёҳии худ аз телевизион, радио, матбуот, сомона ва шабакаҳои интернетӣ, лавҳаҳои тарғиботӣ ва дигар воситаҳои алоқа васеъ истифода мебаранд.

Масъулини соҳаи сайёҳиро меболад бо ВАО-и ватаниву хориҷӣ ҳамкориро бештар карда, аз имкониятҳои он ҷиҳати «ташаққули имиджи сайёҳии мамлакат, ҳалли масъалаҳои содироти хизматрасониҳои сайёҳӣ» [6] самаранок истифода баранд.

Адабиёт

1. Абдулқодир, Р. Рушди сайёҳӣ - василаи муаррифии миллат / Р. Абдулқодир // Ҷумҳурият. – 2019. – 12 апрел.
2. Баҳодур, Б. Шахритуз. Муаррифгари сайёҳии таърихӣ / Б. Баҳодур, М. Баҳром // Ҷумҳурият. – 2018. – 11 декабр.

3. Қурбон, Ш. Сайёҳии таърихӣ-фарҳангӣ. Чаро чораҳои андешидашуда камранганд? / Ш.Қурбон // Ҷумҳурият. – 2024. – 21май.
4. Қурбон, Ш. Ишқошим ба яке аз мавзӯҳои муҳимми сайёҳӣ табдил меёбад / Ш. Қурбон // Ҷумҳурият. – 2017. – 28 сентябр.
5. Қутбиддинов, А. Матбуот – ҳамқадами замон / А. Қутбиддинов. – Душанбе: Аржанг, 2020. – 192 с.
6. Муллоев, Ш. Роль СМИ в развитии туризма / Ш. Муллоев // Народная газета. – 2018. – 27 сентябр.
7. Муродов, М. Асосҳои эҷоди журналистӣ: китоби дарсӣ / М.Б. Муродов. – Душанбе: Ирфон, 2014. – 256 с.
8. Ненашев, М.Ф. Газета, читатель, время / М.Ф. Ненашев. – М.: Мысль, 1990. – 160 с.
9. Раззоков, А. Саразм / А. Раззоков. – Душанбе: Ирфон, 2009. – 124 с.
10. Эркаев, С. Саразм – маркази тамаддуни ҷаҳонӣ / С. Эркаев // Ҷумҳурият. – 2018. – 2 август.

Абдуллоева Машхура

ПРЕДСТАВЛЕНИЕ КУЛЬТУРНО-ИСТОРИЧЕСКИХ ПАМЯТНИКОВ В ИЗДАНИИ «ҶУМҲУРИЯТ»

В статье обсуждается вопрос представления культурно-исторических памятников для развития туризма через средства массовой информации, в том числе периодической печати Таджикистана.

На сегодняшний день сфера туризма стала приоритетной отраслью Правительства Республики Таджикистан, и для развития этой отрасли приняты государственные меры, которые направлены на развитие инфраструктуры, подготовку специалистов в области и представление туристических достопримечательностей.

Одним из путей развития отрасли является правильная пропаганда и представление туристических достопримечательностей страны, причем значительную роль в этой сфере играют средства массовой информации, в том числе периодические издания.

В статье автор показал, в какой степени выполнена пропагандистская и организационная миссия прессы, на примере материалов, посвященной представлению культурно-исторических памятников в газете «Ҷумҳурият».

В то же время публикация аналитических и критических статей, посвященных этой теме, являются доказательством того, что газета «Ҷумҳурият» имеет влияние в решении вопросов туризма.

В результате анализа и исследования материалов издания «Ҷумҳурият» автор выяснил, что в этом издании особое внимание уделяется отражению туристических реалий и вопросов, связанных с ним.

Спектр тем, затронутых в этой области, разнообразен, и они немаловажны для презентации туристических объектов, повышения осведомленности об услугах и развития этой области.

Ключевые слова: представление, периодическая печать, материал, статья, туристическая тема, культурно-исторические памятники, туристические объекты, отражение туристических реалий, решение туристских задач.

Abdulloeva Mashhura

PRESENTATION OF CULTURAL AND HISTORICAL MONUMENTS IN THE NEWSPAPER “JUMHURIYAT”

This article examines the role of the media, particularly the periodical press in Tajikistan, in promoting cultural and historical sites to support the development of tourism.

Today, tourism is a priority sector for the Government of the Republic of Tajikistan, with various governmental initiatives aimed at developing infrastructure, training specialists, and promoting the country's tourist attractions. One effective approach to developing this industry is the proper promotion and presentation of Tajikistan's tourist sites, where the media, including periodicals, play a crucial role.

The article analyzes how the newspaper “Jumhuriyat” has fulfilled its propaganda and organizational mission by showcasing materials dedicated to the presentation of cultural and historical monuments. It also highlights how the publication of analytical and critical articles on this subject underscores the influence of “Jumhuriyat” in addressing tourism-related issues.

Through the analysis of materials from “Jumhuriyat,” the author found that the publication places significant emphasis on reflecting tourism realities and addressing issues in the sector. The range of topics covered is diverse and contributes greatly to promoting tourist sites, increasing awareness of services, and advancing the development of tourism in the region.

Keywords: newspaper “Jumhuriyat”, presentation, periodicals, material, article, tourism, cultural and historical monuments, solution of tourism problems.

МУАЛЛИФОН

Абдуллоева Машхура – номзади илмҳои филологӣ, муаллими калони кафедраи фанҳои гуманитарии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон, Нишонӣ: 734067. Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, к. Нахимов 64/14. Тел.: (+992) 938080995, E-mail: abdulloieva71@mail.ru

Абдуллоев Шамсуддин – мудири шуъбаи фаъолияти иҷтимоӣ-фарҳангии ПИТФИ. Нишонӣ: Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, к. Маяковский 46/1, х.6. Тел.: (+992) 93880934, E-mail: abdulloiev66shams@mail.ru

Абдуллозода Эмомалӣ – докторант (PhD)-и Консерваторияи миллии Тоҷикистон ба номи Т. Сатторов. Нишонӣ: Суроға: шаҳри Душанбе, Хусейнзода 155 (консерватория). Тел.: (+992) 988575730. E-mail: emomaliabdullozoda@gmail.com

Зафарӣ Шариф – декани факултети китобдорӣ ва иттилоотшиносии Донишқадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода. **Нишонӣ:** Ҷумҳурии Тоҷикистон, 734055, шаҳри Душанбе, кӯчаи Борбад, 73^а, тел.: (992) 938060272.

Комилзода Шариф – номзади илмҳои педагогӣ, ходими пешбари илмӣ шуъбаи фаъолияти китобдорӣ ПИТФИ. Нишонӣ: 734024, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, К. Техрон 5. Тел.: (992) 900-67-18-06; E-mail: komilzoda1958@mail.ru

Муродӣ Мурод – доктори илмҳои филологӣ, профессори кафедраи матбуоти Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, ходими пешбари илмӣ шуъбаи воситаҳои ахбори омма ва таъбу нашри ПИТФИ. Нишонӣ: Ҷумҳурии Тоҷикистон, 734018, ш. Душанбе, Хиёбони Н. Қарабоев 17. Тел.: (992) 934251532. E-mail: murodi-65@mail.ru

Назаров Холназар – мудири кафедраи забон ва фарҳанги Донишгоҳи байналмилалӣ сайёҳӣ ва соҳибкорӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон. Нишонӣ: 734055. Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, к. Раҳмон Набиев, 268/1, х.1. Тел.: 901606888. E-mail: nazarov-6888@mail.ru.

Охониёзов Варқа – доктори илмҳои филологӣ, сарҳодими илмӣ Пажӯҳишгоҳи илмҳои инсонии АИ ҚТ. Нишонӣ: 734063. Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, к. Испечак-2, х. 45. E-mail: shuwoz@mail.ru

Раҳимов Билолиддин – ходими калони илмӣ шуъбаи фарҳанг ва санъатшиносии ПИТФИ. Нишонӣ: Ҷумҳурии Тоҷикистон, 734018, ш. Душанбе, Хиёбони Н. Қарабоев 17. Тел.: 921775553. E-mail: biloliddin.Rahimov33@gmail.com

Рачабова Назира – омузгори калони кафедраи китобхонашиносӣ ва библиографиносии Донишқадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода. Нишонӣ: 734055, Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, кӯчаи Борбад, 73^а. Тел.: (992) 9181у4129.

Султонов Мухаммадато – унвончӯи кафедраи матбуоти ДМТ, мудири шуъбаи матбуоти Дастгоҳи Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Нишонӣ: Ҷумҳурии Тоҷикистон, 734025, ш. Душанбе, Хиёбони Рӯдакӣ, 42. ato61@mail.ru.

Сухробӣ Мирзоалӣ – номзади илмҳои филологӣ, дотсент, докторанти кафедраи журналистикаи байналхалқӣ Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, Суроға: 734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 17. E-mail: suhrobjsm@mail.ru. Телефон: 918873484

Таваккалов Ҳайдармамад – номзади илмҳои филологӣ, дотсенти кафедраи адабиёт ва рӯзноманигорӣ Донишгоҳи давлатии Хоруғ ба номи М. Назаршоев.

Нишонӣ: 736000. Тел: (+992) 8213323. Ш. Хоруғ, к. Додхудоев 124, х. 35. E-mail: haydar6060@mail.ru

Хоҷаев Қурбон – доктори илмҳои педагогӣ, ходими пешбари илмии шуъбаи фаъолияти иҷтимоӣ-фарҳангии ПИТФИ. Нишонӣ: 734025 Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, к. Ғафуров 46/1, ҳ. 26. Тел: 918664708.

Худойбердиев Сулғоналӣ – номзади илми санъатшиносӣ, профессори кафедраи таърих, назария ва методикаи таълими мусиқӣ факултети санъати МТД “ДДХ ба номи академик Б.Ғафуров”. Нишонӣ: Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Хучанд, 19 м/р, б. 3. ҳ. 177. E-mail: hunarmand@mail.ru

Шарипов Шомаҳмад – номзади илмҳои таърих, дотсенти кафедраи таърихи халқи тоҷики Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, Нишонӣ: 734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Рудаки 17. Тел.: 931903009.

Шосаидзода Сафар – номзади илмҳои педагогӣ, дотсент, мушовири директори Муассисаи давлатии “Китобхонаи милли”-и Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Суроға: 734024, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Техрон 5, Тел.: (+992) 919 198 127, E-mail: shosaidov57@mail.ru,

АВТОРЫ

Абдуллоева Машхура – кандидат филологических наук, старший преподаватель кафедры гуманитарных дисциплин Таджикского государственного финансово-экономического университета. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Нахимова, 64/14. Тел.: (+992) 938080995, E-mail: abdulloieva71@mail.ru

Абдуллоев Шамсуддин – заведующий отделом социально-культурной деятельности НИИКИ. Адрес: 734067. Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Маяковского, 46/1, кв. 6. Тел.: (+992) 93880934, E-mail: Abdulloiev66shams@mail.ru

Абдуллозода Эмомали – докторант (PhD) Таджикской национальной консерватории имени Т. Сатторова. Адрес: 734024, Республика Таджикистан, г. Душанбе, Хусейнзода, 155 (консерватория). Тел.: (+992) 988575730. E-mail: emomaliabdullozoda@gmail.com.

Зафари Шариф – декан библиотечно-информационного факультета ГОУ «ТГИКИ имени Мирзо Турсунзаде». Адрес: 734055, Республика Таджикистан, город Душанбе, ул. Борбад, 73^а. Тел.: (+992) 938060272.

Комилзода Шариф – кандидат педагогических наук, ведущий научный сотрудник отдела библиотечной деятельности НИИКИ. Адрес: 734024, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Тегеран, 5. Тел.: (992) 900-67-18-06; E-mail: komilzoda1958@mail.ru

Мурооди Мурод – доктор филологических наук, профессор кафедры печати Таджикского национального университета, ведущий научный сотрудник НИИКИ. Адрес: 734018, Республика Таджикистан, г. Душанбе, проспект Н. Карабаева, 17. E-mail: murodi-65@mail.ru

Охонниёзов Варка – доктор филологических наук, главный научный сотрудник Института гуманитарных наук НАНТ. Адрес: 734063, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Испечак-2, х. 45. E-mail: shuwoz@mail.ru

Назаров Холназар – заведующий кафедрой языка и культуры Международного университета туризма и предпринимательства Республики Таджикистан. Адрес: 734055. Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Рахмон Набиев, 268/1, кв. 1. Тел.: 901606888. E-mail: nazarov-6888@mail.ru.

Рахимов Билолиддин – старший научный сотрудник отдела культуроведения и искусствоведения НИИКИ. Адрес: 734018, Республика Таджикистан, г. Душанбе,

Проспект Н.Карабаева, 17. Тел.: 921775553. E-mail: biloliddin.Rahimov33@gmail.com.

Раджабова Назира – старший преподаватель кафедры библиотековедения и библиографоведения Таджикского государственного института культуры и искусства имени Мирзо Турсунзода. Адрес: 734055, Республика Таджикистан, город Душанбе, ул. Борбад, 73 а. Тел.: (992) 918104129.

Султонов Мухаммадато – соискатель кафедры печати ТНУ, заведующий отделом прессы Аппарата Маджлиси намояндагон Маджлиси Оли Республики Таджикистан. Адрес: 734025, Республика Таджикистан, г. Душанбе, проспект Рудаки 42. E-mail: ato61@mail.ru.

Сухроби Мирзоали – кандидат филологических наук, доцент, докторант кафедры международной журналистики Таджикского национального университета. Адрес: 734025, Республика Таджикистан, г. Душанбе, проспект Рудаки, 17. Тел.: (+992) 918873484. E-mail: suhrobjsm@mail.ru.

Таваккалов Хайдар – кандидат филологических наук, доцент кафедры литературы и журналистики Хорогского государственного университета имени М. Назаршоева. Адрес: 736000, г. Хорог, ул. Додхудоева, 124, д. 35. Тел.: (+992) 8213323. E-mail: haydar6060@mail.ru

Ходжаев Курбон – ведущий научный сотрудник отдела культуры и искусствоведения НИИКИ. Адрес: 734025, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Гафурова, 46/1, кв.26. Тел.: (+992) 918664708.

Худойбердиев Султонали – кандидат искусствоведения, профессор кафедры истории, теории и методики музыкальных дисциплин факультета искусств ГОУ “ХГУ им. академика Б.Гафурова”. Адрес: Республика Таджикистан, г. Худжанд, 19 м/р, д.3. кв.177. E-mail: hunarmand@mail.ru

Шарипов Шомахмад – кандидат исторических наук, доцент кафедры истории таджикского народа Таджикского национального университета. Адрес: 734018, Республика Таджикистан, г. Душанбе, проспект Рудаки 17. Тел.: (+992) 931903009.

Шосаидова Сафар – кандидат педагогических наук, советник ГУ «Национальная библиотека» Исполнительного аппарата Президента Республики Таджикистан. Адрес: 734024, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Тегеран, 5. Тел.: (+992) 919 198 127, E-mail: shosaidov57@mail.ru.

AUTHORS

Abdulloeva Mashhura – Candidate of Philological Sciences, Senior lecturer at the Department of Humanities, Tajik State University of Finance and Economics. Address: 734067. Republic of Tajikistan, Dushanbe, Nakhimov 64/14. Phone: (+992) 938080995, E-mail: abdulloieva71@mail.ru

Abdulloev Shamsuddin – Head of the Department of the Social and Cultural issues of the RIC. Address: 734067. Republic of Tajikistan, Dushanbe, Mayakovskiy street 46/1, apt. 6. Phone: (+992) 93880934, E-mail: abdulloiev66shams@mail.ru

Abdullozoda Emomali – PhD student of the Tajik National Conservatory named after T.Sattorov. Address: Dushanbe, Huseynzoda Str., 155. Phone: (+992) 988575730. E-mail: emomaliabdullozoda@gmail.com

Zafari Sharif – Dean of the Library and information faculty of the Tajik State Institute of Culture and Arts named after M. Tursunzoda. Address: Republic of Tajikistan, 734055, Dushanbe, 73a Borbad Ave. Phone: (+992) 938060272.

Khojaev Qurbon – Leading scientific worker of the Art and Cultural studies of the RICl. Address: 734025, Dushanbe, 46/1 Ghafurov avenue, apt. 26. Phone: 918664708. E - mail: murodi-65@mail.ru

Khudoiberdiev Sultonali – Doctor of Art Studies (PhD), Professor of the Department of History, Theory and Methods of Musical Disciplines of the Khujand State University named after Bobojon Ghafurov. Address: Khujand city, 19 mycrodistrict, house 3, apt. 177.

Komilzoda Sharif – Candidate of pedagogical sciences, Leading scientific worker at the Department of Library activities of the RICl. Address: 734024, Republic of Tajikistan, Dushanbe, 5 Tehran street. Phone: 900-67-18-06; E-mail: komilzoda1958@mail.ru

Murodi Murod – Doctor of philological sciences, Professor of Department of Publishing issues of the Tajik National University, Leading scientific worker of Department of Mass Media and Publishing issues of the RICl. Address: 734018, Dushanbe, 17 N. Karabaev avenue. E - mail: murodi-65@mail.ru

Nazarov Kholnazar – Chair of the Department language and culture of the International University of Tourism and Entrepreneurship of Tajikistan. Address: 734055, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Rahmon Nabiev street 268/1. Apt. 1. Phone: 901606888. E-mail: nazarov_-6888@mail.ru

Okhoniyofov Varqa – Doctor of the philological Sciences, Leading Researcher of the Institute of Humanities of the National Academy of Sciences of Tajikistan. Address: Republic of Tajikistan, Dushanbe, 2 Ispechak street, house 45. E-mail: shuwoz@mail.ru

Rahimov Biloliddin – Senior scientific worker of the Art and Cultural studies of the RICl. Address: 734018, Republic of Tajikistan, Dushanbe, 17 N. Karabaev avenue. Phone: 921775553. E-mail: biloliddin.Rahimov33@gmail.com

Rajabova Nazira – Senior Lecturer of the Department of Library Science and Bibliography of the Tajik State Institute of Culture and Art named after Mirzo Tursunzoda. Address: 734055, Republic of Tajikistan, Dushanbe, 73a Borbad avenue. Phone: 918104129.

Sharipov Shomahmad – Candidate of historical sciences, Associate Professor of the Department of history of Tajik people of the Tajik National University. Phone: 931903009.

Shosaidzoda Safar – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Advisor in National Library of Tajikistan. Address: 734024, Republic of Tajikistan, Dushanbe, 5 Borbad avenue. Phone: 919198127. E-mail: shosaidov57@mail.ru

Suhrobi Mirzoali – Candidate of philological sciences, Docent of the Department of International Journalism of the Tajik National University. Address: 734025, Republic of Tajikistan, Dushanbe, 17 Rudaki avenue. Phone: 918873484. E-mail: suhrobjsm@mail.ru

Sultonov Muhamadato - Aspirant of the Department of Press at TNU, Head of the press department of the Office of the Majlisi Namoyandagon of the Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan. Address: Tajikistan, 734025, Dushanbe, 42 Rudaki avenue. E-mail: ato61@mail.ru

Tavakkalov Haydarmamad – Candidate of philological sciences, Docent of the Department of Literature and Journalism of the Khorog State University named after M.Nazarshoev. Phone: (+ 992)28213323. E-mail: haydar_6060@mail.ru

МУНДАРИЧА

Мероси фарҳангӣ

Шарипов Ш. Наврӯз дар сарчашмаҳои таърихӣ.....	5
Хочаев Қ., Назаров Х. Моҳияти педагогӣ-психологӣ ва этникии осори шифоии мардуми Аҷам.....	10
Абдуллоев Ш. Доир ба ёдгориҳои таърихӣ-фарҳангии ноҳияи Деваштич.....	18

Фаъолияти иҷтимоиву фарҳангӣ

Шарифзода К. Фаъолияти илмӣ-методиҳои китобхонаи кӯдакон дар даврони истиқлол.....	27
Шосаидзода С., Зафари Ш. Омилҳои рушди инноватсионии Китобхонаҳо.....	36
Раҷабова Н. Ташаккул ва рушди фаъолияти инноватсионии соҳаи китобдорӣ дар Тоҷикистон.....	47

Санъатшиносӣ

Охонниёзов В., Таваккалов Ҳ. Тасвир ва ташреҳи рубоб дар сарчашмаҳои таърихӣ.....	57
Худойбердиев С. Масъалаҳои эҷодиёти мақомбандии тоҷик аз нигоҳи мақомҳои маҳаллӣ.....	64
Раҳимов Б. Фаъолияти дастаҳои касбии шашмақомсаро дар замони истиқлол.....	73
Абдуллозода Э. Талқини зарби равона дар асарҳои симфонии композиторони тоҷик Абдуфаттоҳ Одинаев ва Шухрат Ашӯров.....	82

ВАО ва таъбу нашр

Муродӣ М., Султонов М. Воқеиятҳои муҳими рӯз ва инъикоси онҳо дар жанрҳои хабар ва мусоҳиба.....	89
Мирзоалӣ С. Нақши радиои «Овози тоҷик» дар ҳамгироии Тоҷикистон ва Ёзбекистон.....	100
Абдуллоева М. Муаррифии ёдгориҳои фарҳангӣ ва таърихӣ дар нашрияи «Ҷумҳурият».....	106
Муаллифон	117

СОДЕРЖАНИЕ

Культурное наследие

Шарипов Ш. Навруз в исторических источниках.....	5
Ходжаев К., Назаров Х. Истории педагогико-психологического и этнического значения фольклора народа Аджамы.....	10
Абдуллоев Ш. О мемориалах историко-культурного района Деваштич..	18

Социально-культурная деятельность

Шарифзода К. Научно-методическая деятельность детской библиотеки в период независимости.....	27
Шосайдзода С., Зафари Ш. Факторы инновационного развития библиотек.....	36
Раджабова Н. Инновационный процесс в формировании и развитии библиотечной деятельности Таджикистана.....	47

Искусствоведение

Охонниёзов В., Таваккалов Х. Описание и анализ рубаба в исторических источниках.....	57.
Худойбердиев С. Вопросы таджикского макомного творчества в контексте локальных стилей.....	64
Рахимов Б. Деятельность профессиональных коллективов исполнителей Шашмакома в период независимости.....	73
Абдуллозода Э. Изучение ритма равона в симфонических произведениях таджикских композиторов Абдуфаттоха Одинаева и Шухрата Ашурова.....	82

СМИ и издательское дело

Муроди М., Султонов М. Важные события дня и их отражения в жанрах заметки и интервью.....	89
Мирзоали С. Роль «Овози таджик» в интеграции Таджикистана и Узбекистана.....	100
Абдуллоева М. Представление культурно-исторических памятников в издании «Чумхурият».....	109
Авторы	117

CONTENTS

Cultural heritage

Sharipov Sh. Navruz historical sources	5
Khojaev Q., Nazarov Kh. Some words about the pedagogical, psychological, and ethnic significance of the Tajik folklore	10
Abdulloev Sh. Brief field descriptions of the historical-cultural memorials of the Devashtich district	18

Social and cultural activities

Komilzoda Sh. Scientific and methodological activities of the Children's library during the independence.....	27
Shosaidzoda S., Zafari Sh. Innovative directions in library development.....	36
Radzhabova N. Innovative process in the formation and development of library activities Tajikistan.....	47

Art studies

Okhoniyozev V., Tavakkalov H. Description and analysis of rubab in historical sources.....	57
Khudoiberdiev S. Issues of Maqam creativity in Tajikistan in the context of local styles.....	64
Rahimov B. Activities of professional ensembles of Shashmaqam during the period of independence	73
Abdullozoda E. Interpretation of <i>ravona</i> percussion in the symphonic works of Tajik composers Abdufattah Odinaev and Shuhrat Ashurov	82

Mass Media and publishing issues

Murodi M., Sultonov M. Important events of the day and their reflection in genres notes and interview	89
Suhrobi M. The role of «Ovozi Tojik» in the integration of Tajikistan and Uzbekistan.....	100
Abdulloeva M. Presentation of cultural and historical monuments in the publication “Jumhuriyat”.....	109

Authors	117
----------------------	-----

ТАРТИБИ ТАҚРИЗДИҲӢ БА МАҚОЛАҲОИ ИЛМИЕ, КИ БА МАЧАЛЛАИ ИЛМИИ «ПАЁМНОМАИ ФАРҲАНГ» БАРОИ ЧОП ПЕШНИҲОД МЕГАРДАНД

Мақолаҳои илмие, ки барои чоп ба маҷаллаи пешниҳод мегарданд, аз таъхироти пешаки гузаронида мешаванд (таъхир аз ҷониби аъзои ҳаёати таҳририя – мутахассисони соҳа анҷом дода мешавад) ва сипас дар доираи тартиботи ҷорӣ барои чоп қабул мегарданд. Талабот барои тартиб додани шакли ниҳоии матни мақола дар ҳар як шумораи маҷаллаи чоп карда мешавад.

Ҳангоми қабули шакли дастнависи мақола, корбарони маҷаллаи доир ба мундариҷа ва риояи талаботи асосӣ ба муаллиф хабар медиҳанд. Норасоӣҳое, ки дар мақола ҷой доранд, то оғози таъхир аз ҷониби муаллиф бояд баргараф карда шаванд. Сипас мақолаи илмӣ, дар доираи талаботи ҷорӣ, барои таъхир ба аъзои ҳаёати таҳририя ва ё мутахассисони соҳа (номзадҳо ва докторони илм) раво карда мешавад.

Дар тақриз бояд хусусиятҳои муҳими мақола асоснок карда шаванд. Аз ҷумла, навоҳии илмӣ, муҳимияти омӯзиши масъала, арзиши таърихӣ ва фактологӣ мақола, дурустӣ иқтибосҳои нишондодашуда, услуби матн, истифодаи адабиёти солҳои охир ва камбудии норасоӣҳои мақола. Дар охири тақриз ба мақола баҳои умумӣ дода мешавад ва ба ҳаёати таҳририя дар мазмунҳои зерин хулосаи муқарриз пешниҳод мегардад: ба чоп тавсия карда шавад; баъди ислоҳи камбудӣҳо ба чоп тавсия карда шавад; барои тақриз иловатан ба мутахассиси дигари масъалаи дахлдор фириристода шавад; барои чоп тавсия карда намешавад. Ҳаҷми тақриз бояд аз як саҳифа кам набояд.

Мақолаҳои илмӣ барои чоп қабулгардида, аммо ба тағйирот ниёздошта, бо нишон додани тавсияҳои муқарриз ва муҳаррир ба муаллифон фириристода мешаванд. Муаллифон бояд камбудии норасоӣҳои ҷойдоштаро ислоҳ намуда, шакли ниҳоии матни ҷопӣ ва электронии мақолаҳо бо дастхати пештарааш ба маҷаллаи пешниҳод намоянд. Баъди ислоҳи камбудӣҳо мақолаи илмӣ тақриран барои тақриз супорида мешавад ва сипас аз ҷониби ҳаёати таҳририя барои ҷопи он иҷозат дода мешавад.

Мақолае, ки ба он тақризи мусбат дода шуда, ҷопи он аз тарафи ҳаёати таҳририя ҷонибдорӣ гардидааст, барои нашр қабулгардида ба ҳисоб меравад.

Раванди тақриздихӣ ба мақолаҳои дастнавис ошкоро сурат намегирад. Паҳн намудани хабар дар бораи раванди тақриздихии мақолаи дастнавис боиси поймол гардидани ҳуқуқи муаллиф мегардад. Муқарризон барои нусхабардорӣ намудани матни мақола ва истифодаи он барои эҳтиёҷоти худ ҳуқуқ надоранд.

Муқарризон, инчунин аъзои ҳаёати таҳририя то нашри мақола иттилооти дар матни мақолаи дастнавис ҷойдоштаро ба манфиати худ истифода карда наметавонанд. Тақризиҳо дар идораи маҷалла ба муддати то 5 сол нигоҳдорӣ мешаванд.

Идораи нашрияи ҳангоми дархости дахлдор нусхаҳои тақризиҳо ба Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ирсол менамояд.

ПОРЯДОК РЕЦЕНЗИРОВАНИЯ НАУЧНЫХ СТАТЕЙ, ПРЕДСТАВЛЯЕМЫХ В НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ВЕСТНИК КУЛЬТУРЫ»

Статьи, поступающие в редакцию, проходят предварительную экспертизу (проводятся членами редколлегии – специалистами по соответствующей отрасли науки) и принимаются в установленном порядке. Требования к оформлению оригинала статей приводятся в каждом номере журнала.

Если рукопись принята, то редакция сообщает автору замечания по содержанию и оформлению статьи, которые необходимо устранить до передачи текста на рецензирование.

Затем статьи рецензируются в обязательном порядке членами редколлегии журнала или экспертами соответствующей специальности (кандидатами и докторами наук).

Рецензия должна содержать обоснованное перечисление качеств статьи, в том числе научную новизну проблемы, её актуальность, фактологическую и историческую ценность, точность цитирования, стиль изложения, использование современных источников, а также мотивированное перечисление её недостатков. В заключении дается общая оценка статьи и рекомендации для редколлегии – опубликовать статью, опубликовать её после доработки, направить на дополнительную рецензию специалисту по определенной тематике или отклонить. Объем рецензии - не менее одной страницы текста.

Статья, принятая к публикации, но нуждающаяся в доработке, направляется авторам с замечаниями рецензента и редактора. Авторы должны внести все необходимые исправления в окончательный вариант рукописи и вернуть в редакцию исправленный текст, а также его идентичный электронный вариант вместе с первоначальным вариантом рукописи. После доработки статья повторно рецензируется, и редколлегия принимает решение о ее публикации.

Статья считается принятой к публикации при наличии положительной рецензии и если её поддержали члены редколлегии. Порядок и очередность публикации статьи определяется в зависимости от даты поступления ее окончательного варианта.

Рецензирование рукописи осуществляется конфиденциально. Разглашение конфиденциальных деталей рецензирования рукописи нарушает права автора.

Рецензентам не разрешается снимать копии статей для своих нужд. Рецензенты, а также члены редколлегии не имеют права использовать в собственных интересах информацию, содержащуюся в рукописи, до её опубликования.

Рецензии хранятся в редакции журнала в течение 5 лет.

Редакция журнала направляет копии рецензий в ВАК Республики Таджикистан при поступлении в редакцию издания соответствующего запроса.

МАЪЛУМОТ БАРОИ МУАЛЛИФОН

Талабот нисбат ба мақолаҳои илмие, ки барои чоп ба маҷаллаи илмӣ «Паёмномаи фарҳанг» пешниҳод мегарданд

Дар маҷаллаи «Паёмномаи фарҳанг», асосан, мақолаҳои фарогирандаи таҳқиқотҳои илмӣ оид ба соҳаҳои фарҳанг, санъат, китобдорӣ, ахбори омма ва таъбу нашр, ҳунарҳои мардумӣ ва ғайра, ки дар худ навгонӣ доранд, чоп карда мешаванд.

Ҳамаи мақолаҳои илмие, ки барои чоп ба маҷалла пешниҳод мегарданд, бояд ба талаботи зерин ҷавобгӯ бошанд: а) мувофиқати сохти мақолаи илмӣ ба талаботи муқаррарнамудаи маҷалла; б) натиҷаи таҳқиқоти илмӣ будани мақола; в) мувофиқат намудани мавзӯи мақола ба яке аз самтҳои илмӣ маҷалла.

Мақолаҳое, ки дар матни онҳо маводи муаллифони дигар бе ишораи иқтибос истифода шудаанд, ба баррасии марҳилаҳои навбатӣ пешниҳод намегарданд ва ба чоп роҳ дода намешаванд.

Талабот нисбат ба таҳияи мақолаҳои илмӣ:

Матни мақола бояд дар формати Microsoft Word, бо ҳуруфи Times New Roman барои матнҳои русӣ англисӣ ва бо ҳуруфи Times New Roman Tj барои матни тоҷикӣ таҳия гардида, дар матн ҳаҷми ҳарфҳо 14, ҳошияҳо 2,5 см ва фосилаи байни сатрҳо бояд 1,5 мм бошанд.

Ҳаҷми умумии мақола бо формати A4 бо назардошти рӯйхати адабиёти истифодашуда ва аннотатсияҳо аз 10 то 12 саҳифаро бояд дар бар гирад.

Сохтори мақола бояд бо тартиби зерин таҳия гардад:

– индекси ТДУ (индекси мазкурро аз дилхоҳ китобхонаи илмӣ дастрас намудан мумкин аст);

– насаб ва дар шакли ихтисор ном ва номи падар (намуна: Зубайдӣ А.М.);

– номи муассисае, ки дар он муаллифи мақола қору фаъолият менамояд;

– номи мақола;

– матни асосии мақола;

– рӯйхати адабиёти истифодашуда (на камтар аз 10 номгӯй ва на бештар аз 25 номгӯйи адабиёти илмӣ). Рӯйхати адабиёти истифодашуда бояд дар асоси талаботи ГОСТ 7.1-2003 ва ГОСТ 7.0.5-2008 таҳия гардад.

– номи мақола, аннотатсия ва калидвожаҳо бояд бо се забон (тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ) таҳия гарданд. Аннотатсия дар ҳаҷми на камтар аз 25 сатр ва калидвожаҳо аз 8 то 10 адад бояд таҳия карда шавад;

– дар охири мақола бо се забон (тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ) маълумот дар бораи муаллиф ва ё муаллифон бо тартиби зерин нишон дода шавад: насаб, ном ва номи падар (пурра), дараҷаи илмӣ ва унвони илмӣ (агар бошанд), номи муассисае, ки дар он муаллиф қору фаъолият менамояд, вазифаи ишғолнамуда, телефон, e-mail, нишони ҷойи қори муаллиф.

Ҳангоми иқтибосоварӣ адабиёти истифодашуда ва саҳифаи мушаххаси он бояд дар қавси ҷаҳоркунча [] нишон дода шавад. Намуна: [4, с.25]. Яъне, манбаи иқтибос адабиёти №4 ва саҳифаи 25 мебошад.

Нақшаҳо, схемаҳо, диаграммаҳо ва расмҳо бояд рақамгузорӣ карда шаванд. Инчунин онҳо бояд номи шарҳдиҳанда дошта бошанд.

Суроғаи мо: ш. Душанбе, хиёбони Н. Қарабоев, 17 (ошёрнаи 2), ПИТФИ, шӯъбаи воситаҳои ахбори омма ва таъбу нашр. Тел.: (+992 37) 233–84–58, murodi@mail.ru

ИНФОРМАЦИЯ ДЛЯ АВТОРОВ

Требования к научным статьям, поступающим в научный журнал «Вестник культуры»

В научном журнале «Вестник культуры» печатаются статьи, содержащие результаты научных исследований по гуманитарным наукам: культуре, искусству, библиотековедению, СМИ и печатным изданиям, народные ремеслам и другим, имеющим новизну.

Все поступающие в редакцию журнала научные статьи должны соответствовать следующим требованиям: а) статья должна быть написана с соблюдением установленных требований журнала; б) статья должна быть результатом научных исследований; в) статья должна соответствовать одному из направлений (разделов) журнала.

Все поступающие в редакцию материалы проверяются на наличие заимствований из открытых источников (плагиат), проверка выполняется с помощью системы Antiplagiat. Статьи, содержащие элементы плагиата, автоматически снимаются с рассмотрения, а авторы лишаются возможности опубликовать свою работу в журнале.

Требования к оформлению научных статей:

Статья должна быть подготовлена в формате Microsoft Word, шрифтом Times New Roman, кегль 14, поля 2,5 см со всех сторон, интервал полуторный.

Объем статьи (включая аннотацию и список литературы) должен быть в пределах от 10 до 12 стр. формата А4.

Статья должна иметь следующую структуру:

- индекс УДК (индекс можно получить в любой научной библиотеке);
- название статьи;
- фамилия и инициалы автора (например: Шарипов Д.М.);
- название организации, в которой работает автор статьи;
- основной текст статьи;
- список использованной литературы (не менее 10 и не более 25 наименований научной литературы). Список литературы оформляется согласно требованиям ГОСТ 7.1-2003 и ГОСТ 7.0.5-2008;
- название статьи, аннотация и ключевые слова оформляются на трех языках (на таджикском, русском и английском языках). Аннотация оформляется в объеме не менее 25 строк, ключевые слова от 8 до 10 слов или словосочетаний;
- информация об авторе на трех языках (таджикском, русском и английском). Здесь указываются ФИО автора полностью, ученая степень, ученое звание (если имеются), название организации, в которой работает автор (авторы), занимаемая должность автора (авторов) в данной организации, телефон, e-mail, а также почтовый адрес места работы автора.

При цитировании конкретного материала ссылки указываются в квадратных скобках []. Образец: [4, с.25]. То есть, литература №4 и страница 25.

Таблицы, схемы, диаграммы и рисунки нужно сгруппировать и пронумеровать. Таблицы, схемы, диаграммы и рисунки должны иметь название.

Наш адрес: г. Душанбе, проспект Н. Карабаева, 17 (2 этаж), НИИКИ, отдел средств массовой информации и издательского дела. Тел.: (+992 37)233–84–58; murodi@mail.ru

ПАЁМНОМАИ ФАРҲАНГ

Наширияи илмию таҳлилӣ
2024, № 3 (67)

ВЕСТНИК КУЛЬТУРЫ

Научно – аналитическое издание
2024, № 3 (67)

HERALD OF CULTURE

Scientific and analytical edition
2024, № 3 (67)

Сармуҳаррир
номзади илмҳои филологӣ
Аминзода Абдулфаттоҳ

Мухаррири масъул
доктори илмҳои филологӣ, профессор
Муродӣ Мурод

Мухаррири техникӣ
Кузиев Ҷумъабой

Ба чоп 10.10.2024 имзо шуд. Андозаи 60X84 1/8.
Коғази офсетӣ. Хуруфи Times New Roman Tj.
Чопи офсет. Ҷузъи чопии шартӣ 16.
Адади нашр 200 нусха. Супориши №23/24

Маҷалла дар чопхонаи ҶДММ «Аржанг»
ба табъ расидааст.
ш. Душанбе, кӯчаи С. Шерозӣ – 21

